Rbl. 3.95

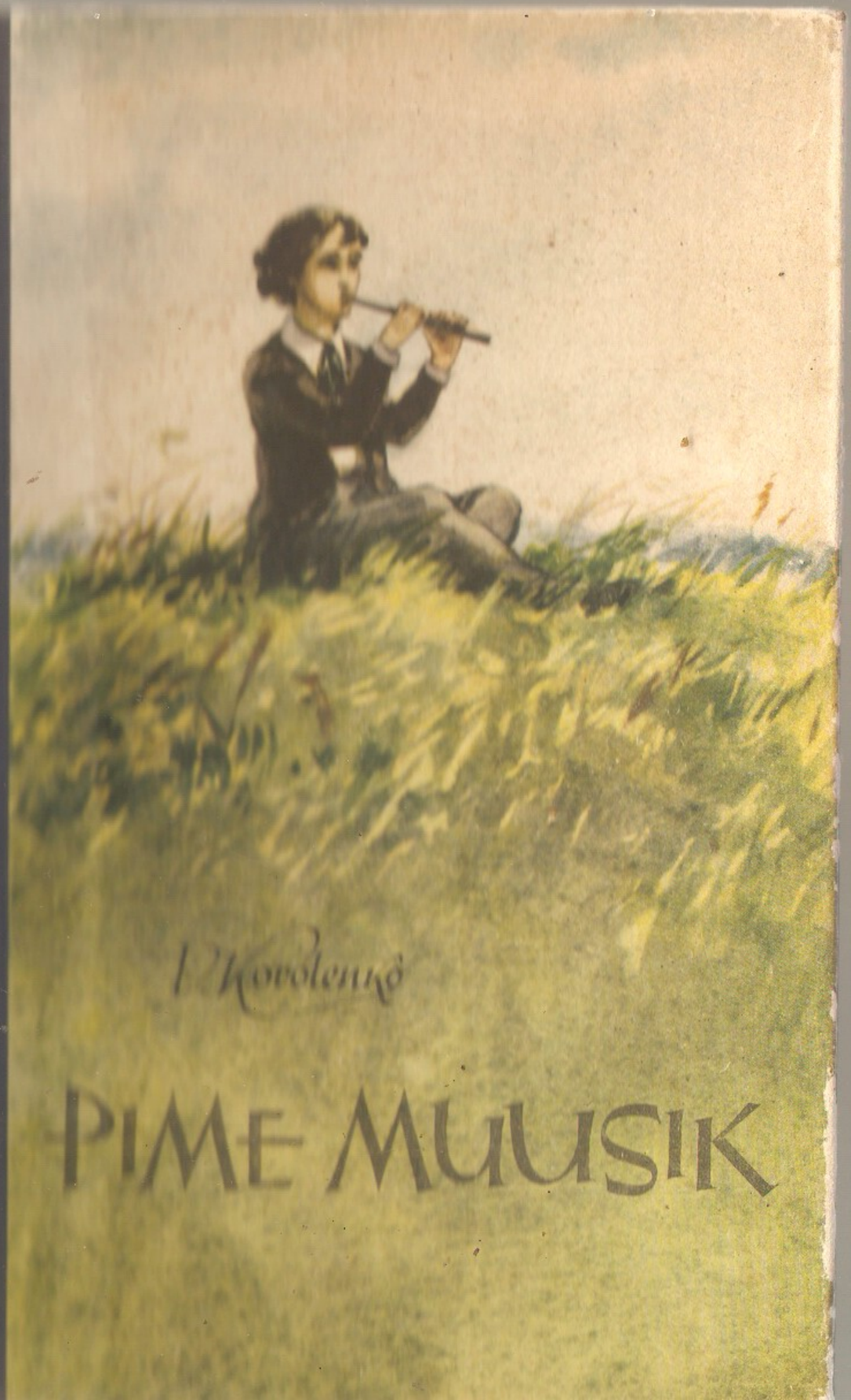

V. Korolenko

PIME MUUSIK

V. G. KOROLENKO

PIME MUUSIK

EESTI
RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1960

Originaali tiitel:
В. Г. Короленко
Собрание сочинений
Том второй
ПОВЕСТИ И РАССКАЗЫ
Государственное Издательство
Художественной Литературы
Москва 1954

Tõlkinud J. Tamm
Illustreerinud E. Maisaar

AUTORILT

kuuenda trüki puhul.*

Tunnen, et juba mõned trükid välja kannatanud jutustuse läbivaatamine ning täiendamine on ootamatu ja nõuab mõningat selgitust. Etüüdi põhilise psühholoogilise motiivi moodustab instinktiivne, orgaaniline tung valguse poole. Siit siis minu kangelase hingeline kriis ja selle lahenemine. Nii suuliselt kui ka kirjasõnas avaldatud kriitilistes märkustes on mul tulnud kohata ilmselt väga olulisi vastuväiteid, kuna vastuväitjate arvates pimedana sündinul see motiiv puudub, sest ta pole kunagi näinud valgust ja ei saa seepärast tunda puudust sellest, millest tal üldse aimu pole. See põhjendus ei tundu paika pidavat, sest meie pole kunagi lennanud nagu linnud, kuid kõigil on ometi teada, kui kaua lendamise tunne kaasneb meie lapsepõlve ja noorusea unenägudega. Pean siiski tunnistama, et see motiiv tuli mu töösse kui aprioorne, vaid kujutluse viljana. Alles mõned aastad pärast seda, kui mu etüüd hakkas ilmuma eraldi trükkidena, andis õnnelik juhus mulle ühe minu rännaku ajal võimaluse otsesteks vaatlusteks. Kahe kellalööja (pimedaks jäänu ja pimedana sündinu) kujud, millised lugeja leiab VI peatükist, nende meeleolu erinevus, stseen lastega, Jegori kõnelus unenägudest — selle kõik kandsin oma märkmikku otse elust võetuna Sarovi kloostri kellatornis Tambovi eparhias, kus mõlemad pimedad võib-olla praegugi veel juhivad külastajaid kellatorni. Sellest saadik on see episood, mis minu arvates nimetatud küsimuses otsustandev, olnud mul südame peal etüüdi iga uue väljaande puhul, üksnes uuesti vana teema kallale asumise raskus on takistanud mind seda varem sisse võtmast. Nüüd moodustab see kõige olulisema osa täiendustest, mis selles trükis tehtud. Muu on kaasunud sellele, sest kord juba endist teemat puudutades ei saanud ma piirduda vaid mehaanilise vahelelisamisega, ja endisse roopasse sattunud kujutlustöö on loomulikult andnud kajastusi ka jutustuse selle episoodiga seostuvatesse osadesse.

25. veebruar 1898. a.

---

* Seda trükki on tunduvalt täiendatud.

ESIMENE PEATÜKK

I

Laps sündis ühes Edela-Venemaa jõukas perekonnas, pilkasel südaööl. Noor ema lamas meelemärkuseta, aga kui toas kostis vastsündinu esimene nõrk kaeblik häälitsus, hakkas ema silmi avamata voodis vähkrema. Ta huuled sosistasid midagi ja kahvatule, alles peaaegu lapselikult mahedate joontega näole ilmus kärsik kannatajailme nagu hellitatud lapsel, kui see harjumatut häda tunda saab.

Ämmamoor kummardus haige tasakesi sosistavate huulte juurde.

«Miks... mispärast ta nii?» küsis haige vaevu kuuldavalt.

Ämmamoor ei saanud küsimusest aru. Laps hakkas uuesti karjuma. Üle haige näo libises valuliku kannatuse vari, ta suletud silmist veeres suur pisar.

«Miks, mispärast?» sosistasid ta huuled endiselt.

Seekord sai ämmamoor küsimusest aru ja vastas rahulikult:

«Te küsite, miks laps nutab? See on alati nõnda. Rahunege.»

Kuid ema ei suutnud rahuneda. Ta võpatas lapse iga uue karje puhul ja kordas aina ägeda kannatamatusega:

«Mispärast... nii... nii koledasti?»

Ämmamoorile ei kostnud lapse karjumises midagi iseäralikku ja nähes, et ema kõneleb justkui mingis segases

uimas, vist lihtsalt sonib, läks ta ema juurest ära ja hakkas lapsega õiendama.

Noor ema jäi vait, ainult puhuti pigistas mingi ränk kannatus, mis ei suutnud leida väljapääsu liigutustes või sõnade kaudu, ta silmist välja suuri pisaraid. Need nõrgusid läbi tihedate ripsmete ja veeresid tasakesi alla mööda marmorkahvatuid põski.

Ema süda võib-olla aimas, et koos vastsündinud lapsega sigines maailma must möödumatu mure, mis laotus hälli kohale, et uue eluga hauani kaasas käia.

Aga võib ka olla, et see tõepoolest oli sonimine. Olgu kuidas oli, kuid laps sündis pimedana.

II

Algul ei märganud seda keegi. Poisi pilk oli tuhm ja ebamäärane, nagu see teatud eani on kõigil vastsündinud lastel. Päev läks päeva järel, uue inimese eluiga loeti juba nädalatega. Lapse silmad selgisid, neist kadus ähmasus, silmaterad said kindla piiri. Kuid poiss ei pööranud pead heledate valguskiirte poole, mis koos lindude lustaka sädistamise ja otse akende all tihedas maa-aias kõikuvate roheliste pöökpuude sahinaga tuppa tungis. Ema, kes oli juba jõudnud toibuda, märkas murega esimesena imelikku ilmet lapse näol, mis püsis liikumatu ja kuidagi vanainimeslikult tõsine.

Noor naine vaatas nagu hirmunud tuvi inimestele otsa ja küsis aina:

«Ütelge siis ometi, millest ta niisugune on?»

«Missugune?» küsisid kõrvalised ükskõikselt. «Ta ei erine millegagi teistest samavanustest lastest.»

«Vaadake, kui imelikult ta kätega kobab ...»

«Laps ei suuda veel käte liigutusi nägemismuljetega koordineerida,» vastas arst.

«Miks ta siis ainult ühes sihis vaatab? Ta on ... ta on pime?» pääses ema rinnast äkki kohutav aimus, ja keegi ei suutnud teda lohutada.

Arst võttis lapse sülle, keeras järsku valguse poole ja vaatas talle silma. Ta jahmus veidi, pomises mõned tähtsusetud laused ja sõitis ära, lubades paari päeva pärast tagasi tulla.

Ema nuttis ja viskles nagu vigaseks lastud lind, surudes last oma rinna vastu, kuna poisi silmad vaatasid endiselt sünge liikumatu pilguga.

Arst tuli tõepoolest kahe päeva pärast tagasi, nüüd oli tal oftalmoskoop kaasas. Ta süütas küünla, hoidis seda kord lähemal, kord kaugemal lapse silmadest, jälgis neid ja sõnas lõpuks hämmeldunud ilmel:

«Kahjuks on teil õigus, armuline proua ... Poiss on tõepoolest pime, pealegi lootusetult.»

Ema kuulas selle teate vaikse kurbusega ära.

«Teadsin seda ammu,» lausus ta tasa.

III

Perekond, kus pime poisike sündis, polnud suur. Peale juba nimetatud isikute kuulusid sellesse veel isa ja «onu Maksim», nagu kõik kodakondsed ja isegi kõrvalised inimesed teda kutsusid. Isa sarnanes tuhandele teisele Edela-Venemaa mõisnikule: oli pehmesüdameline, vist koguni heagi, vaatas hästi tööliste järele ja armastas väga veskeid püstitada ning ümber ehitada. Sellele tegevusele kulus kogu tema aeg ja majas oli ta häält päeva jooksul kuulda vaid teatud kindlatel tundidel, mis langesid ühte hommikueine, lõunasöögi või mõne muu sedalaadi sündmusega. Neil puhkudel oli tal muutumatult tavaks küsida: «Kas oled ikka terve, mu kullake?» Istus seepeale lauda ega lausunud peaaegu sõnagi enam, või ehk ühmas siis midagi tammevõllidest või hammasratastest. Mõistagi avaldas tema lihtne ning rahulik oleskelu vähe mõju poja vaimulaadile. See-eest oli onu Maksim hoopis teist laadi mees. Aastat kümme enne kirjeldatavaid sündmusi tunti onu Maksimi kui kõige kardetavamat löömameest mitte ükskõnes oma mõisa ümbruskonnas, vaid isegi Kiievi kontraktidel [1]. Kõik panid imeks, kuidas küll niisugusest igas suhtes auväärsest perekonnast, nagu oli seda mõisaproua Popelskaja, sündinud Jatsenko perekond, võis võrsuda säherdune hirmuäratav vennas. Keegi ei teadnud, kuidas temaga käituda ja millega tema meele järele olla. Härrade armastusväärsusele vastas ta jõhkrusega, talu-

[1] Kontraktid — kunagi kuulsate Kiievi aastalaatade kohalik nimetus.

meeste omavolile ja toorusele aga, millele ka kõige vagasem poola aadlik oleks tingimata reageerinud kõrvakiiluga, vaatas läbi sõrmede. Kõigi ausameelsete inimeste suureks rõõmuks kargas onu Maksimil lõpuks süda millegipärast täis austerlaste peale ja ta sõitis ära Itaaliasse. Ühines seal Garibaldiga, samasuguse löömamehe ja ketseriga, kes, nagu härrad mõisnikud hirmuga kõnelesid, peab sõprust vanakurjaga ega hooli raasugi isegi paavstist endast. Sel kombel saatis Maksim muidugi igaveseks hukatusse oma rahutu lahkusulise hinge, Kiievi aastalaadad aga möödusid see-eest vähemate skandaalidega ja paljud suurest soost mammad ei tundnud enam muret oma poegade saatuse pärast.

Nähtavasti hakkasid ka austerlased onu Maksimi peale tulist viha kandma. Aeg-ajalt mainiti «Kurjerkas», juba vanast ajast härrade mõisnike armastatumas ajalehes, sõjategevuse teadete all tema nime Garibaldi hulljulgete kaasvõitlejate hulgas, kuni ükskord härrad samast «Kurjerkast» teada said, et Maksim on lahinguväljal koos hobusega pikali prantsatanud. Raevunud austerlased, kes ilmselt juba ammu olid kange volõõnlase peale (kelle varal tema kaasmaalaste arvates Garibaldi peaaegu ainuüksi veel püsiski) hammast ihunud, raiunud mehe peeneks nagu kapsa.

«Maksim leidis halva lõpu,» ütlesid härrad endamisi ja nägid selles püha Peetruse erilist hoolitsust oma asemiku eest. Maksimi peeti surnuks.

Selgus siiski, et austria saablid ei suutnud Maksimi visa hinge välja võtta ja see jäi alles, ehkki rängasti kannatada saanud kehasse. Garibaldi löömamehed olid tema kui väärilise kaaslase lahingumöllust välja kandnud ja kuhugi hospidali toimetanud. Ja nüüd siis, mõne aasta pärast, ilmus Maksim äkki oma õe majja, kuhu ta ka jäi.

Kahevõitlustest polnud enam juttugi. Parem jalg lõigati täielikult maha ja mees käis nüüd karkudega, vasak käsi oli vigastatud ning kõlbas veel vaid selleks, et kuidagiviisi kepile toetuda. Maksim oli nüüd üldse tõsisem, rahulikum, vaid puhuti andis tema terav keel niisama osavasti pihta nagu kunagi ta saabel. Ta ei sõitnud enam kontraktidele, ilmus harva seltskonda ja veetis suurema osa ajast oma raamatukogus, lugedes mingeid raamatuid, mille kohta keegi midagi ei teadnud öelda peale oletuste, et need on

täiesti jumalavallatud. Maksim kirjutas ka midagi, aga et tema töid kunagi «Kurjerkas» ei avaldatud, siis ei omistanud keegi neile suuremat tähtsust.

Selleks ajaks, kui maamajakesse sigines ning seal sirguma hakkas uus olend, oli onu Maksimi lühikeseks põetud juustesse tekkinud juba hõbedat. Õlad olid kerkinud alalisest karkudele toetumisest ülespoole, millest keha omandas ruudu kuju. Kummaline välimus, süngelt kortsus kulmud, karkude klõbin ja tubakasuitsu pilved, mida ta piipu suust võtmata ilmast ilma enda ümber levitas, — see kõik peletas võõraid temast eemale, üksnes invaliidi lähedased teadsid, et Maksimi vigaseks raiutud kehas tuksub hea soe süda, tihedate harjasjuustega kaetud nurgelises peas aga töötab rahutu mõte.

Milliste küsimustega see mõte sellal tegeles, seda ei teadnud isegi lähedased inimesed mitte. Nad nägid vaid, et onu Maksim istub ajuti, pilk udune ja tihedad kulmud süngelt kortsus, tundide viisi liikumatult teda ümbritsevas sinises suitsupilves. Samal ajal mõtles sandistatud sõjamees sellest, et elu on võitlus ja selles pole kohta invaliididel. Tal mõlkus mõttes, et ta on jäädavalt rivist välja langenud ja ainult koormab nüüd asjata veel voori; ta tundus endale rüütlina, kelle elu on sadulast maha tõuganud ja põrmu paisanud. Kas pole mannetu vigaseks litsutud ussikesena tolmus vingerdada; kas pole armetu võitja sadulajalusest kinni haarata ja temalt olemasolu näruseid jääke manguda?

Sellal, kui onu Maksim kaine mehisusega niisuguse põletava küsimuse kallal juurdles, kõrvutades ning vaagides väiteid *poolt* ja *vastu,* hakkas tema silme ees vilksatama uus olend, kellele saatus oli määranud invaliidina ilmale tulla. Algul ei äratanud pime laps ta tähelepanu, kuid pärastpoole hakkas poisi ja tema oma saatuse kummaline sarnasus onu Maksimi huvitama.

«Hm . . . mnjaa,» lausus ta ükskord mõtlikult ja vaatas viltu poisikese poole, «too väikemees on ka invaliid. Kui meid kahekesi kokku panna, saaks meist hädapärast ehk inimesegi.»

Sellest saadik peatus onu Maksimi pilk lapsel üha sagedamini ja sagedamini.

IV

Laps sündis pimedana. Kes on süüdi tema õnnetuses? Ei keegi! Siin ei saanud üldse juttu olla kellegi «kurjast tahtest», vaid õnnetuse põhjus ise peitus kuskil sügavamal elu saladuslikes keerukates protsessides. Ent iga kord, kui ema pilgu pimedale pojakesele heitis, kiskus ta süda teravast valust kokku. Ta kannatas sel puhul muidugi kui ema poja raske häda nägemisest ja tema last ees ootava troostitu tuleviku süngest eelaimusest, kuid peale selle ängistas noort naist sügavamas südamepõhjas veel ka selle tunnetamine, et õnnetuse *põhjus* peitus kohutava võimaluse näol nendes, kes lapsele elu andsid... Sellest oli küllalt, et väike ilusate, kuid pimedate silmadega olend saaks kogu pere tähelepanu keskpunktiks, ebateadlikuks despoodiks, kelle väiksematki kapriisi arvestasid majas kõik.

Mine tea, mis aja jooksul oleks saanud poisist, kellel ta õnnetuse tõttu oli kalduvus ebamäärasele õelusele ja kelles kogu ümbrus püüdis egoismi arendada, kui kummaline saatus ja austria saablid poleks onu Maksimi sundinud maale õe perekonda elama asuma.

Pimeda poisikese olemasolu majas andis ajapikka sandiks jäänud sõjamehe tegevusihksale mõttele märkamatult teise suuna. Too istus ikka niisama tundide kaupa ja pahvis piipu, kuid endise sügava tuima valulikkuse asemel oli ta pilgul nüüd huvitatud vaatleja mõtlik ilme. Ning mida tähelepanelikumalt onu Maksim vaatles, seda sagedamini kortsutas ta tihedaid kulme ja pahvis üha ägedamini oma piipu. Ükskord otsustas ta siiski vahele segada.

«Sellest väikemehest tuleb palju õnnetum inimene kui mina,» sõnas ta üht suitsurõngast teise järel õhku lastes. «Parem, kui ta poleks sündinudki.»

Noor naine laskis pea norgu, pisar langes ta näputööle.

«Julm on seda mulle meelde tuletada, Maks,» sõnas ta tasa, «asjata meelde tuletada...»

«Räägin ainult seda, mis on tõsi,» vastas Maksim. «Mul puudub üks jalg ja käsi, kuid silmad on. Väikemehel pole silmi, mõne aja pärast pole tal enam ka käsi, jalgu ega tahet...»

«Miks nii?»

«Saa minust aru, Anna,» lausus Maksim leebemalt. «Asjata ei hakkaks ma sulle nii raskeist asjust rääkima. Poisil on peen ergukava. Praegu on tal kõik võimalused oma muid võimeid sel määral arendada, et need osaltki korvaksid pimedust. Kuid see nõuab harjutamist, harjutuseks aga peab tõuke andma üksnes vajadus. Rumal poputamine, mis võtab talt vajaduse jõudu pingutada, hävitab temas kõik väljavaated täiuslikumale elule.»

Ema oli mõistlik ning suutis taltsutada oma otsest tungi, mis sundis teda lapse iga kaebliku häälitsuse puhul tulistjalu viimase juurde tormama. Mõni kuu pärast seda kõnelust roomas poiss vabalt ja väledasti mööda tube, teritas kõrvu iga hääle peale ja kompas teiste lastega võrreldes mingi ebatavalise elavusega iga eset, mis talle kätte sattus.

V

Ema õppis ta kõnnaku, riiete kahina ja veel mingite ainult temale üksi tajutavate, kuid teistele tabamatute tunnuste järgi varsti ära tundma: olgu toas kui tahes palju inimesi, vahetagu need kohti kuidas tahes, poiss suundus eksimatult alati sinnapoole, kus istus ema. Kui ema ta ootamatult sülle haaras, taipas poiss otsekohe, et ta on ema süles. Aga kui teised ta sülle võtsid, kompas ta käekestega kiiresti sülle võtja nägu ja tundis samuti kohe ära hoidja, onu Maksimi või isa. Võõra inimese sülle sattudes liigutas ta käekesi aeglasemalt: vedas sõrmedega ettevaatlikult ning hoolikalt üle tundmatu näo, kusjuures ta ilmest paistis pingutatud tähelepanu; ta justkui «silmitses» teraselt oma sõrmeotstega.

Loomult oli ta väga elav ning vilgas laps, kuid kuu möödus kuu järel ja silmanägemise puudumine vajutas järjest tugevama pitseri poisi kujunemas olevale temperamendile. Liigutuste elavus kadus vähehaaval. Poisike puges sageli üksildasse nurgakesse ja istus seal tardunud ilmega tundide viisi vagusi justkui midagi kuulatades. Kui toas teinekord oli vaikne ja mitmekesiste häälte vaheldumine tema tähelepanu ei hajutanud, näis laps, nõutu ning imestav ilme ilusal vanainimeslikult tõsisel näol, millegi üle mõtisklevat.

Onu Maksim taipas, et poisi peen ning tunderikas ergukava nõudis oma, püüdis justkui vastuvõtlikkusega kom-

pamis- ja kuulmisaistinguile teatava määrani jalule seada tajumuste täiuslikkust. Kõiki imestas poisi kompamismeele hämmastama panev teravus. Vahel näis koguni, et talle pole võõrad isegi värviaistingud. Kui talle sattusid pihku eredavärvilised riidehilbud, hoidis ta neid kauem oma peente näppude vahel ja üle ta näo libises imestava keskendatuse ilme. Aja jooksul tuli siiski üha enam ja enam ilmsiks, et vastuvõtlikkuse areng kulgeb tal peaasjalikult kõrvakuulmise kaudu.

Varsti õppis ta tube neis kostvate häälte järgi selgesti ära tundma: tegi vahet koduste jalaastumise, invaliidist onu tooli nagisemise, lõnga kerimise kõlatult sujuva nahina ja seinakella ühetasase tiksumise vahel. Jäi mõnikord seina äärt mööda roomates teraselt kuulatama kerget, teistele kuuldamatut krabinat, tõstis käe ja sirutas tapeedil sibava kärbse poole. Kui heidutatud putukas seinalt lendu tõusis, tekkis pimeda näole valulik taipamatuse ilme. Ta ei suutnud aru saada kärbse saladuslikust kadumisest. Kuid pärastpoole säilitas ta nägu ka niisugusel puhul mõtestatud keskendatuse ilme; ta pööras pea sinnapoole, kuhu kärbes lendas, — pimeda teritatud kuulmine püüdis õhust kinni kärbse tiibade peene pirina.

Ümberringi särav, liikuv ja helisev maailm tungis pimeda väiksesse peakesse peamiselt helide kujul, sama kuju omandasid ka tema kujutlused. Nägu andis tunnistust erilisest tähelepanust helide vastu: lõug tungis peenel pikal kaelal pisut ettepoole õieli. Kulmud muutusid eriliselt liikuvaks, ilusad, kuid liikumatud silmad andsid ta näole mingi sügavtõsise, ühtlasi liigutava ilme.

VI

Tema elu kolmas talv oli lõpule jõudmas. Väljas sulas juba lumi, vulisesid kevadised veed; koos sellega hakkas paranema ka poisi tervis, kes talvel sageli oli haige olnud ja kogu talve välja õhu kätte saamata toas veetnud.

Topeltaknad võeti eest ära ja kevad murdis täie jõuga tuppa. Valguses säravatest akendest vaatas sisse naeratav kevadpäike, õõtsusid alles raagus pöökpuu oksad, taamal mustendasid nurmed, kus paiguti püsisid veel sulava lume valged laigud, kohati aga tärkas õrnhaljas noor

rohi. Kõigil oli vabam ning kergem hingata, kõik tundsid erksa värskendatud elujõu tulva.

Pimedale poisile tungis kevad tuppa vaid oma kärsitu kohinaga. Poiss kuulis, kuidas kevadvete ojad otsekui üksteist taga ajades vulinal üle kivide karglevad ning sügavale ülessulanud maapinda endale teed uuristavad. Akende taga sosistasid üksteist riivates pöökpuuoksad ja puudutasid õrnal helinal aknaruute. Katuseräästas rippuvate hommikusest külmast kahutatud, nüüd aga päikesepaistel sulavate jääpurikate tõtlik kevadine tilkumine kostis tuhande heleda silksatusena. Need helid tungisid tuppa selgesti ning kirkalt otsekui kiiruga pillutavate kivikeste kõlksatlemine. Aeg-ajalt kostis sujuvana läbi selle silinakilina kaugelt ning kõrgelt kurgede kruuksumine, mis vähehaaval vaibus, otsekui vaikselt õhku sulades.

See looduse ärkamine kutsus poisi näole valuliku arusaamatuse ilme. Poiss kortsutas pingutatult kulme, ajas kaela õieli, kuulatas ja sirutas siis äkki otsekui häälte arusaamatust rahutusest erutudes käed otsivalt ema poole, ruttas ta juurde ja surus end tugevasti ema rinna vastu.

«Mis temaga ometi on?» küsis ema endalt ja teistelt.

Onu Maksim silmitses teraselt poisi nägu, kuid ei suutnud seletada tema arusaamatu ärevuse põhjust.

«Tema . . . ei suuda mõista,» taipas ema, lugedes poja küsivalt näolt valulikku arusaamatust.

Laps oli tõepoolest rahutu ning erutatud, sest kord tabas ta uusi hääli, kord imestas, et endised hääled, millega ta juba harjuma hakkas, äkki vait jäid ja kuhugi kadusid.

VII

Kevadise korratuse kaos vaibus. Looduse ärkamine sattus kuumade päikesekiirte mõjul üha enam ja enam oma rööpasse, elu justkui tõmbus pingule, ta jõudus rühk muutus hoogsamaks nagu sõiduhoogu sattunud rongi kihutamine. Niitudel lõi haljendama noor rohi, õhus levis kaseurbade lõhna.

Võeti nõuks viia poiss välja nurmele, lähedase jõe kaldale.

Ema talutas poega kättpidi. Onu Maksim komberdas oma karkudega nende kõrval. Nad suundusid kõik koos kaldaäärsele künkale, mille tuul ja päike olid küllalda-

selt juba ära tahendanud. Künkal haljendas tihe muru ja sealt avanes vaade kaugele.

Kirgas päev pimestas ema ja Maksimi silmi. Päikesekiired soojendasid nende nägusid, kevadine tuul jahutas justkui nähtamatuid tiibu lehvitades seda soojust, tuues asemele karget jahedust. Õhus hõljus midagi otse helluseni, otse roidumuseni joovastavat.

Ema tundis, kuidas laps oma väikese käekesega kõvasti tema oma pigistab, kuid kevade joobnustav hingus vähendas tema tundlikkust niisuguse lapseliku ärevuseavalduse vastu. Ema ohkas südamest ja astus kõrvale vaatamata edasi; kõrvale vaadates oleks ta aga märganud imelikku ilmet poisi näol. Poisike pööras tumma imestusega avali silmi päikese poole. Suu lahti ahmis ta õhku suurte sõõmudega nagu veest väljavõetud kala; abitult hämmeldunud näole ilmus puhuti haiglase vaimustuse ilme, libisedes sealt üle mingite närviliste tõmblustena, pani viivuks näo särama ja andis siis kohe jälle aset jahmumist ning nõutut küsimust väljendavale imestusele. Üksnes ta silmad vaatasid endiselt ühtlase ning liikumatu, mitte midagi nägeva pilguga.

Künkal istusid nad kõik kolmekesi maha. Kui ema poega kergitas, et teda paremini istuma panna, haaras poiss jällegi kramplikult ta kleidist kinni; näis, justkui kardaks ta kuhugi kukkuda, nagu ei tunneks ta enam pinda jalge all. Kuid ema ei märganud ka seekord poja ärevust, sest tema pilku ja tähelepanu kütkestas imetore kevadepilt.

Oli südapäev. Päike sõudis tasa sinises taevas. Künkalt, kus nad istusid, paistis kaugele üle kallaste tõusnud jõgi. Oma jää oli jõgi juba ära kandnud, ainult vahetevahel ujusid siin-seal vee pinnal valgete laikudena veel viimased sulavad jääkamakad. Jõeluhad seisid vee all, laiudes nüüd limaanidena. Neist peegeldusid vastu valged pilvekesed koos kummulikeeratud asuurse taevavõlviga, ujusid tasa sügaval ja kadusid, nagu oleksid nemadki jäätükkide kombel ära sulanud. Tuulepuhangust käis vahel kerge, päikeses sätendav virvendus üle veepinna. Taamal üle jõe mustendasid kohevaks kerkinud nurmed, need aurasid, kattes voogavalt hõljuva vinetisega kauged õlgkatusega hurtsikud ja sinise tuhmilt paistva metsaviiru. Maa justkui õhkas ja miski kerkis temast ohvrisuitsina taeva poole.

Loodus ilutses ümberringi otsekui pühadeks ehitud hiiglatempel. Kuid poisile oli see vaid ääretu pimedus, mis kihas tavatult, voogas, mühas ja helises; see sirutus tema poole ja puudutas igast küljest ta hinge ebatavaliste, senitundmata muljetega, mille tulvast ta süda valuliselt tuikas.

Juba esimestest sammudest peale, kui sooja päeva kiired talle näkku paistsid ja õrna nahka soendasid, pööras poiss pimedad silmad instinktiivselt päikese poole, justkui tunneks ta valgusallikat, mille poole kõik ümberringi püüdleb. Tema jaoks polnud olemas ei kirkaid kaugusi, asuurset taevalaotust ega avarduvat silmapiiri. Ta tundis vaid, kuidas midagi materiaalset, sooja ning lembet õrna puudutusega ta nägu paitab. Siis pühkis miski jahe ning kerge, siiski mitte nii kerge kui päikese soojus, ta näolt selle paitava helluse ja libises üle näo kargelt jahedana. Tubades oli poiss harjunud liikuma vabalt, tajudes enda ümber tühjust. Siin aga haarasid teda mingid kummaliselt vahelduvad vood, kord hellalt paitavad, kord kõditavad ja joobnustavad. Keegi peletas kiiresti ära päikese palava paituse ja tuulepuhang vuhises kõrvus, voogas üle näo, üle põsenukkide, üle pea kuni kuklani, keerutas ta ümber, nagu püüaks ta poissi haarata ja vägisi kaasa viia kuhugi ruumi, mida ta ei suutnud näha, võttis suigutavat roidumust kaasa tuues temalt teadvuse. Siis just pigistas poiss kõvemini ema kätt, ta süda oli seisma jäämas, tundus, et nüüd-nüüd lakkab see hoopis tuksumast.

Kui poiss istuma pandi, rahunes ta mõnevõrra. Hoolimata kummalisest tundest, mis kogu ta olemust valdas, hakkas ta nüüd siiski üksikute häälte vahel vahet tegema. Tumedad paitavad lained voogasid endist viisi tagasihoidmatult ja poisile tundus, et need tungivad tal sügavale kehasse, sest ta ülespiitsutatud vere tuksed tõusid ja vajusid koos nende lainevoogudega. Kuid nüüd tõid need kaasa kord lõokese kirka lõõrituse, kord lehteläinud kase tasase sahina, kord vee vaevukuuldava vulina. Samas lähedal joonistas pääsuke kergete tiibade vihisedes imekeerukaid ringe, pirisesid peenelt sääsed, aegajalt aga kostis sellest kõigest üle põlluribal härgi taga sundiva künnimehe venivalt pikk kurblik hõige.

Kuid poiss ei suutnud tabada neid hääli tervikuna, polnud võimeline neid ühendama, ruumiliselt tajuma. Need

otsekui vajusid üksteise järel tema tumedasse peakesse kord tasastena, ebaselgetena, kord valjudena, heledatena, kurdistavatena. Ajuti tunglesid nad kõik koos, segunedes ebameeldivalt arusaamatuks disharmooniaks. Põllult puhuv tuul aga aina vihises kõrvus ja poisile tundus, et häältelained voogavad kiiremini ja nende kohin matab kõik teised hääled, mis nüüd justkui eilse päeva mälestused kandusid siia kustki hoopis teisest maailmast. Ning sedamööda, kuidas need hääled hääbusid, sigines poisi rinda mingi kibelev rammestus. Rütmiliselt üle näo libisevad tundehood panid selle tõmblema, silmad kord sulgusid, kord avanesid taas, kulmud liikusid ärevalt ja kogu ta ilmest tungis esile küsimus, ränk kujutluse- ja mõtte-pingutus. Veel nõdruke, uudseist aistinguist ülevoolav taju hakkas jõuetuks jääma: see heitles veel kõikjalt tulvavate muljetega, püüdis nende hulgas vastu pidada, neid tervikuks liita ja sel kombel omandada, neist võitu saada. Kuid lapse hämarale ajule polnud see jõukohane, kuna tal puudusid selleks nägemiskujutlused.

Ja hääli, veel ikka liiaks mitmekesiseid, liiaks heledaid, lendas ning langes üksteise järel . . . Poissi ründavad lained voogasid üha jõulisemalt, need tungisid temani ümberringi helisevast ning mühisevast pimedusest ja kadusid taas samasse pimedusse, asendusid uute lainetega, uute häältega, tõstatasid teda üha kiiremini, kõrgemale, piinavamalt, kiigutasid, äiutasid . . . Veel kord kõlas sellest tuhmuvast kaosest läbi inimese pikk kurblik hõige ja siis jäi kõik äkki vait.

Poiss oigas tasa ja vajus selili murule. Ema pöördus kiiresti tema poole ja kiljatas: laps, näost kahvatu, lamas murul meelemärkuseta.

VIII

Onu Maksim oli sellest juhtumist väga erutatud. Mõni aeg tagasi oli ta hakanud endale tellima füsioloogiat, psühholoogiat ja pedagoogikat käsitlevaid teoseid ning asus temale omase energiaga uurima kõike, mida teadus pakub lapse hinge salapärase kasvu ja arenemise kohta. See töö köitis teda üha enam, seepärast olid ka sünged mõtted eluvõitluseks kõlbmatust, «põrmus roomavast

ussikesest» ja voorist juba ammu märkamatult vana veterani nurgelisest peast haihtunud. Nende asemel asus sellesse pähe nüüd mõtlik keskendatus, ajuti soojendasid vananevat südant isegi roosilised unelmad. Onu Maksim veendus ikka enam ja enam, et poissi silmanägemiseta jättes polnud loodus talle muus suhtes ülekohut teinud; väike olend reageeris temale tajutavaile väliseile muljeile haruldase täiuslikkuse ning jõuga. Ja onu Maksim tundis end kutsutud olevat selleks, et välja arendada poisis peituvaid algeid, et oma mõttepingutuste ja mõju kaudu tasakaalustada sõgeda saatuse poolt tehtud ülekohut, et panna elu eest võitlejate ridadesse enda asemele uus noorsõdur, kellele ilma tema mõjuta keegi poleks saanud loota.

«Mine tea,» mõtiskles vana garibaldilane, «oda ja mõõk pole ometigi ainukesed, millega võideldakse. Võib-olla tõstab too saatuse poolt ülekohtuselt nuheldu ükskord ise temale võimetekohase relva teiste, elu poolt õnnetuks tehtute kaitseks, ja siis pole mina, vana sandiks jäänud sõdur, asjata ilmas elanud . . .»

Isegi neljakümnendate-viiekümnendate aastate vabamõtlejad polnud vabad ebausklikust kujutlusest looduse «salapärase ettemääramise» kohta. Polnud siis imestada, et sedamööda, kuidas haruldast andekust osutav laps arenes, onu Maksim lõplikku kinnitust leidis oma veendumusele, et poisi pimedus on vaid üks selle «salapärase ettemääramise» avaldusi. «Õnnest ilmajäetu saatusest solvatute eest» — see oli deviis, mille ta aegsasti kinnitas oma kasvandiku võitluslipule.

IX

Pärast esimest kevadist jalutuskäiku oli poiss mõned päevad pikali ja sonis. Lamas puhuti liikumatult sõnalausumata oma voodis, vahel pomises endamisi ja kuulatles midagi. Ja kogu selle aja püsis ta näol iseloomulik arusaamatuse ilme.

«Ta vaatab tõesti nii, nagu püüaks millestki aru saada, kuid ei suuda seda,» tähendas noor ema.

Maksim jäi mõttesse ja noogutas pead. Ta mõistis, et poisi imeliku ärevuse ja äkilise minestuse põhjuseks oli

muljete rohkus, millega taju ei suutnud toime tulla, ja pidas vajalikuks pakkuda paranevale poisile neid muljeid järgukaupa, nii-öelda osadeks liigestatult. Haige toa aknad olid kõvasti suletud. Sedamööda kuidas laps paranes, avati aknad väheks ajaks, edasi talutati poisikest mööda tube, viidi välja trepile, õue, aeda. Ning iga kord, kui pimeda näole tekkis ärev ilme, seletas ema talle ära teda üllatavad hääled.

«Karjasarve tuututamine kostab metsa tagant,» seletas ema. «Ja see on põõsalinnu hääl, mis kostab läbi varblaste sädistamise. Toonekurg plagistab oma ratta otsas.[1] Ta lendas neil päevil kaugetelt maadelt siia tagasi ja punub nüüd vanasse kohta pesa.»

Ja poiss pööras tänulikkusest särava näo ema poole, võttis ta käe, noogutas pead, ise aga kuulatles edasi, mõtlikuna, teraselt keskendununa.

X

Pime poisike hakkas pärima kõige kohta, mis ta tähelepanu köitis, ja ema, sagedamini aga onu Maksim, jutustasid talle asjust või olendeist, kes seda või teist häält teeb. Elavate ning eredamatena jätsid ema jutustused poisile sügavama mulje, kuid taoti oli see mulje liiaks valulik. Ise kannatades püüdis noor ema heldinud näoga, silmis abitu kaebus ning valu, anda oma lapsele kujutlusi vormist ja värvusest. Poiss pingutas tähelepanu, kergitas kulme, ta laubale tekkisid isegi kerged kortsud. Lapse peake töötas ilmselt üle jõu käiva ülesande kallal, hämar fantaasia rabeles, püüdes kaudsete andmete kaudu luua esmast kujutlust, kuid sellest ei tulnud midagi välja. Onu Maksimi kulm tõmbus niisugusel puhul alati tusaselt kortsu, ja kui ema silma valgusid pisarad, lapse nägu aga keskendatud pingutusest kahvatas, segas Maksim vahele, saatis õe ära ja alustas oma jutustusi, milles ta võimalust mööda püüdis kasutada üksnes heli- ja ruumikujutlusi. Pimeda nägu rahunes märksa.

«Noh, aga missugune ta on? Kui suur?» küsis poiss toonekure kohta, kes oma posti otsas laiska trummipõrinat kuuldavale laskis.

Poiss ajas seejuures käed laiali. Taoliste küsimuste puhul tegi ta alati nii ja onu Maksim andis talle siis märku, millal tuleb peatuda. Seekord ajas ta oma väikesed käed päris laiali, onu Maksim aga ütles:

«Oh ei, ta on palju suurem. Kui toonekurg tuppa tuua ja põrandale püsti panna, ulataks ta pea üle toolileeni.»

«Suur...» lausus poiss mõtlikult. «Aga põõsalind — kas nii?» — ning ta nihutas kokkupandud peopesad õige pisut teineteisest eemale.

«Jah, aedpõõsalind on niisugune... See-eest ei laula suured linnud kunagi nii ilusasti kui väikesed. Aedpõõsalind püüab, et kõigile meeldiks teda kuulata. Toonekurg aga on tõsine lind, muudkui seisab ühel jalal oma pesas, kiikab ringi nagu tige peremees tööliste järele ja põrgib valjusti ega tunne muret sellest, et ta hääl on kähe ja võõrad teda kuulda võivad.»

Poiss naeris neid kirjeldusi kuulates ja unustas mõneks ajaks oma rängad pingutused ema jutustusi mõista. Ometi veetlesid need jutustused teda rohkem ning ta eelistas pärimistega mitte onu Maksimi, vaid ema poole pöörduda.

[1] Väike-Venemaal ja Poolas aetakse toonekurgede jaoks püsti pikad postid ja pannakse nende otsa vanad rattad, kuhu linnud endale pesa punuvad.

TEINE PEATÜKK

I

Lapse tuhm aju rikastus uute kujutlustega; hästi teritatud kuulmismeele abil tungis ta üha kaugemale ümbritsevasse loodusse. Ülal ta kohal ja kõikjal ümberringi valitses endiselt sügav läbitungimatu pimedus, mis laotus raske pilvena ta ajule, ja kuigi see oli langenud sinna sündimisest saadik ning poiss vististi oleks pidanud oma õnnetusega harjuma, ometi püüdis lapse loomus mingi instinkti ajel lakkamatult sellest pimedast kattest vabaneda. Alateadvuslik tung talle tundmatu valguse poole, mis lapses hetkekski ei lakanud, vajutas ta näole üha sügavamaid ning sügavamaid äreva piinarikka pingutuse jälgi.

Kuid ka temal oli siiski selge rahulolu, ereda lapsevaimustuse hetki; seda juhtus siis, kui talle kättesaadavad välismuljed tõid kaasa uue tugeva aistingu, tutvustasid talle nähtamatu maailma uut ilmingut. Suur ning vägev loodus ei jäänud pimedale täielikult suletuks. Nii jäi poiss ükskord, kui ta jõe kaldale kõrge kaljujärsaku otsa viidi, iseäraliku ilmega kuulatama lainete tasast loksumist all sügaval, ja kui jalge alt pääsenud kivikesed järsakult rabinal alla veeresid, haaras ta ema kleidist kinni ja kuulas hinge kinni pidades. Sellest saadik kujutles ta sügavust vee vaikse vulinana järsaku jalamil või allalangevate kivikeste ehmunud krabinana.

Kaugus helises ta kõrvus nagu ähmaselt soikuv laul, aga kui kevadine kõu kogu laotust täites kõminal üle

taeva veeres ja vihase mürinaga pilvede taha kadus, kuulatas pime poisike seda mürinat aukartliku kohkumusega, ta süda paisus rinnas ja peas tärkas ülev kujutlus maailmaruumi avarustest.

Nõnda olid hääled talle välismaailma peamisteks vahetuteks avaldusteks. Kõik muu vaid täiendas kuulmismuljeid, millesse otsekui vormi valandusid ta kujutlused.

Taoti kuumal südapäeval, mil ümberringi vaikis kõik, mil soikus inimeste sagimine ja looduses võttis maad too eriline vaikus, milles oli tunda vaid elujõu pidevat käratut kulgu, tekkis pimeda poisikese näole iseloomulik ilme. Tundus, nagu kerkiksid välise vaikuse mõjul tema hingepõhjast mingid üksnes temale tajutavad helid, mida ta pingelise tähelepanuga näis kuulatavat. Vaadates teda selliseil hetkil, võis arvata, et ähmaselt tärkav mõte hakkab helisema ta südames nagu laulu rahutu meloodia.

II

Poisil oli juba viies aasta käes. Õõnuke ning nõrk, kõndis ja isegi jooksis ta siiski vabalt kogu majas ringi. Kes jälgis, kui enesekindlalt ta tubades liigub, pöördub seal, kus vaja, ja otsib vabalt üles temale vajalikud asjad, see, kui ta oli võõras inimene, võis arvata, et poiss pole pime, vaid kummaliselt keskendunud ilmega laps, kelle mõtlik pilk on suunatud kuhugi ebamäärasesse kaugusse. Kuid õues liikus ta vaevalisemalt, kombates enda ees kepiga. Kui keppi käes polnud, eelistas poiss mööda maad roomata, õppides käte abil kiiresti ära tundma tema teele sattunud esemeid.

III

Oli vaikne suveõhtu. Onu Maksim istus aias. Isa askeldas nagu tavaliselt kuski kaugel põllul. Õues ja kõikjal ümberringi valitses vaikus. Küla uinus, ka tööliste ja teenijate jutuvada peretoas oli vaikinud. Poiss pandi juba poole tunni eest sängi.

Ta lamas poolsuikvel. Teatavast ajast peale seostus tal selle vaikse tunniga imelik mälestus. Tema muidugi ei näi-

nud, kuidas sinine taevas hämardus, kuidas puude mustendavad ladvad tähistaeva taustal kõikusid, kuidas õue ümber asuvate hoonete kohevad katused tumenesid, kuidas sinakas uduvine koos kuu ja tähtede peene kullaga maa peale laotus. Kuid juba mõned päevad uinus ta mingite lummutavate muljete kütkes, millest ta järgmisel päeval ei suutnud endale aru anda.

Kui suigatus aina tihedamalt tema teadvust varjutas, kui pöökpuude tuhmilt kostev kohin täielikult soikus ja poiss enam ei suutnud vahet teha külakoerte kauge klähvimise, jõe tagant kostva ööbiku laksutamise ja niidul rohtu sööva varsa kaela seotud kulinate melanhoolse tilisemise vahel, kui kõik muud hääled märkamatult vaibudes kadusid, siis tekkis tal tunne, et kõik need hääled hõljuvad ühtseks harmooniaks sulanuna vaikselt aknast sisse ja keerlevad kaua tema voodi kohal, kutsudes esile ebamääraseid, kuid kummaliselt meeldivaid unelmaid. Hommikul ärkas poiss hellatujulisena ja pöördus elavalt ema poole:

«Mis see oli . . . eile? Mis see küll on?»

Ema ei teadnud, milles asi seisab. Ta arvas, et unenäod last erutavad. Ta oli ise tema voodisse pannud, ristimärgi hoolikalt peale teinud ja kui poiss suikuma jäi, ära läinud, ilma et oleks midagi erilist märganud. Kuid teisel päeval rääkis poeg talle jälle millestki, mis teda õhtust saadik meeldivalt oli erutanud.

«Nii tore, ema, nii tore! Mis see ometi on?»

Sel õhtul otsustas ema kauemaks poja voodi juurde jääda, et kummalise mõistatuse kohta selgusele saada. Ta istus pojakese voodi kõrvale toolile, kudus masinlikult ja kuulatas Peetrikese ühetasast hingamist. Näis, nagu oleks poiss juba uinunud, kui äkki kostis pimedast ta vaikne hääl:

«Ema, kas oled siin?»

«Jajah, mu poiss . . .»

«Mine palun ära, *see* kardab sind, seni pole *seda* veel. Pidin juba magama jääma, aga seda ikka veel ei ole . . .»

Imestunud ema kuulas mingi imeliku tundega poisi kaeblikku unesegast sosistamist . . . Poiss rääkis oma unelmaist nii veendunult, nagu oleksid need midagi reaalset. Ema tõusis siiski toolilt, kummardus, et poega suudelda, ja väljus tasakesi, kavatsedes aia poolt küljest märkamatult lahtise akna juurde tulla. Saladus selgus enne, kui ta ringi oli jõudnud minna. Ta kuulis äkki tasaseid vilepilli

sillerdusi, mis lõunamaise õhtu sahinaisse segunedes tallist siia kandusid. Nüüd oli selge, et just nimelt need lihtsa viisi helisevad üleminekud, mis langesid kokku fantastilise suikumisajaga, kutsusidki poisis esile nii meeldiva elevuse.

Ka ema ise peatus, seisis hetke paigal, kuulatas väikevene laulu südamlikku viisi ja läks siis täiesti rahunenuna aia hämarale puiesteele onu Maksimi juurde.

«Johhim puhub hästi pilli,» mõtles ta. «Imelik, kui palju peent tunnet on tolles väliselt mühaklikus «matsis».»

IV

Johhim mängis tõepoolest hästi. Isegi keerukas viiul polnud tema käes midagi ja omal ajal ei osanud pühapäeviti kõrtsis keegi paremini kasatšokki või lõbusat poola krakovjakki mängida kui tema. Kui ta teinekord nurka pingile istus, viiuli puhtaks aetud lõua alla surus, kõrge tallenahast mütsi uljalt kuklasse lükkas ja kõvera poogna viiuli vetruvatel keeltel tantsima pani, siis leidus kõrtsis harva kedagi, kes paigale suutis jääda. Isegi vana ühe silmaga juut, kes Johhimi kontrabassil saatis, sattus ülimalt vaimustusse. Tema kohmakas pill näis end ära katkestavat suurest pingutusest, et raskete bassihäältega Johhimi viiuli kergeile, laulvalt hõljuvaile helidele järele jõuda, vana Jankel ise aga väänutas õlgu kõrgele tõstes pigimütsiga kaetud kiilaspead ja aina keksles ülemeelikult lustliku viisi taktis. Mis siis veel rääkida ristirahvast, kelle jalad iidsest ajast saadik loodud nõnda, et need juba esimeste lõbusate helide kostes põlvest kohe nõtkuvad ning tantsutaktis trampima hakkavad.

Aga sellest peale, kui Johhimi südame vallutas naabermõisa tüdruk Marja, lõbus viiul kuidagi nagu ei huvitanud teda enam. Tõsi ta ju on, et viiul ei aidanud tal särtsaka tüdruku südant võita, sest Marja eelistas ukrainlasest pillimehe vuntsidega «sihverplaadile» sakslase, mõisahärra toapoisi siledat näolappi. Sellest saadik polnud kõrtsides ega peoõhtuil enam kuulda Johhimi viiulit. Johhim riputas viiuli talli teiba otsa ega teinud sellest väljagi, et varem nii armastatud pillil niiskuse ja tema hoolimatuse pärast üks keel teise järel katkes. Need aga katkesid nii valju ning kaebliku surmaeelse kiunatusega, et isegi

hobused tallis kaastundlikult hirnahtasid ja imestusega kalestunud peremehe poole vaatasid.

Johhim ostis viiuli asemele möödaminevalt Karpaadi mägilaselt puust vilepilli. Ta leidis nähtavasti, et vilepilli vaiksed südamlikud helid vastavad rohkem tema kibedale saatusele, väljendavad paremini hüljatud südame kurbust. Mägilase vilepill ei täitnud siiski ta lootusi. Johhim takseeris neist kümmekonna läbi, proovis igal viisil, lõikas, leotas vees ja kuivatas päikese käes, riputas peene nööriga katuseräästa alla, et tuul igast küljest peale puhuks, kuid miski ei aidanud: mägilase vilepill ei kuulanud ukrainlase südame häält. Ta vilistas, kui oli vaja laulda, vingus, kui Johhim ootas temalt õrna värinat, ja üldse ei paindunud tema meeleolule. Lõpuks kargas Johhimil süda täis kõikide ringirändavate mägilaste peale, kui ta lõplikult oli veendunud, et ükski neist ei oska head vilepilli teha. Ta otsustas selle ise endale meisterdada. Hulkus siis mõned päevad mööda põlde ja soid ringi, astus iga pajupõõsa juurde, soris selle oksi, lõikas mõned neist, kuid ilmselt ei leidnud ikkagi seda, mida tal vaja oli. Kulm endist viisi mornilt kortsus, sammus ta edasi ning jätkas otsimist. Jõudis lõpuks ühte kohta aeglaselt voolava jõekese kaldal. Tasases jõekäärus liigutas vesi vaevalt-vaevalt vesirooside valgeid nuppe, tuul ei pääsenud siia kaldal lõpsakalt vohavate pajupõõsaste tõttu, mis vaikselt ja mõtlikult kummardusid rahulikult mustendava võrendiku kohale. Johhim lükkas põõsaoksad laiali, astus jõekese kaldale, seisis siin hetke ja veendus millegipärast äkki, et just siit leiab ta selle, mis tal vaja on. Kortsud kadusid laubalt. Ta võttis saapasäärest nöörijupi otsa seotud liigendnoa, heitis pilgu mõtlikult sosistavaile pajupõõsaile ja astus siis otsustanult veest uuristatud kaldajärsakul kõikuva peene sirge paju juurde. Millegipärast nipsas ta paju näpuga, vaatas mõnuga, kuidas too nõtkelt kõikuma hakkas, kuulatas pajulehtede sosisklemist ja noogutas pead.

«Just seesama ta on,» pomises Johhim meeldumusega ja viskas kõik varem lõigatud pajuoksad jõkke.

Vilepill sai oivaline. Paju ära kuivatanud, kõrvetas ta ergavaks kuumutatud traadiga selle südamiku välja, põletas kuus ümmargust augukest sisse, seitsmenda lõikas põiki ja pani pilli teise otsa puupunni kõvasti ette, jättes sellesse kitsa kaldpilu. Seejärel rippus pajupill terve nädala nööri otsas, kus päike teda kuumutas ja tuul vihi-

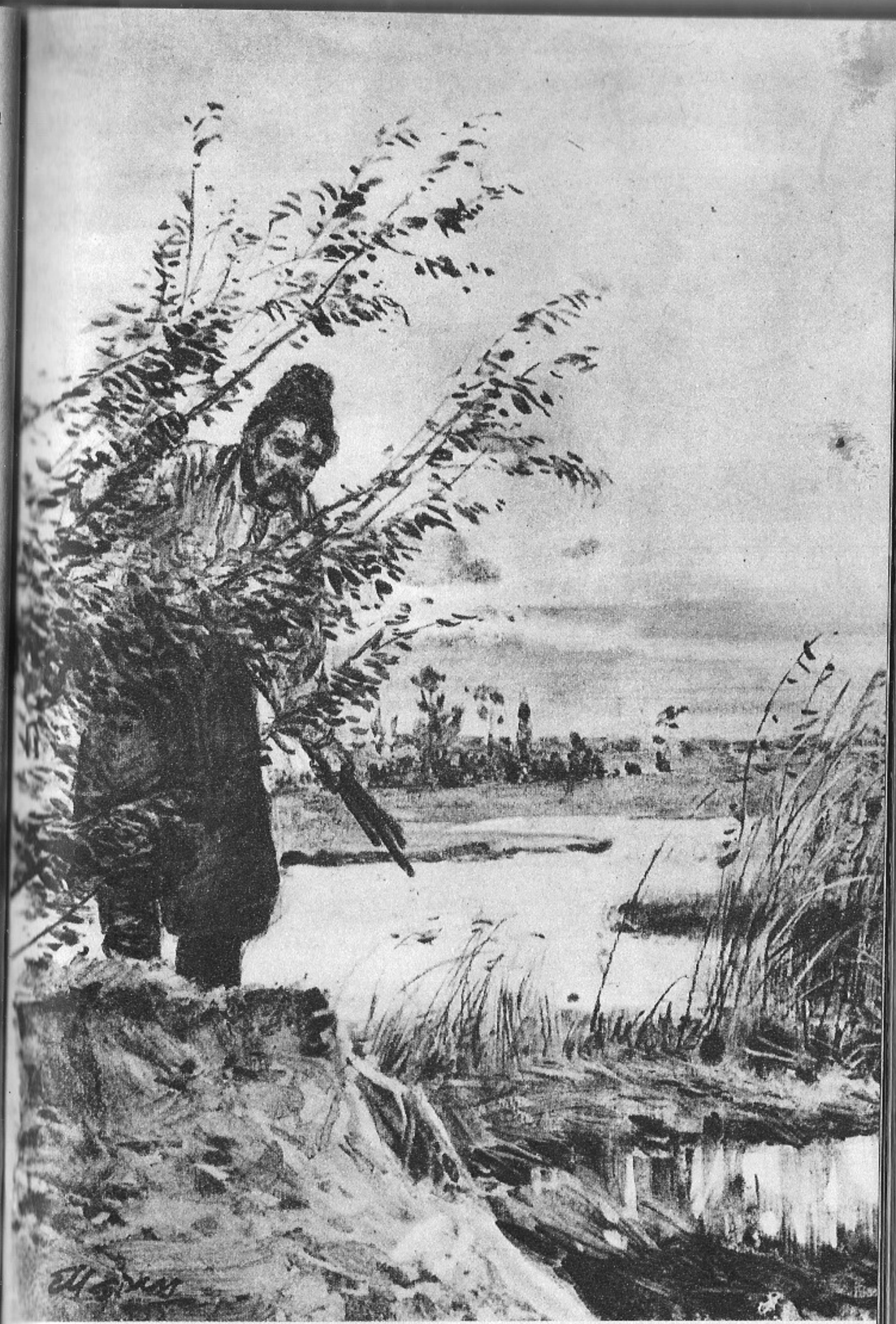

sedes igast küljest peale puhus. Pärast seda kaapis Johhim pilli hoolikalt noaga, silus klaasikilluga ja nühkis jämeda villase riide tükiga kõvasti üle. Pajupilli üks ots oli ümmargune, keskelt läksid siledad, justkui poleeritud kandid, millele Johhim kõveraks koolutatud plekitükiga põletas sisse igasugu keerukaid kaunistusi. Ta puhus prooviks heliredeli ulatuses mõned kiired tilu-lilud, noogutas erutatult pead, krääksatas ja peitis pilli salajasse kohta oma voodi juurde. Päevaste askelduste saginas ei tahtnud ta esimest mänguproovi teha. See-eest kõlasid juba samal õhtul tallist õrnad, mõtlikud, värelevalt sillerdavad trillerid. Johhim oli oma pajupilliga täiesti rahul. Näis, nagu oleks see osake temast endast. Helid, mis vilepill kuuldavale tõi, voogasid justkui tema enda heldinult soojenenud südamest, ja iga võnge ta tundeis, iga ta kurbusevarjund värises sedamaid imepärases pillis, eraldus sellest tasakesi ja hõljus valvsalt kuulatavas õhtuvaikuses teistele järele.

V

Nüüd oli Johhim armunud oma vilepillisse ning pidas temaga mesinädalaid. Päeval täitis ta korralikult oma tallipoisikohuseid, ajas hobuseid joogikohta, rakendas need ette ja sõitis proua või Maksimiga välja. Puhuti, kui Johhim heitis pilgu naaberküla poole, kus elas halastamatu Marja, hakkas igatsus ta südant närima. Kuid õhtu saabudes unustas ta kogu maailma, isegi mustakulmulise neiukese kuju kadus justkui udu taha. See kaotas oma teravad piirjooned, kerkis ta ette mingil ähmasel taustal ja vaid selleks, et anda imepärase vilepilli meloodiaile mõtlikult nukrat kõla.

Niisuguses muusikalises ekstaasis, värelevaid viise voolata lastes, lamas Johhim tallis ka tol õhtul. Pillimees oli jõudnud unustada mitte üksnes südametu kaunitari, vaid kaotanud isegi omaenda olemasolu tunnetuse, kui ta äkki võpatas ja oma voodis istukile kargas. Kõige pateetilisemas kohas tundis ta, kuidas kellegi väike käsi näppudega kergelt puudutades üle tema näo libises, mööda käsivarsi alla vajus ja siis rutakalt pilli kompama hakkas. Ühtlasi kuulis Johhim enda kõrval kellegi kiiret, erutatult katkendlikku hingamist.

«Ära puutu, kao siit!» manas ta ja küsis kohe: «Kas kuradist või jumalast?» Ta soovis teada, kas tal pole tegemist vanakurjaga.

Kuid lahtisest talliuksest sisse lipsanud kuukiir näitas talle, et ta oli eksinud. Koiku juures seisis pime noorhärrake ja sirutas õhinal käekesi tema poole.

Kui ema tunni aja pärast magavat Peetrikest vaatama läks, ei leidnud ta poissi voodist. Ta ehmus algul, kuid emavaist ütles talle kohe, kust kadunud pojakest otsida. Johhimil oli väga piinlik, kui ta hingetõmbuseks veidi peatudes äkki nägi talliuksel «armulist prouat» ennast. Nähtavasti oli proua juba mõned minutid siin seisnud, tema mängu kuulanud ja oma pojakest vaadanud, kes Johhimi poolkasukasse mähituna istus koikul ja eleva huviga ikka veel kuulas katkestatud pillilugu.

VI

Sellest peale tuli poiss igal õhtul Johhimi juurde talli. Tal ei tulnud mõttessegi paluda, et Johhim päeval midagi mängiks. Näis, et tema kujutluses ei pakkunud päevased askeldused ja sagimine mingit võimalust vaikseteks meloodiateks. Aga niipea kui õhtu kätte jõudis, tundis Peetrike palavikulist kärsitust. Õhtusöök ja teejoomine olid talle vaid viiteks, et oodatud hetk on lähedal, ja ema, kellele kuidagi vaistuliselt ei meeldinud need muusikalised seansid, ei suutnud siiski keelata oma lemmikut vilepillimehe juurde jooksmast ning enne magama minekut paar tundi tallis tema juures istumast. Neist said poisile nüüd kõige õnnelikumad tunnid, ja ema märkas ängistava kiivusega, et poeg viibib koguni terve järgmise päeva õhtuste muljete mõju all, et ka tema õrnustele ei vasta Peetrike enam endise jagamatusega, et tema süles istudes ja teda emmates meenutab ta mõtlikul ilmel Johhimi eilset mängu.

Siis meenus emale, et mõned aastad tagasi, kui ta Kiievis proua Radetskaja pansionis oli, õppis ta muude «meeldivate kunstide» kõrval ka muusikat. Tõsi küll, selle meenutamine polnud iseenesest kuigi meeldiv, kuna sellega ühenduses kerkis kujutlusse õpetajanna, saksa vanapiiga Klaps, kes oli väga kõhn, väga proosaline ja peaasi — väga kuri. Too ülimalt sapine daam väänas väga osavasti oma õpilaste sõrmi, et neile vajalikku painduvust

anda, ja hävitas ühtlasi oma kasvandikes harukordse eduga igasugused muusikalise ilutunde alged. See arglik tunne ei suutnud taluda juba vanapiiga Klapsi juuresolekutki, tema pedagoogilistest võtetest rääkimata. Sellepärast polnud Anna Mihhailovnal pärast pansionist lahkumist ja isegi mehel olles vähematki tahtmist oma muusikalisi harjutusi uuesti alustada. Kuid nüüd ukrainlasest vilepillimeest kuulates tundis ta, et koos kiivusega vilepuhuja vastu tärkab ta hinges vähehaaval elava meloodia taju ja tuhmub sakslasest vanapiiga kuju. Selle protsessi tulemuseks oli proua Popelskaja palve mehele tellida linnast pianiino.

«Nagu soovid, mu tuvike,» vastas eeskujulik abikaasa. «Sa muusikat vist eriti just ei armastanud.»

Samal päeval saadeti linna kiri, aga enne kui muusikariist ära osteti ja linnast maale toodi, kulus vähemalt kaks-kolm nädalat.

Vahepeal aga kostsid tallist igal õhtul meloodilised kutsed ja poiss ruttas sinna ega küsinud selleks isegi emalt enam luba.

Talli isemoodi lõhn segunes kuiva heina aroomi ja valgeparginahast rihmade terava lõhnaga. Hobused krõmpsutasid vaikselt heinatuuste, mida nad võrestiku vahelt napsasid. Kui pillipuhuja hingetõmbeks vahet pidas, kostis aiast selgesti talli roheliste pöökpuude sahin. Peetrike istus nagu võlutud ja kuulas.

Poiss ei katkestanud pillipuhujat kunagi. Ainult siis, kui viimane ise vahet pidas ja paar-kolm minutit vaikus valitses, haaras poissi tumma vaimustuse asemel mingi imelik õhin. Ta sirutas vilepilli järele, võttis selle värisevate käte vahele ja pani huultele. Et tal seejuures hing rindu kinni jäi, siis kõlasid esimesed tema poolt kuuldavale toodud helid kuidagi võbelevalt ning vaikselt. Kuid pärast hakkas ta pikapeale lihtsast pillist jagu saama. Johhim seadis ta sõrmed pilliavadele, ja kuigi poisikese pisikesed näpud vaevalt ulatusid avasid katma, omandas väikemees heliredeli üsna ruttu. Seejuures oli igal helil tema jaoks justkui oma eriline nägu, oma individuaalne pale. Ta juba teadis, missuguses avas ükski neist toonidest elutseb, kust teda kuuldavale tuua, ja puhuti, kui Johhim näppudega tasakesi mõnd lihtsat viisi tilulilutas, hakkasid ka poisi näpud liikuma. Ta kujutles täie selgusega üksteisele järgnevaid toone oma tavalistel kohtadel.

VII

Täpselt kolme nädala pärast toodi pianiino lõpuks linnast kohale. Peetrike seisis õues ja kuulatas teraselt, kuidas askeldavad töölised valmistusid kohaleveetud «muusikat» tuppa kandma. See oli nähtavasti väga raske, sest kui teda tõstma hakati, ragises vanker ja mehed puhkisid ning lõõtsutasid. Nüüd hakkasid nad raskel ühtlasel sammul liikuma ja iga niisuguse sammu puhul kumises, tõrtsatas ning tiltsatas miski kentsakalt nende peade kohal. Kui kummaline muusika võõrastetoas põrandale pandi, kõmises too jälle kumedalt, otsekui ähvardaks ta tulivihasena kedagi.

See kõik sisendas poisisse tunnet, mis oli lähedane ehmatusele, ega tekitanud poolehoidu elutu, kuid ühtlasi kurja külalise vastu. Peetrike läks ära aeda ega kuulnud, kuidas muusikariist jalgadele asetati, kuidas linnast kohalesõitnud häälestaja teda võtmega keeras, klahve proovis ja traadist keeled häälde pani. Alles siis, kui kõik oli lõpetatud, käskis ema Peetrikese tuppa kutsuda.

Nüüd, mil Anna Mihhailovna oli varustatud parima meistri valmistatud viini muusikariistaga, pühitses ta juba ette võitu lihtsa külavilepilli üle. Ta oli kindel, et tema Peetrike unustab nüüd talli ning vilepillipuhuja ja hakkab kõiki oma rõõme saama temalt. Nägu naerul, vaatas ta koos Maksimiga argselt sisse astuvat pojakest ja Johhimi, kes oli palunud luba välismaist muusikat kuulama tulla ning kes nüüd, silmad häbelikult maas ja juuksetutt rippu, seisis ukse juures. Kui onu Maksim ja Peetrike olid kušetile istunud, alustas ta äkki hoogsalt klahvidele lüües mängimist.

Ta mängis klaveripala, mille ta proua Radetskaja pansionis vanapiiga Klapsi juhatusel täielikult oli ära õppinud. See oli midagi eriti marulist, mis nõudis tunduvat sõrmede paindlikkust; avalikul eksamil oli Anna Mihhailovna selle palaga saavutanud ohtrat kiitust endale, eriti aga oma õpetajannale. Kindlasti ei teadnud seda keegi öelda, kuid paljud arvasid, et vaikiv isand Popelski armus preili Jatsenkosse just selle lühikese veerandtunni jooksul, mil viimane kandis ette rasket pala. Nüüd mängis noor naine sedasama pala, taotledes teadlikult teist võitu: ta soovis kindlamini enda poole võita tallipoisi vilepillist vaimustatud pojakese väikest südant.

Kuid seekord paraku ta lootused petsid teda, sest võitlus ukraina pajupilliga käis viini muusikariistal üle jõu. Tõsi küll, viini pianiinol olid võimsad vahendid kallihinnalise puu, oivaliste keelte, Viini meistri suurepärase töö ja suure ulatusega registri näol. See-eest olid ka ukraina pajupillil omad liitlased, kuna ta oli enda juures kodus, keset kodumaist Ukraina loodust.

Enne seda, kui Johhim oma noaga ta ära lõikas ja ta südamiku tuliseks kuumutatud oraga välja põletas, kõikus ta siinsamas poisile tuttava ning koduseks saanud jõekese kaldal, teda paitas seesama Ukraina päike, mis poissigi soendas, teda silitas seesama Ukraina tuul, kuni ukrainlasest vilepillimehe terane silm uhtjärsakul teda märkas. Ja nüüd oli välismaisel tulnukal raske võistelda lihtsa kohaliku vilepilliga, sest viimane ilmutas end pimedale poisile vaiksel suikumistunnil, keset õhtu saladuslikku sahinat ja uinuvate pöökpuude kahisemist, üldse nii armsaks saanud Ukraina looduse saatel.

Ka proua Popelskaja ei küündinud kaugeltki Johhimini. Tõsi küll, proua peened sõrmed olid väledamad ja paindlikumad, meloodiad, mida ta mängis, keerukamad ning helirikkamad, ja vanapiiga Klaps oli ränka vaeva näinud, et oma õpilast rasket muusikariista valitsema õpetada. See-eest oli Johhimil vahenditu muusikatunne, ta armastas ja nukrutses ning pöördus oma armastuse ja nukrusega koduloodusе poole. Temale oli lihtsaid viise õpetanud seesama loodus, metsa kohisemine, stepirohu vaikne sosistamine, mõtlik muistne rahvalaul, mida ta juba väikesena hällis lamades oli kuulnud.

Jah, viini muusikariistal osutus raskeks ukrainlase vilepillist võitu saada. Polnud veel minutitki möödas, kui onu Maksim äkki oma karguga ägedalt vastu põrandat koputas. Kui Anna Mihhailovna nende poole vaatas, nägi ta Peetrikese kahvatanud näol sama ilmet nagu siis, kui pojake emale unustamatu esimese kevadise jalutuskäigu ajal murul lamas.

Johhim vaatas poissi kaastundlikult, heitis siis põlastava pilgu saksa muusikariistale ja läks kohmakate saapakobaskitega võõrastetoa põrandal kompsides minema.

VIII

See ebaõnnestumine maksis vaesele emale palju pisaraid — pisaraid ja häbi. Tema, armuline proua Popelskaja, kellele oli osaks saanud valitud publiku mürisev aplaus, pidi tunnistama oma ränka lüüasaamist, ja veel kellelt? Lihtsalt tallipoisilt Johhimilt tema narri pajuvilega! Kui talle meenus ukrainlase põlastav pilk pärast seda ebaõnnestunud kontserti, tõusis tal vihapuna palgesse ja ta vihkas südame põhjast «vastikut holoppi».

Kuid ometigi avas ta igal õhtul, kui pojake talli oli lipanud, akna, toetus küünarnukile ja jäi hoolega kuulatama. Algul tegi ta seda viha ning põlgusega ja püüdis tabada vaid selle «rumala tululilutamise» pentsikuid külgi, kuid vähehaaval — ta ei suutnud ise ka endale aru anda, kuidas see võis juhtuda — hakkas too tululilutamine tema tähelepanu köitma, ning nüüd püüdis ta juba õhinaga mõtlikult nukraid meloodiaid. End sellelt tabades esitas ta endale küsimuse — milles õieti seisab nende viiside veetlevus, nende võlu saladus; ajapikka andsid need sinavalt sumedad õhtud, ebamäärased õhtused varjud ja lauluviiside imetlusväärne harmoonia loodusega vastuse sellele küsimusele.

«Jah,» mõtiskles ta kui võidetu ning omakorda kaasakistu endamisi, «selles on midagi hoopis erilist, tõeline tunne... võluv poeesia, mida nootide järgi ei õpita.»

Ja see oli tõsi. Selle poeesia saladus seisis imepärases seoses kaduvikku vajunud mineviku ja igavesti elava, igavesti inimese südamele nii lähedase looduse kui selle mineviku tunnistaja vahel. Ja tema, too tõkatiste säärsaabaste ning karedate töömehekätega mühaklik maamats, kandis endas seda harmooniat, seda elavat loodusetunnet. Ning ta pidi endale tunnistama, et uhke mõisaproua temas taltub pärisorjast tallipoisi ees. Ta unustas tolle jämedakoelised rõivad ja tõkatihaisu, läbi lauluhelide sillerduse kerkis ta ette heasüdamlik nägu, hallide silmade mahe pilk ja pikkade vurrude taha peidetud häbelik-humoorikas naeratus. Vahetevahel tõusis taas vihapuna noore naise palgesse, kui ta tundis, et oma lapse tähelepanu vallutamise eest peetavas võitluses ta on laskunud ühele pulgale selle matsiga, ja too holopp võitis.

Aias aga sosisklesid puud, tema pea kohal sinavas taevas lõi öö tuledest lõkkele ja laotus sinaka hämarusena

üle maa; koos sellega hoovas Johhimi mängust kuuma nukrust noore naise hinge. Ta muutus ikka leplikumaks ja püüdis üha hoolsamini tungida vahenditu ning kunstlikkusest vaba poeesia lihtsasse saladusse.

IX

Jah, too Johhim omab tõelist elavat tunnet! Aga tema ise? Kas tal tõesti pole kübetki sellest tundest? Miks siis rinnus nii kuum on, miks süda nii ärevalt peksab ja pisarad vägisi silma kipuvad?

Kas siis see pole tunne, kui ta nii palavalt armastab oma õnnetut pimedat last, kes tema juurest jookseb ära Johhimi juurde, last, kellele tema ei suuda pakkuda niisamasugust elavat naudingut?

Talle meenus valulik ilme, mille tema klaverimäng poisikese näole manas, ning ta silmist voolas palavaid pisaraid. Mõnigi kord maksis tal vaeva, et tagasi hoida pakitsevalt kurku kerkivaid ahastava nutu purskeid.

Vaene ema! Poja pimedus tõi ka temale kaasa jäädava ning ravimatu hingehäda. Viimane avaldus haiglaselt liialdatud õrnuses ja kogu ta olemust vallanud tundes, mis tema valust vaevatud südame tuhande nähtamatu niidiga sidus lapse kannatuse viimase kui väljendusega. Sel põhjusel sai narrist võitlusest ukrainlasest vilepillimehega, mis mõnes teises oleks tekitanud vaid pahameelt, tema jaoks raskeimate ja liialdatult teravate kannatuste allikas.

Nii möödus aeg, toomata talle kergendust, kuid see-eest mitte päris kasutult: ta hakkas tundma endas neidsamu meloodiate ja poeesia elava tajumise puhanguid, mis ukrainlase mängus teda nii võlusid. Nüüd tärkas temas ka lootus. Enesekindluse äkiliste hoogude ajel astus ta mõned korrad oma muusikariista juurde ja avas kaane, et klahvidele lüües matta helide merre vilepilli vaikset häält. Kuid iga kord hoidis kõhklus ja häbelik hirm teda neist katsetest tagasi. Talle meenus pojakese kannatav nägu ja ukrainlase põlastav pilk, ta põsed lõid pimedas häbist õhetama ja käsi ratsutas vaid õhus ebalevalt üle klahvide...

Sellest hoolimata kasvas temas päevast päeva mingi seesmine oma jõu tunnetamine, ja parajat momenti kasutades, kui pojake õhtu eel kaugemale alleele mängima või jalutama läks, istus ta pianiino taha. Oma esimese katsega ei jäänud ta just eriti rahule. Sõrmed ei kuulanud tema seesmist häält, kuuldavale toodud helid tundusid esialgu veel võõraina teda valdavale meeleolule. Kuid vähehaaval peegeldus see meeleolu neis üha suurema täiuse ning kergusega; ukrainlase õppetunnid polnud kaotsi läinud, palav emaarmastus ja kõige selle terane tunnetamine, mis just nii võimsalt oli lapse südant köitnud, võimaldasid tal kiiresti neist õppetundidest vajalikku omandada. Nüüd ei tulnud ta sõrmede alt enam kuuldavale «klaveripala» keerukad ning rõkkavad helid, vaid hämarates tubades kõlas ema südant leevendades vaikne lauluviis, nukker ukraina rahvalaul.

Lõpuks oli ta kogunud küllalt julgust, et astuda avalikku võitlusse, ning nüüd läks õhtuti härrastemaja ja Johhimi talli vahel lahti võistlus. Viltuvajunud õlgkatusega varjulisest hobusetallist voogasid vaikselt vilepilli sillerdavad helid, läbi pöökpuu lehestiku kuupaiste peegeldusest särava mõisahoone lahtistest akendest aga tungisid neile vastu kõlarikkad klaveriakordid.

Algul ei tahtnud poiss ega Johhim mõisa «keerukale» muusikale tähelepanu osutada, sest nad suhtusid sellesse eelarvamusega. Poiss kortsutas isegi kulmu ja õhutas Johhimit takka, kui viimane vilepuhumise katkestas.

«Noh, mängi siis, mängi!»

Ei möödunud kolme päevagi, kui need katkestused üha sagenesid. Johhim pani muudkui vilepilli käest ära ja jäi põneva huviga kuulatama, ka poiss jäi neil vaheaegadel kuulatama ega käinud enam oma sõbrale peale. Lõpuks lausus Johhim mõtlikult:

«Kui ilusti... Sa vahi, kus on alles värk...»

Ja siis haaras ta, ikka sama mõtlik-hajameelselt kuulatav ilme näol, poisi sülle ning astus läbi aia võõrastetoa lahtise akna juurde.

Johhim arvas, et armuline proua mängib enda lõbuks ega pane neid tähelegi. Kuid Anna Mihhailovna kuulis vaheaegadel, kuidas tema võistleja — vilepill — vait jäi, nägi selles oma võitu ja ta süda hüppas rõõmu pärast.

Koos sellega lahtus lõplikult ka viha Johhimi vastu. Ta oli õnnelik teadmisest, et selle õnne eest on ta tänu võlgu

Johhimile, sest tema oli see, kes õpetas, kuidas poissi jälle enda poole võita; ja kui ta pojake nüüd saab temalt terve varamutäie uusi muljeid, siis peavad nad mõlemad olema selle eest tänulikud temale, talumatsist vilepillipuhujale, nende ühisele õpetajale.

X

Jää oli murtud. Järgmisel päeval astus poiss argliku uudishimuga võõrastetuppa, kus ta polnud käinud sellest saadik, kui sinna asus imelik, temale nii tigedalt lärmakana tunduv linnavõõras. Nüüd paitasid selle võõra eilsed viisid poisi kõrva ja muutsid tema suhtumist muusikariistasse. Endise arguse viimseid jääke ületades lähenes ta kohale, kus seisis pianiino, jäi vähe maad eemale seisma ja kuulatas. Võõrastetoas polnud kedagi. Ema istus näputööga teises toas diivanil ja vaatas teda hinge kinni pidades, imetles iga ta liigutust ning iga meeleolumuutust pojakese närvilisel näol.

Peetrike sirutas käed juba eemalt välja, puudutas korraks pianiino poleeritud pinda ja tõmbus kohe jälle kartlikult tagasi. Paari niisuguse katse järel astus ta lähemale ja hakkas muusikariista hoolega uurima: kummardus maha, et selle jalgu kombata, käis ümber pianiino, kust aga ligi pääses. Lõpuks sattus ta käsi siledatele klahvidele.

Õhus singatas pillikeele vaikne ebalev heli. Poiss kuulatas kaua heli võnkumist, mis nüüd juba ema kõrva enam ei kostnud, ja puudutas nüüd täie tähelepanuga teist klahvi. Tõmbas siis käega üle kogu klaviatuuri ja sattus ülemise registri helile. Ta laskis üsna kaua kõlada igal helil. Need hõljusid väreldes üksteise järel ja kustusid siis õhus. Koos pingsa tähelepanuga väljendas pimeda nägu meeldumust. Ilmselt imetles ta iga üksikut heli, ja juba üksi ergas tähelepanu, mida ta osutas elementaarsetele helidele, tulevase meloodia koostisosadele, ilmutas kunstniku vaimuandeid.

Kuid seejuures näis, et pime omistab igale helile veel mingeid erilisi omadusi, sest kui ta käe alt kõlas kõrgema registri rõõmsalt kirgas toon, tõstis ta elavnenult pead, nagu jälgiks ta seda üles lendavat kõlavat heli. Vastu-

pidi, jämeda, vaevukuuldava ning kumedalt kõlava bassi puhul kallutas ta pead allapoole; talle näis, et too raske heli peab tingimata madalalt maadligi veerema, mööda põrandat laiali pudenema ja kaugetesse nurkadesse kaduma.

XI

Onu Maksim suhtus kõigisse neisse muusikalistesse eksperimentidesse vaid sallivalt. Nii imelik kui see oli, kuid poisi nii vara ilmnenud kalduvused tekitasid invaliidis kaksipidise tunde. Ühest küljest näitas kirglik võlutus muusikast, et poiss on kahtlemata muusika-andeline ja määras sellega osaliselt ära tema jaoks võimaliku tuleviku. Teisest küljest aga sekkus sellesse teadmisse vana sõduri südames ebamäärane pettumustunne.

«Muidugi, ka muusika on vägev jõud, mis võimaldab massi südant vallutada,» arutles Maksim. «Tema, pime, kogub sadu uhkeis rõivas keigareid ja prouakesi kokku, kannab neile ette igasugu valsse ja nokturne (tõtt öelda kaugemale neist «valssidest» ja «nokturnidest» Maksimi muusika-alased teadmised ei küündinud), ja need pühivad rätikestega pisaraid silmist. Äh, kurat võtaks, ei tahaks ma seda, aga mis teha! Väikemees on pime, saagu ta siis elus selleks, kelleks suudab saada. Aga laulud oleksid siiski vist paremad! Laul ei kõnele üksnes ebamääraselt mõnulevale kuulmismeelele. Ta pakub kujusid, äratab mõtteid peas ja mehisust südames.»

«Kuule, Johhim,» ütles ta ühel õhtul poisi järel Johhimi poole sisse astudes. «Viska ometi korrakski oma vilepill nurka! See sobib poisikestele tänaval või karjapoisile nurmel, aga sina oled ometi täismees, kuigi too rumal Marja on teinud sust päris vasika. Ptüi, otse häbi on su pärast, tõepoolest! Tüdruk jättis maha ja sinul kohe nina norgus. Vilistad nagu vutt puuris!»

Pahandatud härra pikka epistlit kuulates muigas Johhim pimedas tema põhjuseta viha üle. Ainult poisikeste ja karjalapse meenutamine kutsus temas välja kerge solvumuse.

«Ärge rääkige midagi, härra,» alustas ta. «Niisugust vilepilli ei leia te üheltki karjaselt Ukrainas, poisikestest

rääkimata... Need kõik on paljalt viled, aga see siin... te kuulake ainult.»

Johhim vajutas näpud kõigile avadele ja puhus vilepillil kaks tooni oktaavis, tundes mõnu hääletäiusest. Maksim sülitas.

«Ptüi, issand halasta! Noormees täitsa totraks läinud. Mis loeb mulle sinu pajupill? Ühesugused on nad kõik — nii pajupillid kui naised, sinu Marja lisaks veel. Laulaksid meile parem mõne laulu, kui oskad — ilusa vana laulu.»

Maksim Jatsenko, ise väikevenelane, oli maameeste ja mõisateenijate vastu lihtne. Ta kärkis ja kirus küll, aga heatahtlikult, seepärast suhtusid inimesed temasse aupaklikult, kuid vabalt.

«Mis siis ikka!» vastas Johhim härra ettepanekule. «Omal ajal ei laulnud ma halvemini kui teised. Ainult et võib-olla pole meie maamehelaul härrale meelepärast?» salvas ta kergelt jutukaaslast.

«Ära aja tühja lori,» sõnas Maksim. «Laul on tore, pajupillist alati üle, kui aga nagu kord ja kohus laulda osatakse. Kuulame siis, Peetrike, Johhimi laulu. Ainult kas sa, mehike, sellest ka aru saad?»

«Kas see on orjalaul?» küsis poiss. «Orjalaulu ma mõistan.»

Maksim ohkas. Romantikuna oli ta kunagi unistanud uuest Setšist.

«Aijah, väikemees! Need pole orjalaulud... Need on vägeva ning vaba rahva laulud. Sinu ema poolt vanaisad laulsid neid Dnepri ja Doni steppides ning Mustal merel... Noh, küll sa ükskord mõistad seda, nüüd aga,» lisas ta mõtlikult, «teeb midagi muud mulle muret...»

Tõepoolest tegi Maksimile muret hoopis millegi muu mõistmine. Ta arvas, et lugulaulu eredad kujud nõuavad tingimata nägemiskujutlusi, et südamele midagi öelda. Ta kartis, et lapse pime pea ei suuda aru saada rahvaluule piltlikust keelest. Ta unustas, et muistsed vene rahvalaulikud, Ukraina kobzarid ja banduristid olid suuremalt jaolt pimedad. Tõsi, tihti sundis karm saatus ja kehaline viga võtma kätte lüüra või banduura, et sellega armuandi paluma minna. Kuid need kõik polnud ometi ainult kerjused ja läbi nina laulu kiskuvad käsitöölised ega olnud nad kõik alles vanas eas silma-

nägemist kaotanud. Pimedus tõmbab nähtava maailma ette tumeda katte, mis muidugi varjab aju, raskendab ning pärsib selle tööd, ent siiski loob aju pärivuslikest kujutlustest ja muul teel saadud muljetest pimedas endale oma maailma, mis on küll nukker, sünge ning vidune, kuid millel ei puudu siiski omapärane hämar poeesia.

XII

Maksim istus poisiga heintele, Johhim heitis pikali oma pingile (see poos vastas kõige enam tema artistlikule meeleolule), mõtles veidi ja alustas laulu. Kas juhuslikult või erksa instinkti mõjul osutus ta valik väga õnnestunuks. Ta peatus ajaloolisel pildil:

Ohoi, mäe peal seal õsujad vilja õsuvad.

Igaühele, kes seda suurepärast rahvalaulu vastavas esituses kuulanud, on kindlasti sööbinud mällu laulu vanaaegne, kõrgetooniline, venivalt pikk, otsekui ajaloolise mälestuse nukruseloori mähitud viis. Selles pole sündmusi, veriseid taplusi ega vägitegusid. Ei ole see ka kasaka hüvastijätt oma kallimaga, uljas röövkäik ega paadiretk mööda sinist merd ja Doonaud. See on vaid hetkeliselt ähmase unelmana ukrainlase mälestusse kerkinud põgus pilt, katkend ajaloolisest minevikust nähtud unenäost. Keset argipäevaselt halli tänapäeva kerkis äkki ta kujutlusse see pilt ähmaselt udusena, looritatuna erilisest nukrusest, mida hõngub vastu kaduvikku vajunud kallist muinasajast. Kaduvikku vajunud, kuid veel mitte jäljetult! Temast kõnelevad veel kõrged matmispaigad-kurgaanid, kus lebavad kasaka luud, kus südaööl süttivad tuled, kust öösiti kostab raskeid oigeid. Temast kõneleb ka rahva pärimus ja üha harvemini ning harvemini kostev rahvalaul:

Ohoi, mäe peal seal õsujad vilja õsuvad,
aga mäe all seal, rohelise all,
kappavad kasakad! . . .
kappavad kasakad! . . .

Rohelisel mäel lõikavad lõikajad vilja. Mäe all aga liigub kasakavägi.

Maksim Jatsenko kuulas kaasahaaratuna nukrat viisi. Tema kujutlusse kerkis suurepärasest, haruldaselt laulu sisuga ühtelangevast lauluviisist järgnev, otsekui loojangu melanhoolsest vastuhelgist valgustatud pilt. Rahulikel nurmedel mäe peal kummarduvad hääletult vilja kohale õsujate kogud. All orus aga mööduvad neist käratult üksteise järel väesalgad, sulades ühte õhtuste varjudega.

Kõige ees Dorošenko
juhib oma väge, Zaporožje väge
ilusti.

Ning minevikust pajatava laulu nukralt veniv viis hõljub, heliseb ja soikub õhus, et taas helisema lüües hämarusest üha uusi ning uusi kujusid esile manada.

XIII

Poiss kuulas kurva tusase näoga. Kui laulus räägiti mäest, millel õsujad vilja lõikavad, kandis kujutlus Peetrikese otsekohe üles tuttavale kaljujärsakule, mille ta tundis ära sellest, et all loksuvad jõekese lained vaevukuuldavalt vastu kaljut. Ta teab juba ka, mis on õsujad, sest kuuleb sirpide säuhkumist ja langevate viljapeade sahinat.

Aga kui laul siirdus sellele, mis mäe all toimub, kandis pimeda kujutlus ta kõrgustest alla orgu . . .

Sirpide säuhkumine vaikis, kuid poiss teadis, et õsujad on seal mäel, et nad jäid sinna, aga neid pole enam kuulda, sest nad on kõrgel nagu männidki, mille kohinat ta järsaku all seistes oli kuulnud. Alt jõe kohalt aga kostab ühtlaselt sage hobusekapjade plagin . . . Neid on palju, nende liikumisest seal mäe all pimedas kostab lakkamatu tume tümin. Seal «kappavad kasakad».

Ka seda teab ta, mis tähendab kasakas. Vanaätt Hvedkot, kes vahetevahel mõisas käib, kutsuvad kõik vanaks kasakaks. Too on mõnigi kord Peetrikese põlvele võtnud ja väriseva käega ta juukseid silitanud. Kui poiss harjunud kombe järgi ta nägu katsus, kompasid ta tundlikud sõrmed sügavaid kortse, vägevaid rippuvaid vurrusid, sisselangenud põski ja põskedel raugapisaraid. Samasuguseina ku-

jutles poiss pikaldaselt kõlava lauluviisi kostes kasakaid ka seal, mäe all. Samasugused nagu Hvedko, vuntsidega, samuti kössivajunud, niisama vanadena istuvad nad hobuste seljas. Nad liiguvad vaikselt pimedas vormitute varjudena ja nutavad nagu Hvedkogi millegipärast, võib-olla sellepärast, et nii mäel kui orus kajavad Johhimi laulu pikaldased kurblikud oiged, laulu, mis kõneleb hoolimatust kasakajõmmist, kes noore naisukese vahetas rännakupiibu ja tapluseohtude vastu.

Maksim mõistis ainsast pilgust, et poisi erksa loomuse tõttu leiavad laulu luulekujundid temas pimedusest hoolimata vastukaja.

KOLMAS PEATÜKK

I

Maksimi plaani järgi sisseseatud režiimi kohaselt lasti pimedal kõigega, kus see võimalik oli, ise omal jõul toime tulla, ja see andis suurepäraseid tulemusi. Majas ei paistnud poiss põrmugi abitu, liikus kõikjal väga kindlalt, koristas ise oma tuba ning hoidis teatud korras oma mängu- ja muud asjad. Peale selle omistas Maksim tähelepanu kehalistele harjutustele, kuivõrd see väikemehele jõukohane oli: poisile seati sisse oma võimlemine, kuueaastaselt sai ta aga Maksimilt kingituseks väikese vagura hobuse. Ema ei suutnud algul üldse kujutleda, et tema pime pojake võiks ratsa sõita. Ta pidas venna mõtet lausa hullumeelseks. Kuid invaliid pani mängu kogu oma mõju ja paari-kolme kuu pärast ratsutas poiss rõõmsalt Johhimi kõrval, kuna viimane üksnes käänakuil teda juhtis.

Nõnda ei pidurdanud poisi pimedus tema korrapärast kehalist arenemist ja võimaluse piires oli vähendatud selle mõju ta vaimulaadile. Oma vanuse kohta oli poiss pikk ja sale, nägu pisut kahvatu, näojooned peened, ilmekad. Mustad juuksed tegid ta näost veel valgemaks, suured tumedad peaaegu liikumatud silmad aga andsid omapärase ilme, mis kuidagi korrapealt köitis tähelepanu. Kerge korts kulmude kohal, harjumus pead pisut ettepoole kallutada ja nukruse ilme, mis vahetevahel pilvena üle ta ilusa näo libises, — see oligi kõik, millega nägemise puudumine ta välimuses end tunda andis. Tuttavas kohas olid ta liigutused enesekindlad, kuid siiski võis märgata, et poisi loomupärane elavus on summutatud ja avaldub puhuti üsna ägedate närviliste pursete näol.

II

Nüüd omandasid kuulmismuljed pimeda elus lõplikult domineeriva tähtsuse, helikujundid said tema mõtte peamisteks kujundajateks, vaimutöö keskmeks. Laulud jäid talle meelde, ta kuulas teraselt nende võluvaid viise, tutvus sisuga, andes sellele nukra, lõbusa või mõtliku värvingu. Ta püüdis veel terasemalt tabada ümbritseva looduse hääli, ja sidudes ähmaseid aistinguid tavalise rahvaviisi motiividega, suutis ta puhuti üldistada neid vaba improviseerimisega, milles oli raske piiri tõmmata, kus lõpeb kõrvale harjunud rahvalik motiiv ja kust algab tema enda looming. Ka tema ise ei osanud oma lauludes neid kaht elementi eristada, kuna need mõlemad sulasid temas nii tervikuliselt ühte. Ta omandas kiiresti kõik, mis ema klaverimängu õpetades talle edasi andis, kuid armastas siiski ka Johhimi vilepilli. Klaver oli helirikkam, kõlavam ja täielikum, kuid seisis toas paigal, kuna vilepilli võis välja kaasa võtta, kus ta sillerdused nii jagamatult sulasid ühte stepi tasaste ohetega, et teinekord ei suutnud ka Peeter ise endale aru anda, kas kannab tuul kaugelt rahvalaulu summutatud helisid, või toob tema ise neid oma vilepillist kuuldavale.

Sellest muusikaharrastusest sai pimeda poisikese vaimse kasvu lähtealus, see mitmekesistas ning andis ta olemasolule sisu. Maksim kasutas seda, et tutvustada poissi maa ajalooga, ja viimane möödus helidesse põimituna terveristi pimeda kujutluse eest. Laulust huvitatuna tutvus ta oma maa kangelastega, nende saatusega, oma kodumaa saatusega. Siit sai alguse huvi kirjanduse vastu, ja poisi üheksandal eluaastal alustas Maksim esimeste tundidega. Maksimi oskuslikud õppetunnid (tal tuli selleks ära õppida pimedate õpetamise erilised võtted) meeldisid väga poisile. Need tõid ta meeleolusse uue elemendi — kindluse ja selguse, mis tasakaalustasid rahutuid muusika-aistinguid.

Sel kombel oli poisi päev tehtud küllaltki sisukaks ja polnud põhjust kaevata saadavate muljete nappuse üle. Näis, et poiss elab täit elu; kuivõrd see lapsel võimalik on. Tundus koguni, et ta pole isegi teadlik oma pimedusest.

Samal ajal aga ilmnes ta iseloomus mingi iseäraline mittelapselik nukrus: Maksim pani selle vähese lasteseltskonna arvele ja püüdis täita ka seda lünka.

Külapoisikesed, keda mõisasse kutsuti, häbenesid ega julgenud endale vaba voli anda. Peale harjumata ümbruse pani neid märgatavalt kohmetama ka «noorhärra» pimedus. Nad vaatasid vahetevahel kartlikult tema poole, hoidusid kobarasse, vaikisid või sosistasid argselt omavahel. Aga kui lapsed aeda või nurmele üksi jäeti, tundsid nad end vabamalt ja üritasid mänge, kuid seejuures selgus, et pime jäi kuidagi kõrvale ning kuulatas nukralt kaaslaste lustlikku hullamist.

Vahetevahel kogus Johhim lapsed kambana enda ümber ning jutustas neile lõbusalt naljakaid lugusid ja muinasjutte. Külalapsed, kes olid hästi tuttavad ukraina tobedavõitu vanapaganaga ja kelmide nõiamooridega, täiendasid neid jutustusi omast käest, ja üldse möödusid need jutustamised väga elavalt. Pime kuulas neid jutustusi tähelepanelikult ning suure huviga, kuid naeris ise harva. Ilmselt jäi elava vestluse huumor talle tunduval määral tabamatumaks, ja pole ka ime, sest ta ei saanud näha kelmikaid sädemeid jutustaja silmis, naerukortse ta näos ega pikkade vurrude muigemuhelusi.

III

Veidi enne kirjeldatavat aega tuli väikesesse naabermõisa uus «possessor»[1]. Endise rahutu naabri asemele, kellel isegi vagase härra Popelskiga tekkis kohtuprotsess mõnesuguse karja tehtud kahju pärast, asus nüüd lähemasse mõisasse elama vana Jaskulski oma naisega. Vaatamata sellele, et mõlema abielupoole vanus kogusummas andis vähemalt sada aastat välja, olid nad üsna hiljuti alles abiellunud, kuna härra Jakub ei suutnud kaua aega rendiks vajalikku summat kokku saada ja pidi ökonoomina võõraid teenides virelema, preili Agneska aga elas õnneliku päeva ootel toaneitsist seltsidaamina krahvinna Pototski juures. Kui see õnnelik päev lõpuks kätte jõudis ja pruutpaar käsikäes altari ees seisis, olid pooled karvad ulja peigmehe juuksetutis juba täiesti hallid ning ka häbe-

[1] Edela-Venemaal oli üsna laialt levinud mõisa rentimise süsteem: rentnik (kohalikus keeles «possessor») oli midagi mõisavalitsejataolist. Ta maksis omanikule teatud summa, edasi olenes mõisast vähema või suurema tulu saamine tema ettevõtlikkusest.

liku punaga kaetud mõrsja nägu raamisid hõbedased lokid.

See asjaolu ei häirinud siiski nende abieluõnne ja hilise armastuse viljana sündis neile üksainus tütar, kes oli naabri pimeda poisiga peaaegu ühevanune. Vanas eas oma nurgakese soetanud, kus nad, kuigi tinglikult, võisid pidada endid täielikeks peremeesteks, hakkasid vanainimesed elama vaikset ning tagasihoidlikku elu, otsekui hüvitaksid nad selle vaikuse ning üksindusega «võõraste inimeste» hulgas veedetud raske elu askeldusrohkeid aastaid. Esimene rentimine päris hästi ei õnnestunud ja nüüd võtsid nad asja pisut kitsamalt ette. Ka uues kohas seadsid nad end kohe omal kombel sisse. Nurgas, mille võtsid enda alla luuderohuga pärjatud ikoonid, hoidis Jaskulskaja koos pajuoksa ja vahaküünlaga[1] igasugu kotikesi rohtude ja juurtega, millega ta tohterdas nii oma meest kui ka tema juurde tulnud külaeitesid ja -taate. Neist rohtudest oli kogu maja täis isesugust mõnusat lõhna, mis iga külastaja mälus lahutamatult seostus mälestusega väikesest puhtast majakesest, selles valitsevast vaikusest ja korrast ning kahest vanainimesest, kes elasid selles meie päevade kohta mingit ebatavaliselt vagast elu.

Vanainimeste hoolitsusel kasvas nende ainus laps, väike, pika ruuge patsi ja siniste silmadega tütarlaps, kes juba esimesel tutvumisel hämmastas igaüht mingi kummalise soliidsusega, mida ilmutas kogu ta olemus. Näis, et vanemate hilise armastuse rahulikkus kajastus tütrekeses vanainimesliku arukuse, liigutuste sujuva rahu ja siniste silmade mõtlikkuse ning sügavuse näol. Ta ei häbenenud kunagi võõraid inimesi, ei hoidunud kõrvale tutvumisest teiste lastega ja võttis osa nende mängudest. Kuid see kõik sündis niisuguse avameelse heatahtlikkusega, just nagu poleks temal isiklikult üldse vajadust selle järele. Tõepoolest, ta tuli üksi iseendaga väga hästi toime, jalutas, korjas lilli, jutles oma nukuga, ja tegi seda kõike nii soliidse moega, nagu poleks tegemist lapsega, vaid pisikese vanainimesega.

---

[1] Niisugune küünal — громница — süüdati suure tormi ajal, pandi aga ka kätte surejale.

IV

Ükskord oli Peetrike üksinda jõe ääres kingul. Päike hakkas loojuma, kõikjal valitses vaikus, eemalt kostis siia vaid külast koju tuleva karja kauguse tõttu mahenenud ammumine. Poiss oli just vilepuhumise lõpetanud ja selili murule heitnud, andudes suveõhtu rammestavale roidumusele. Ta vajus hetkeks unevile, kui äkki kellegi kerged sammud ta suigatusest äratasid. Poiss tõusis tusaselt küünarnukile ja jäi kuulatama. Sammud peatusid künka jalamil. Astumine polnud talle tuttav.

«Poiss!» kuulis ta järsku lapsehäält hüüdvat. «Kas sa ei tea, kes siin praegu pilli puhus?»

Pimedale ei meeldinud see, kui tema üksindust häiriti. Seepärast vastas ta mitte just eriti lahkelt:

«See olin mina . . .»

Kerge imestushüüd oli vastuseks ja kohe lisas tüdruk lihtsameelse heakskiitva tooniga:

«Kui ilusasti!»

Pime vaikis.

«Miks te siis ära ei lähe?» küsis poiss, kui kuulis, et kutsumata kõnetaja ikka veel paigal seisab.

«Miks sa mind ära ajad?» küsis tüdruk selge, siiralt imestava häälega.

Rahulikult kõlav lapsehääl kõditas meeldivalt pimeda kuulmist, kuid sellest hoolimata vastas ta endise tooniga:

«Mulle ei meeldi, kui minu juurde tullakse . . .»

Tüdruk pahvatas naerma.

«Kas sa näe! . . . Vaata aga vaata! Kas kõik maa on siis sinu ja sina võid teistel keelata selle maa peal käia?»

«Ema ei luba kellelgi siia minu juurde tulla.»

«Ema?» kordas tüdruk mõtlikult. «Aga minu ema lubab mul jõe ääres käia . . .»

Üldise järeleandmisega mõnevõrra hellitatud poiss polnud harjunud säärase jonnaka vastuvaidlemisega. Närvilise puhanguna libises üle ta näo vihapurse, ta kergitas end pisut ja sõnas kiiresti ning erutatult:

«Minge ära, minge ära, minge ära! . . .»

Mine tea, millega see stseen oleks lõppenud, kui mõisast just nüüd poleks kostnud Johhimi hääl, kes kutsus poissi teed jooma. Poiss lippas kiiruga künkast alla.

«Oi, kui vastik poiss!» kuulis ta enda järel tõsise meelepahaga tehtud märkust.

V

Kui poiss järgmisel päeval samal kohal istus, tuli talle meelde eilne sõnavahetus. Nüüd ei tekitanud selle meenutamine talle enam tuska. Vastuoksa, ta isegi soovis, et too tüdruk jälle siia tuleks, sest tüdrukul oli nii meeldiv rahulik hääl, missugust ta kunagi veel polnud kuulnud. Tema tuttavad lapsed kisasid lärmakalt, naersid, kaklesid ja nutsid, kuid nii meeldivalt ei kõnelnud neist keegi. Tal hakkas kahju, et ta oli solvanud tundmatut tütarlast, kes nüüd vististi kunagi enam siia ei tule.

Ja tõepoolest — päeva kolm ei tulnud tüdruk üldse siia. Kuid neljandal päeval kuulis Peetrike ta samme all jõe ääres. Tütarlaps astus tasa, kruusakivid jõe ääres prigisesid kergelt ta jalge all, tüdruk ümises vaikselt mingit poola viisi.

«Kuulge!» hõikas poiss, kui tüdruk temaga kohakuti jõudis. «Kas see olete jälle teie?»

Tütarlaps ei vastanud. Kruusakivikesed prigisesid endiselt ta jalge all. Lauluviisi ümiseva hääle tehtud muretusest kostis poisile tüdruku veel meelest minemata haavumus.

Kuid mõned sammud edasi astunud, jäi tundmátu tüdruk siiski seisma. Kaks-kolm sekundit vaikisid mõlemad. Tütarlaps sõrmitses metsalillede kimpu, mida ta käes hoidis, poiss aga ootas vastust. Tüdruku seismajäämises ja sellele järgnevas vaikimises tabas ta mõningat sihiliku põlguse avaldust.

«Kas te siis ei näe, et see olen mina?» küsis tütarlaps lõpuks lilli rahule jättes väga väärikalt.

See lihtne küsimus torkas valusalt pimeda südamesse. Ta ei vastanud midagi, üksnes käed, millega ta maha toetus, krabasid kuidagi kramplikult rohust kinni. Aga jutuga oli juba algust tehtud, tütarlaps seisis ikka samal kohal, näperdas oma lillekimpu ja küsis jälle:

«Kes sind nii hästi vilepilli mängima õpetas?»

«Johhim õpetas,» vastas Peetrike.

«Väga ilus! Aga miks sa nii vihane oled?»

«Ma... ma ei ole vihane teie peale,» sõnas poiss tasa.

«Noh, mina pole ka vihane... Hakkame parem koos mängima.»

«Ma ei oska teiega mängida,» vastas poiss pead longu lastes.

«Ei oska mängida?... Miks?»

«Niisama.»

«Einoh, miks siis?»

«Niisama,» vastas poiss vaevu kuuldavalt ja laskis pea veel rohkem norgu.

Tal polnud veel kunagi ega kellegagi tulnud kõnelda sellest, et ta pime on, ja tütarlapse siiras toon, kui too naiivse pealekäimisega talle viimase küsimuse esitas, kutsus temas jällegi välja tumeda valu.

Tundmatu tüdruk tuli üles künkale.

«Kui naljakas sa oled,» alustas tüdruk leebivalt kahetsevana ning istus ta juurde murule. «See tuleb vist sellest, et sa ei tunne veel mind. Kui mind tundma saad, siis sa enam ei karda. Aga mina ei karda kedagi.»

See oli öeldud muretu selgusega ja poiss kuulis, kuidas ta lillekimbu endale põlle sisse puistas.

«Kust te lilli korjasite?» küsis ta.

«Sealt,» osutas tüdruk peaga tahapoole.

«Niidult?»

«Ei, sealt.»

«Tähendab, salust. Ja mis lilled need on?»

«Kas sa siis lilli ei tunne?... Oi kui imelik sa oled... sa oled tõesti imelik....»

Poiss võttis ühe lille pihku. Ta näpud puudutasid kiiresti ning kergelt lehti ja õit.

«See on tulikas,» ütles ta, «aga see siin — kannike.»

Poiss tahtis nüüd samal kombel tutvuda ka oma jutukaaslasega: võttis vasaku käega tüdruku õlast kinni ja hakkas paremaga kompama ta juukseid, siis silmalauge, libistas sõrmedega puhuti peatudes üle ta näo, õppis hoolikalt tundma võõraid näojooni.

See kõik toimus nii ootamatult ning kiiresti, et üllatusest rabatud tütarlaps ei saanud sõnakestki suust; ta vaatas vaid poissi suuril silmil, milles peegeldus hirmulähedane tunne. Tütarlaps märkas alles nüüd, et tema uue tuttava näos on midagi ebatavalist. Peened kahvatud näojooned olid tardunud pingsasse tähelepanusse, need kuidagi nagu ei harmoneerunud ta liikumatu pilguga. Poisi silmad vaatasid kuhugi, millel polnud midagi ühist sellega, mis ta tegi, ja neis küütlesid kummaliselt loojuva päikese vastuhelgid. Hetkeks tundus see kõik tütarlapsele lihtsalt lummutusena.

Oma õla poisi haardest vabastanud, krapsas ta äkki püsti ja puhkes nutma.

«Miks sa mind hirmutad, vastik poiss?» sõnas ta vihaga läbi pisarate. «Mis ma sulle teinud olen?... Mispärast?»

Poisike istus kohmetuna samal kohal, pea sügavalt norgus, ja imelik tunne, milles oli nii tuska kui ka alandust, täitis ta südame valuga. Esmakordselt tuli tal tunda sandi alandust, esmakordselt koges ta, et tema kehaline viga võib äratada mitte üksnes haletsust, vaid ka hirmu. Muidugi ei suutnud ta täit selgust saada teda rõhuvast raskest tundest. Ebaselgena ning ähmasena ei tekitanud see talle siiski vähem piina.

Terav valu ja solvumus pitsitasid pimeda poisikese kurku, ta vajus murule ja puhkes nutma. Nutt muutus kord-korralt valjemaks, kramplikud nuuksed vapustasid väikest keha, seda enam, et mingi sünnipärane uhkus sundis teda nutuhoogu maha suruma.

Tütarlaps, kes juba künkalt alla oli jooksnud, kuulis summutatud nutupurskeid ja vaatas imestusega tagasi. Kui ta oma uut tuttavat silmili maas lamamas ja kibedasti nutmas nägi, tundis ta temale kaasa, astus tasakesi üles künkale ja jäi nutja juurde seisma.

«Kuule,» sõnas ta tasa, «mispärast sa nutad? Sa arvad vist, et ma ära kaeban? Noh, ära nuta, ma ei ütle kellelegi.»

Hella tooniga öeldud kaastundlikud sõnad kutsusid poisis esile veel ägedama närvilise nutupurske. Siis kükitas tütarlaps tema juurde maha. Veidi aega nii kükitanud, puudutas ta tasakesi poisi juukseid, paitas ta pead ja kergitas siis leebe nõudlikkusega nagu ema, kes karistada saanud last rahustab, poisi pead ja hakkas rätiga ta nutuseid silmi kuivatama.

«Nonoh, jäta järele!» sõnas ta täiskasvanu tooniga. «Mu viha ammu läinud. Näen, sa kahetsed, et mind hirmutasid...»

«Ma ei tahtnud sind hirmutada,» vastas poiss sügavalt ohates; et närvilisi hoogé summutada.

«Hea küll, hea küll! Ma ei ole pahane!... Sa ju enam nii ei tee.» Ta kergitas poissi maast ja püüdis teda enda kõrvale istuma panna.

Poiss leppis sellega. Nüüd istus ta jälle nagu varemgi näoga päikeseloojangu poole. Kui tütarlaps taas tema

punakatest loojangukiirtest valgustatud nägu vaatas, paistis see talle jällegi imelik. Poisil olid ikka veel pisarad silmis, kuid need silmad püsisid endiselt liikumatud; nägu aina tõmbles närvilistest tuksatustest, ühtlasi aga paistis ta näost ebalapselik, sügav ning raske mure.

«Sa oled siiski väga imelik,» sõnas tütarlaps mõtlikult kaasatundvana.

«Ma pole imelik,» vastas poiss haledalt virildunud näoga. «Ei, imelik ma ei ole... Olen... olen pimel»

«Pi-me?» venitas tütarlaps laulvalt ja ta hääl värahtas, otsekui oleks see poisi tasa lausutud sõna löönud parandamatu haava tema väikesesse naisesüdamesse. «Pi-me?» kordas ta veel rohkem värisema löönud häälega ning kaitset otsides kogu ta olemust vallanud võitmatu haleduse vastu põimis äkki käed ümber poisi kaela ja surus näo tema vastu.

Väike, kurva avastuse ootamatusest rabatud naisolend ei suutnud säilitada oma soliidsust, järsku oli temast saanud kurvastatud ja oma kurvastuses abitu laps, kes omakorda kibedasti ning lohutamatult nutma puhkes.

VI

Mõni minut möödus vaikides.

Tütarlaps ei nutnud enam, nuuksatas vaid vahetevahel, püüdes endast võitu saada. Silmad täis pisaraid, vaatas ta, kuidas päike ergavaks kuumutatud loojangupunas otsekui keereldes tumeneva silmapiiri taha vajus. Vilksatas veel korraks tulikera kuldne äärelõik, sähvatasid kaks-kolm kuuma sädet ja kauge metsa tuhmid piirjooned kerkisid äkki katkematu sinaka viiruna esile.

Jõe poolt uhkas jahedust ja saabuva õhtu vaikne rahu peegeldus pimeda näol. Ta istus, pea maas, imestades ilmselt sellise sooja kaastunde üle.

«Mul on kahju...» lausus lõpuks tütarlaps ikka veel nuuksudes oma nõrkuse seletuseks.

Pisut endast võitu saanud, püüdis ta kõnelust juhtida kõrvalistele asjadele, millesse nad mõlemad said suhtuda ükskõikselt.

«Päike loojus,» sõnas ta mõtlikult.

«Ma ei tea, missugune ta on,» oli kurb vastus. «Ma ainult... tunnen teda.»

«Ei tea päikest?»

«Jah.»

«Aga oma ema... sa ka ei tea?»

«Ema tean. Tunnen juba eemalt teda ta astumisest.»

«Jajah, õigus. Ka mina tunnen kinnisilmi oma ema ära.»

Kõnelus omandas rahulikuma iseloomu.

«Tead,» sõnas pime mõninga elavnemisega, «ma ju tunnen päikest ja tean, millal ta loojus.»

«Millest sa tead?»

«Sellest et... vaata... Ma ei tea isegi, millest...»

«A-a!» venitas tütarlaps, keda see vastus nähtavasti täielikult rahuldas, ja mõlemad olid veidi aega vait.

«Ma oskan lugeda,» alustas Peetrike esimesena jälle juttu. «Varsti õpin ka sulega kirjutama.»

«Aga kuidas sa siis...?» tahtis tütarlaps küsida, kuid jäi äkki häbelikult vait, sest ta ei tahtnud jätkata piinlikku pärimist. Kuid Peetrike mõistis teda.

«Ma loen oma raamatust,» seletas ta, «näppudega.»

«Näppudega? Mina ei õpiks küll kunagi näppudega lugema... Loen isegi silmadega halvasti. Isa räägib, et naised taipavad vähe teadusest.»

«Aga mina oskan koguni prantsuse keeles lugeda.»

«Prantsuse keeles!... Ja näppudega... kui tark sa oled!» oli tütarlaps tõsiselt vaimustatud. «Ma siiski kardan, et sa külmetad. Ennäe, missugune udu jõe kohal on.»

«Aga sina ise?»

«Ma ei karda, mis see mulle teeb.»

«Noh, mina ka ei karda. Kas seda saab olla, et mehed rutem külmetavad kui naised? Onu Maksim ütleb, et mees ei tohi midagi karta: ei külma ega nälga, müristamist ega pilve.»

«Maksim?... Kas see karkudega? Ma olen teda näinud. Ta on kole!»

«Ei, ta pole sugugi kole. Ta on hea.»

«Ikka kole!» kordas tütarlaps veendunult. «Sa ei tea, sest sa pole teda näinud.»

«Miks ma siis ei tea, kui ta mulle kõike õpetab.»

«Peksab?»

«Ei peksa ega kärgi kunagi minuga... Mitte kunagi...»

«See on hea. Kuidas võib pimedat poissi peksta? See oleks patt.»

«Aga ta ei peksa kedagi,» ütles Peetrike pisut hajameelselt, sest ta terane kõrv kuulis Johhimi samme.

Tõepoolest, hetke pärast ilmus ukrainlase pikk kogu küngastiku harjale, mis mõisat jõekaldast lahutas, ja õhtuvaikuses kajas kaugele mehe hüüd:

«Noor-här-ra!»

«Sind kutsutakse,» ütles tütarlaps tõustes.

«Jah. Aga mina ei tahakski ära minna.»

«Mine, mine! Ma tulen homme jälle sinu juurde. Praegu oodatakse sind ja mind ka.»

VII

Tütarlaps täitis täpselt oma lubaduse ja isegi varem, kui Peetrike seda loota võis. Järgmisel päeval onu Maksimiga tavalises tunnis istudes tõstis ta äkki pea, kuulatas ja sõnas elavnenult:

«Lase mind veidikeseks ära. Sinna tuli tütarlaps.»

«Mis tütarlaps?» imestas Maksim ja astus poisi järel välisukse poole.

Tõepoolest, samal momendil astus Peetrikese eilne tuttav mõisaväravast sisse, nägi üle õue minevat Anna Mihhailovnat ja suundus vabalt otse tema poole.

«Mis sinul, armas laps, vaja on?» küsis Anna Mihhailovna, arvates, et tüdruk on asja pärast siia saadetud.

Väike naisolend sirutas talle soliidselt käe ja küsis:

«Teil siin on ju pime poiss?... Eks?»

«Minul, kullake, jah, minul,» vastas proua Popelskaja, imetledes tütarlapse selgeid silmi ja vaba käitumist.

«Vaadake... Minu ema laskis mind tema juurde. Kas ma saaksin teda näha?»

Kuid samal hetkel jõudis Peetrike ise tütarlapse juurde, trepile aga ilmus Maksim.

«See on eilne tütarlaps, ema! Ma rääkisin sulle temast,» ütles poiss teretades. «Ainult et mul on praegu tund.»

«Noh, seekord lubab Maksim sind ära,» ütles Anna Mihhailovna, «ma palun teda.»

Samal ajal läks pisike naisolend, kes siin ilmselt tundis end nagu kodus, Maksimile vastu, kes karkudel neile

lähenes, sirutas talle käe ja sõnas leebelt heakskiitval toonil:

«See on hea, et te pimedat poissi ei peksa. Ta rääkis mulle.»

«Kas tõesti, armuline preili?» küsis Maksim koomiliselt tähtsa tooniga ja haaras tütarlapse väikese käe oma suurde kämblasse. «Kui tänulik ma oma kasvandikule olen, et ta oskas nii kauni olendi sümpaatiat minu vastu äratada.»

Ja Maksim pahvatas tütarlapse kätt oma peos paitades naerma. Tütarlaps vaatas samal ajal ikka veel teda oma avala pilguga, mis korrapealt oli vallutanud Maksimi naisi vihkava südame.

«Sa vaata, Annake,» pöördus ta kentsakalt muheldes õe poole, «meie Peeter hakkab iseseisvalt tutvusi sobitama. Ja sa pead nõustuma, Anja... hoolimata sellest, et ta on pime, pole ta sugugi halba valikut teinud, eks ole õigus?»

«Mis sa sellega tahad öelda, Maks?» küsis noor naine karmilt ja kuum puna kattis kogu ta näo.

«Naljatan!» vastas vend lühidalt, kui nägi, et ta oma naljaga oli puudutanud haiget kohta, paljastanud ettenägelikus emasüdames tärganud salajase mõtte.

Anna Mihhailovna punastas veel enam, kummardus kiiresti ja embas tütarlast kirgliku õrnusepuhanguga. Viimane võttis ootamatult tormilise kallistuse ikka sama selge, kuigi veidi imestunud pilguga vastu.

VIII

Sellest päevast peale kujunesid rentniku maja ja Popelskite mõisa vahel lähedased suhted. Tütarlaps, keda kutsuti Eveliinaks, tuli iga päev mõisa, mõne aja pärast aga sai ka temast Maksimi õpilane. Algul härra Jaskulskile see ühise õppimise plaan eriti just ei meeldinud. Esiteks, ta oli arvamusel, et kui naine oskab pesu üles märkida ja koduste kulutuste raamatut pidada, on sellest küllalt; teiseks, ta oli tõsine katoliiklane ning leidis, et Maksimil poleks tarvitsenud püha isa selgesti väljendatud tahte vastaselt sõdida austerlastega. Lõpuks seisis tema kindel veendumus selles, et taevas on jumal,

Voltaire ja tema jüngrid aga piinlevad põrgu keevas tõrvas, milline saatus paljude arvates ootas ka härra Maksimi. Kuid lähemal tutvumisel pidi rentnik endale tunnistama, et too ketser ja löömamees on väga meeldiva loomu ning targa aruga inimene, mistõttu ta oli nõus kompromissiga.

Sellest hoolimata kibeles vana poola aadliku hinge põhjas mõningane rahutus, nii et ta tütrekest esimesse tundi tuues pidas kohaseks pöörduda tema poole piduliku ülespuhutud kõnega, mis muide rohkem küll oli määratud Maksimi kõrvadele.

«Vaat mis on, Velja,» sõnas ta, pani käe tütre õlale ja vaatas tema tulevase õpetaja poole. «Pea alati meeles, et taevas on jumal ja Roomas püha isa. Seda ütlen sulle mina, Valentin Jaskulski, ja sa pead mind uskuma, sest mina olen sinu isa, — seda *primo* [1].»

Sellele järgnes uus manitsev pilk Maksimi poole. Härra Jaskulski rõhutas oma ladina keele oskust, andes sellega mõista, et ka temal on taipu teadusest ja selle poolest on teda raske alt vedada.

«*Secundo* [2] — ma kuulun poola aadlike hulka, kelle kuulsa vapi sinisele põhjale asjata pole koos viljahaki ja varesega märgitud rist. Tublite rüütlitena on Jaskulskid nii mõnigi kord vahetanud mõõga palveraamatu vastu ja alati taibanud mõndagi taevastest asjadest, seepärast pead sa mind uskuma. Noh, ja muus, mis puutub *orbis terrarumi,* s. o. kõike maist, kuula, mis isand Maksim Jatsenko sulle ütleb, ja õpi hästi.»

«Ärge kartke, härra Valentin,» muigas Maksim selle kõne peale, «preilisid me Garibaldi väkke ei värba.»

IX

Koos õppimine osutus kasulikuks mõlemale. Peetrike oli muidugi ees, kuid sellest hoolimata tekkis nende vahel mõningane võistlus. Pealegi aitas Peetrike tütarlapsel sageli tunde ära õppida, Eveliina aga leiutas mõnikord väga osavaid võtteid, et selgitada poisile midagi, millest

[1] Primo — esiteks (ladina k.).
[2] Secundo — teiseks (lad. k.).

tollel pimedana raske aru oli saada. Peale selle tõi tütarlapsega koos töötamine tema õppimisse midagi omapärast, andis tema vaimsele tööle erilise meeldiva erutuse tooni.

Üldse oli see sõprus soosiva saatuse tõeliseks kingiks. Nüüd ei otsinud poiss enam täielikku üksindust, ta oli leidnud suhtlemise, millist täiskasvanute armastus ei suutnud talle pakkuda. Valvsa hingelise vaikuse hetkel meeldis talle tütarlapse lähedus. Kaljurahnule või jõe äärde läksid nad nüüd alati kahekesi. Kui poiss vilepilli puhus, kuulas tütarlaps teda naiivse vaimustusega. Kui ta aga vilepilli kõrvale pani, hakkas tüdruk talle edasi andma oma lapselik-elavaid muljeid ümbritsevast loodusest. Muidugi ei suutnud ta väljendada neid küllaldaseks täiuslikkuseks kohaste sõnadega, ent poiss tabas siiski tema lihtsais jutustustes ning nende toonis igale kirjeldatavale nähtusele iseloomulikku koloriiti. Kui ta näiteks jutustas maa peale laotuva niiske ning pilkase öö pimedusest, poiss otsekui kuulis arglikuks muutunud hääle tagasihoitult kõlavast toonist seda pimedust. Kui aga tüdruk mõttes nägu tõstes talle teatas: «Oi, missugune pilv läheneb, missugune tumedast tumedam pilv!» — tundis poiss otsekohe justkui külma hingust ja kuulis ta hääles kuski kaugel ning kõrgel mööda taevast roomava koletise hirmuäratavat mühinat.

NELJAS PEATÜKK

I

On inimesi, kes loomu poolest on otsekui ette määratud armastuse vaikseks vägiteoks koos kurbuse ja murega, inimesi, kellele muretsemised võõra häda pärast moodustavad loomuliku õhkkonna, orgaanilise vajaduse. Loodus on juba varakult andnud neile rahuliku meele, milleta pole mõeldav elu argipäevane vägitegu, on ettenägelikult kärpinud nende isiklikke tundepuhanguid, isikliku elu nõudeid, alistades need puhangud ja nõuded iseloomu domineerivale joonele. Niisuguse loomuga inimesed tunduvad sageli liiga kainetena, liiga arukaina, tundetuina. Nad on kurdid patuse elu kirglikele kutsetele ja astuvad kohusetunde kurba teed sama rahulikult nagu säravaima isikliku õnne rada. Nad tunduvad külmadena nagu lumised mäetipud, ja on sama ülevad nagu needki. Elu alatus roomab nende jalge ees, isegi laim ja keelepeks pudenevad maha nende lumivalgeilt rõivailt nagu poripritsmed luige tiibadelt...

Peetri väikeses sõbrataris olid esindatud kõik selle tüübi jooned, tüübi, mida elu ja kasvatus harva kujundavad; kui anne, kui geniaalsus saab see osaks vaid valitud iseloomudele ja ilmneb varakult. Pimeda poisikese ema mõistis, missuguse õnne selle lapsesõpruse näol juhus tá pojale oli saatnud. Seda mõistis ka vana Maksim, kellele näis, et nüüd on ta kasvandikul kõik, mis tal veel puudus, et nüüd läheb pimeda vaimne arenemine vaikset ning ühetasast, millestki häirimata rada...

Kuid see oli kibe eksitus.

II

Lapse esimesil eluaastail arvas Maksim, et poisi vaimu areng on täielikult tema võimuses, et see areng toimub kui mitte just tema otsesel juhtimisel, siis igal juhul ei pääse ükski uus külg, ükski uus saavutus selles valdkonnas tema vaatluse ja kontrolli alt. Aga kui lapse elus jõudis kätte ajajärk, mis moodustab raja lapsepõlve ja poisiea vahel, koges Maksim, kui põhjendamatud olid need eneseuhked pedagoogilised mõttemõlgutused. Pea iga nädal tõi kaasa midagi uut, pimeda suhtes teinekord täiesti üllatavat, ja kui Maksim püüdis leida mõne poisil ilmnenud uue idee või uue kujutluse algallikat, pidi ta end nõutuks tunnistama. Lapse hingesügavuses töötas mingi tundmatu jõud, mis kutsus sellest sügavusest esile iseseisva vaimse arenemise ootamatuid avaldusi, ja Maksimil tuli harda aukartlikkusega seisatada elu salapäraste protsesside ees, mis sel kombel segasid end tema kasvatustöösse. Need looduse tõuked, tema helded annid näisid lapsele pakkuvat kujutlusi, mida tal pimedana isiklike kogemuste varal polnud võimalik omandada, ja Maksim aimas selles elunähtuste katkematut seost, mis tuhandesse protsessi killunedes läbib üksikute elude järjestatud rida.

Algul see tähelepanek kohutas Maksimi. Nähes, et tema pole lapse hingelaadi ainuvalitsejaks, et selles laadis annab end tunda miski, mis ei sõltu temast, milleni tema mõju ei küüni, tundis ta hirmu oma kasvandiku saatuse pärast, oli hirmul selliste nõuete võimaluse ees, mis pimedale oleksid põhjustanud vaid kustumatuid kannatusi. Ning ta püüdis leida selle kusagilt läbi nõrguva allika lähteid, et... pimeda lapse hüvanguks sulgeda need jäädavalt.

Need ootamatud välgatused ei jäänud ka emale märkamatuks. Ühel hommikul jooksis Peetrike ebatavaliselt erutatuna tema juurde.

«Ema, ema!» hüüdis ta. «Ma *nägin* und.»

«Mis sa siis *nägid,* mu poiss?» küsis ema kahtleval toonil kurvalt.

«Nägin unes, et... ma näen sind ja Maksimi ja veel... et ma näen kõike... See oli nii hea, nii hea, emake!»

«Mis sa siis veel nägid, mu pojake?»

«Ma ei mäleta.»

«Aga mind mäletad?»

«Ei,» sõnas poiss mõttesse jäädes ja lisas siis pärast hetkelist vaikimist: «Olen kõik unustanud... Aga ma ikkagi nägin, tõesti jah nägin...» ning ta nägu süngestus otsekohe. Pimedais silmis välgatas pisar.

Seda juhtus veel mõned korrad ja iga korraga muutus poiss nukramaks, ärevamaks.

III

Ükskord kuulis Maksim õuest läbi minnes võõrastetoast, kus tavaliselt toimusid muusikatunnid, mingeid imelikke muusikalisi harjutusi. Need koosnesid kahest helist. Algul väreles õhus kiiretest, pidevatest, peaaegu ühtesulavatest löökidest klahvile ülemise registri kõige kõrgem kirgas heli, seejärel asendus see järsult bassi madala põrinaga. Maksim tahtis uudishimu pärast teada, mida säärane veider harjutamine võiks tähendada. Ta komberdas üle õue ja lähenes vähe aja pärast võõrastetoa uksele. Üllatava pildi ees jäi ta soolasambana ukse vahele seisma.

Poiss, kes nüüd oli juba üle üheksa aasta vana, istus madalal pingikesel ema jalge ees. Tema kõrval seisis, kael õieli, pikka nokka siia ja sinnapoole koogutades noor kodustatud toonekurg, kelle Johhim oli noorhärrale kinkinud. Poiss söötis igal hommikul kurge peost ja lind käis kõikjal oma uue sõbra ning peremehega kaasas. Praegu hoidis Peetrike ühe käega kurge ja libistas teisega, pingsa tähelepanu ilme näol, tasakesi üle linnu kaela, siis üle keha. Samal ajal lõi ema, nägu erutusest õhetamas, kurval pilgul kiiresti klahvile, tuues muusikariistast kuuldavale kõrge pideva heli. Ise kummardus oma toolil kergelt ja silmitses otse haiglaselt teritatud tähelepanuga poja nägu. Kui poisi käsi üle helevalgete sulgede libisedes jõudis kohani, kus järsult algavad tiivaotste mustad suled, vajutas Anna Mihhailovna kohe teisele klahvile ja toas põratas kumedalt kõmisema madal bass.

Nii ema kui poeg olid mõlemad sedavõrd haaratud oma tegevusest, et nad ei märganudki Maksimi tulekut, kuni viimane omakorda imestusest toibudes katkestas nende toimingu küsimusega:

«Annil Mida see tähendab?»

Venna uurivat pilku kohates tundis noor naine häbi nagu oleks karm õpetaja teda pahateolt tabanud.

«Vaata,» alustas ta hämmeldunult. «Peetrike räägib, et ta teeb mõningat vahet toonekure sulestiku värvuse vahel, kuid ei suuda selgesti mõista, milles see vahe seisab... Õigupoolest hakkas ta ise esimesena sellest rääkima, ja mulle näib, et see on tõsi...»

«Noh, ja mis siis?»

«Ei midagi, ma tahtsin ainult talle... pisut... selgitada seda vahet helide erinevusega... Ära pahanda, Maks, kuid ma leian tõepoolest, et see on väga sarnane...»

See ootamatu idee pani Maksimi sedavõrd imestama, et ta esimesel silmapilgul ei teadnud, mida õele vastata. Ta laskis õel korrata oma katsetusi, jälgis pimeda pingelist näoilmet ja vangutas pead.

«Kuula mind, Anna,» sõnas ta õega üksi jäädes. «Pole vaja äratada poisis küsimusi, millele sa kunagi, mitte kunagi ei suuda ammendavat vastust anda.»

«Aga tema ise ju hakkas esimesena sellest rääkima, nii et...» katkestas teda Anna Mihhailovna.

«Ükskõik. Poisil ei jää muud üle, kui harjuda oma pimedusega, meil aga tuleb taotleda seda, et ta unustaks valguse. Minu püüdeks on, et mingid välised ärritused ei viiks teda asjatutele küsimustele, ja kui läheks korda kõrvaldada need ärritused, siis ei tunneks poiss oma meelte puudulikkust, nii nagu meiegi, kellel kõik viis meelt olemas, ei kurvasta sellepärast, et meil kuues meel puudub.»

«Kurvastame siiski,» vaidles noor naine vastu.

«Anja!»

«Kurvastame küll,» vastas Anna Mihhailovna järeleandmatult. «Me kurvastame sageli võimatu pärast...»

Õde muide nõustus venna väidetega, kuid seekord vend eksis: väliste ärrituste kõrvaldamise eest hoolitsedes unustas Maksim need võimsad impulsid, mida loodus ise lapse hinge pannud.

IV

«Silmad on hinge peegel,» on keegi öelnud. Õigem oleks võib-olla võrrelda silmi akendega, mille kaudu voolavad hinge kirka, säravalt värvirikka maailma muljed. Kes oskab öelda, missugune osa meie vaimulaadist oleneb valgusaistinguist?

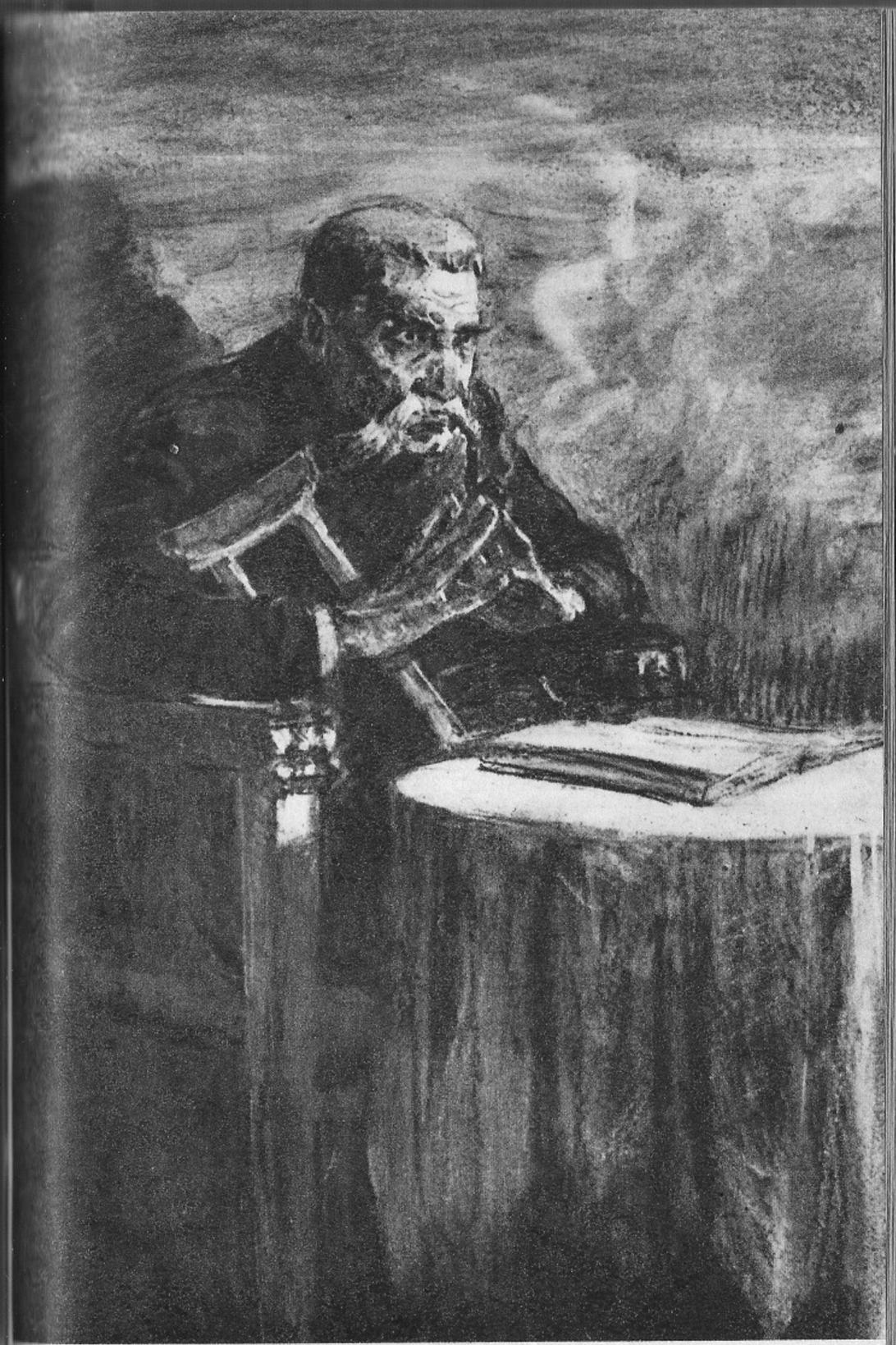

Inimene on üks lüli elude lõpmatus ahelas, mis tema kaudu iidsete aegade hämarusest liigub lõpmatusse. Ja pimedas poisikeses kui ühes sellises lülis on saatuslik juhus sulgenud need aknad ning kogu ta elu peab mööduma pimeduses. Kuid kas tähendab see, et ta hinges olid jäädavalt katkenud keeled, mis hinge valgusefektidele vastu kõlama panevad? Ei, seesmine valgusetaju pidi ka selle pimedusele määratud olendi kaudu järgnevate põlvedeni ulatuma ning neile edasi antama. Tema hing oli terviklik inimhing kõigi ta võimetega, ja kuna iga võime kannab endas püüdu rahuldamisele, siis püsis ka poisi hämaras hinges elavana taltsutamatu tung valguse järele.

Kuski salajases hingesopis peitusid puutumatutena pärilikud, «võimaluste» ähmases olemasolus uinuvad jõud, mis esimesest heledast kiirest olid valmis sellele vastu paiskuma. Kuid aknad jäävad suletuks: poisi saatus on otsustatud — ta ei näe kunagi seda kiirt, kogu ta elu möödub pimeduses! . . .

Ja see pimedus oli täis nägemusi.

Kui poiss pidanuks elama puuduses ja viletsuses, oleks see võib-olla suunanud ta mõtte kannatuste välistele põhjustele. Kuid kodused eemaldasid kõik, mis oleks võinud teda kurvastada. Talle võimaldati täielik vaikus ning rahu ja nüüd aitas tema hinges valitsev samasugune vaikus kaasa, et seesmine rahuldamatus kostaks selgemini. Vaikusest ja pimedusest, mis teda ümbritsesid, kerkis mingi rahuldust otsiva vajaduse ähmane rahunematu tunnetamine, tekkis tung anda kuju suikuvatele jõududele, mis väljapääsu ei leidnud.

Sellest siis ka mingid ähmased eelaimused ja tuhinad, midagi lendutõusmise tungi taolist, mida igaüks meist lapsepõlves on tundnud ja mis selles eas avalduvad imepärastes unenägudes.

Sellest siis tulenesid lõpuks lapse mõtte instinktiivsed ponnistused, mis valuliku küsimusena peegeldusid ta näol. Need pärivuslikud, kuid isiklikus elus puutumata jäänud valguskujutluste «võimalused» kerkisid nagu viirastused lapse peakeses, kutsudes vormitute, tumedate ning segastena esile rahutuid piinarikkaid pingutusi.

Loodus tõstis alateadlikku protesti üldist seadust rikkunud individuaalse «juhtumi» vastu.

V

Nõnda siis — kuidas Maksim ka ei püüdnud kõrvaldada kõiki väliseid ärritusi — ei suutnud ta ealeski hävitada rahuldamata vajaduse seesmist tungi. Kõige rohkem, mis ta oma ettevaatlikkusega suutis saavutada, oli see, et seda tungi ei äratatud enneaegu ega suurendatud niiviisi pimeda kannatusi. Kõiges muus pidi lapse karm saatus kogu ta halastamatusega kulgema oma rada.

Ja see saatus lähenes tumeda pilvena. Poisi loomupärane elavus kadus aastatega ikka enam ja enam otsekui vaibuv laine, samal ajal aga süvenes üha ta hinges ähmaselt, kuid lakkamatult helisev nukker meeleolu, avaldades mõju ta temperamendile. Naer, mida poisi varasemas eas võis kuulda iga uue eriti ereda mulje puhul, kõlas nüüd ikka harvemini ja harvemini. Kõik naerev, lõbus, huumori pitserit kandev oli talle vähe kättesaadav; seevastu tabas ta aga haruldase täielikkusega kõike ähmast, ebamääraselt nukrat ja uduselt melanhoolset, mida kostab lõunamaisest loodusest ja kajab vastu rahvalaulust. Pisarad valgusid tal silma iga kord, kui ta kuulas, kuidas «hauaküngas väljal kõneles tuulega», ka armastas ta ise väljal seda kõnelust kuulamas käia. Poisis kasvas ikka enam ja enam kalduvus üksindusele, ja kui ta õppimisest vabadel tundidel läks oma üksildasele jalutuskäigule, hoidusid kodused samasse kanti minemast, et mitte häirida ta üksindust. Poiss istus stepis kuhugi kurgaanile või jõeäärsele künkale või siis vanale tuttavale kaljujärsakule, kuulas siin vaid lehtede sahinat, rohuliblede sosistamist või stepituule ebamääraseid ohkeid. See kõik harmoneerus erilisel viisil tema hingelise häälestuse sügavusega. Kuivõrd ta üldse suutis loodust mõista, siis siin mõistis ta teda täielikult ja lõpuni. Siin ei häirinud loodus teda mingite piiritletud ning lahendamatute küsimustega, siin hoovas tuul otse ta hinge ja rohi näis sosistavat talle vaikseid kaastundesõnu, ja kui poisi hing ümbritseva vaikse harmooniaga ühte häälestununa looduse soojast paitusest heldis, tundis ta, kuidas rinnas miski kerkis ning üha paisudes üle kogu ta olemuse tulvas. Siis surus ta end jahedale niiskevõitu rohule ja nuttis tasakesi, kuid neis pisarais polnud kibestumust. Mõnikord aga võttis vilepilli ja tõi

ennast täielikult unustades kuuldavale oma meeleolule ja stepi vaiksele harmooniale vastavaid mõtlikke meloodiaid.

Mõistagi mõjus temasse igasugune inimhääl, mis ootamatult sellesse meeleollu tungis, valusalt terava dissonantsina. Selliseil hetkil oli suhtlemine võimalik vaid väga lähedase sõbraliku hingega, poisil aga oli ainult üks niisugune samaealine sõber — heledajuukseline tütarlaps rentniku mõisast.

Täiel määral vastastikusena süvenes see sõprus aina. Kui Eveliina nende vastastikusesse vahekorda tõi oma rahulikkuse, oma vaikse rõõmu, andis pimedale edasi ümbritseva elu uusi nüansse, siis tema omakorda andis talle vastu... oma mure. Näis, et esimene tutvus temaga oli väikese naisolendi tundlikku südamesse löönud verise haava: tõmmake sisse torgatud pistoda haavast välja ja süda jookseb verest tühjaks. Pimeda poisiga stepikünkal esmakordselt tutvudes tundis noor naisolend teravat kaastundepiina ja nüüd muutus poisi juuresolek talle ikka enam vajalikuks. Kui ta poisist lahus oli, läks haav justkui uuesti lahti, hakkas taas valutama, ja tütarlaps ruttas oma väikese sõbra juurde, et alalise hoolitsusega leevendada omaenda kannatusi.

VI

Ükskord soojal sügisõhtul istusid mõlemad perekonnad maja ees rõdul ja imetlesid tähistaevast, mis sinas sügavalt asuursena ja sätendas tähetulukestest. Nagu tavaliselt istus pime ema juures oma sõbranna kõrval.

Silmapilguks jäid kõik vait. Mõisa ümbrus oli täiesti hääletu, üksnes puulehed värahtasid vahetevahel valvsalt, sosistasid midagi selgusetut ja vaikisid jälle kohe.

Sel hetkel sööstis kusagilt taevasina sügavusest end lahti rebinud sätendav meteoor helendava jutina üle taevalaotuse, jättes enda järele fosforilise jälje, mis kustus pikkamööda, märkamatult. Kõik vaatasid üles. Ema, kes Peetrikese kõrval istudes tal käe alt kinni hoidis, tundis, kuidas poeg võpatas ja värin temast läbi käis.

«Mis see... oli?» pööras ta erutatult näo ema poole.

«Täht langes, mu laps.»

«Täht, jah,» lausus poeg mõtlikult. «Seda ma arvasin.»

«Kust sa seda võisid arvata, mu poiss?» küsis ema kurvalt kahtlevana.

«Ei, ei, ta räägib õigust,» astus Eveliina vahele. «Ta teab mõndagi ... «niisama» ...»

Juba see üha arenev tundeerksus tõendas, et poiss on ilmselt poisikesepõlvest noormehe-ikka astumise kriitilisse ajajärku jõudmas. Seni oli ta areng toimunud küll üsna rahulikult. Näis koguni, nagu oleks ta leppinud oma saatusega, ja kummaliselt tasakaalukas kurbus ilma valgusevälgatuseta, kuid ka ilma ägedate puhanguteta, mis moodustas ta elu tavalise tausta, mahenes nüüd mõnevõrra. Kuid see oli vaid ajutise vaikuse ajajärk. Loodus annab justkui meelega selliseid hingetõmbusi; noor organism kogub nende vältel kindlust ja tugevust uue tormi jaoks. Nende vaikuste ajal kogunevad ning saavad märkamatult küpseks uued küsimused. Üksainus tõuge — ja kogu hingerahu lööb põhjani lainetama nagu meri äkitselt märatsema hakanud maruhoost.

VIIES PEATÜKK

I

Nii möödusid veel mõned aastad. Vaikses mõisas polnud midagi muutunud. Endiselt kohisesid aias pöökpuud, ainult nende lehestik oli kuidagi tumenenud, tihedamaks läinud; endiselt valendasid sõbralikud seinad, ainult need olid õige pisut viltu vajunud; endiselt losutasid õlgkatused mornidena ja isegi Johhimi pajupill kostis tallist samadel tundidel, ainult Johhim ise, kes poissmehena mõisasse tallipoisiks oli jäänud, eelistas nüüd kuulata noorhärra vilepilli- või klaverimängu, ükskõik kumba.

Maksimi juuksed olid veel rohkem halliks läinud. Popelskitel polnud teisi lapsi, seepärast jäi pime esiklaps endiselt keskpunktiks, millesse koondus kogu mõisa elu. Tema jaoks oli mõis sulgunud kitsasse ringi, leppides vaikse eluga, millele liitus rentniku «tare» mitte vähem vaikne elu. Sel kombel kasvas Peeter, kes nüüd juba oli noormeheks sirgunud, üles nagu kasvuhoonelillele, kaitstud kauge elu teravate kõrvalmõjude eest.

Nagu ennegi viibis ta keset määratu suurt pimedat maailma. Tema kohal, tema ümber, kõikjal laius pimedus, millel polnud otsa ega äärt: peen, valvsalt erk tundemaailm sirutus nagu vetruvalt pingul pillikeel vastu igale muljele, et vastuhelisemisest võnkuma lüüa. Niisugune valvas ootamine mõjus märgatavalt pimeda meeleolule; talle tundus, et nüüd-nüüd sirutab pimedus oma nähtamatud käed tema poole ja puudutab temas midagi niisugust, mis nii igatsevalt hinges uneleb ning äratamist ootab.

Kuid vana hea igavust tekitav mõisa pimedus sosistas vaid põlise viljapuuaia sõbraliku sahinana, äratades ähmaseid, rahustavalt suigutavaid mõtisklusi. Kauget maailma tundis pime üksnes lauludest, ajaloost, raamatuist. Keset mõisa vaikset argipäeva viljapuuaia mõtliku sosina saatel sai ta vaid jutustuse kaudu teada kauge elu tormidest ja ärevustest. Ja kõik see ilmutas talle end läbi mingi nõialiniku kui laul, kui kangelaslugu, kui muinasjutt.

Näis, et nõnda on hea. Ema nägi, et poja müüriga varjatud hing suigub mingis kunstlikus, kuid rahulikus nõiaunes. Ning ta ei tahtnud seda tasakaalu rikkuda, kartis rikkuda.

Eveliina, kes kuidagi märkamatult arenedes suureks oli sirgunud, vaatles seda nõiutud vaikust oma selgete silmadega, milledes vahetevahel võis märgata midagi arusaamatusetaolist, just nagu küsimust tuleviku kohta, kuid mitte kunagi kärsituse kübetki. Isa Popelski seadis mõisa eeskujulikku korda, kuid oma poja tuleviku küsimustega polnud tollel heal inimesel muidugi üldse tegu. Ta oli harjunud sellega, et kõik läheb iseenesest. Ainult Maksim üksi talus oma loomu pärast raskesti sellist vaikust ja sedagi kui midagi ajutist, mis tahtmatult kuulus tema plaanidesse. Ta pidas vajalikuks lasta noormehe hingel omandada kindlust, tugevneda, et ta suudaks elu järsku puudutust vastu võtta.

Samal ajal aga voogas, kees ja pulbitses väljaspool seda nõiaringi elu. Ja siis saabus lõpuks aeg, mil vana kasvataja otsustas purustada selle ringi, avada kasvuhoone ukse, et sellest võiks sisse tungida välise õhu värskendav vool.

II

Esimeseks korraks kutsus ta enda poole oma vana sõbra, kes elas Popelskite mõisast ligemale seitsmekümne versta kaugusel. Maksim oli ka varem mõnikord tema pool käinud, kuid nüüd oli tal teada, et Stavrutšenko poole on noored külla sõitnud, ja ta kirjutas talle kirja, kutsudes külla kogu seltskonna. Kutse võeti heameelega vastu. Vanamehi sidus ammune sõprus, noored aga mäletasid kunagi laialt tuntud Maksim Jatsenko nime, millega seos-

tusid teatud traditsioonid. Üks Stavrutšenko poegadest oli Kiievi ülikooli tollal moes oleva keeleteaduskonna üliõpilane. Teine õppis Peterburi konservatooriumis muusikat. Nendega koos tuli veel keegi noor kadett, ühe lähema mõisaomaniku poeg.

Stavrutšenko oli toekas vanamees, halli pea ja pikkade kasakavurrudega, jalas laiad kasaka kottpüksid. Ta pidas tubakakotti ja piipu vöö küljes, armastas kõnelda ainult väikevene keelt ja oma kahe poja kõrval, kes kandsid pikki valgeid kuubi ja väljaõmmeldud väikevene särke, meenutas ta kangesti Gogoli Bulbat poegadega. Temas polnud siiski kübetki romantismi, mille poolest Gogoli vägimees silma paistis. Vastuoksa, mõisapidajana oli ta väga praktiline mees, sai kogu elu üpris hästi läbi pärisorjuslike suhetega ja nüüd, mil see orjapõli kaotati, oskas hästi kohaneda uute tingimustega. Ta tundis rahvast nii, nagu mõisaomanikud seda tundsid, tähendab, tundis iga oma küla talupoega, iga talupoja lehma ja oli teadlik peaaegu igast ülearusest hõberublast talupoja tengelpungas.

Kuigi ta Bulba kombel oma poegadega rusikarammu ei proovinud, tuli nende vahel siiski arutihti ette ägedaid kokkupõrkeid, mispuhul ei hoolitud ajast ega kohast. Kõikjal, olgu kodus või võõrusel, puhkesid vanamehe ja noorte vahel kõige tühisematel põhjustel lõppematud vaidlused. Algas harilikult sellest, et vanamees nokkis nöökavalt «aatelisi noorhärrasid», need ägestusid, ka vanamehel kargas hing täis, ja siis läks lahti kujutletamatuks käratsemiseks, kus kumbki pool sai vägevasti võtta.

See oli isade ja poegade vahel valitsevate tuntud lahkhelide kajastus, kuid siin esines see märksa leebemal kujul. Noored, kes juba väikestena kooli pandi, nägid küla ainult lühikestel koolivaheaegadel, seepärast ei tundnud nad nii konkreetselt rahvast, nagu nende mõisaomanikest isad. Kui seltskonnas puhkes «rahvaarmastuse» tuhin, jõudis see noormeesteni gümnaasiumi kõrgemates klassides. Noored ruttasid oma rahvast tundma õppima, kuid alustasid seda tundma õppimist raamatuist. Järgmine samm tõi neid «rahva vaimu» avalduste vahetule tundma õppimisele tema loomingus. Pikkade valgete kuubede ja väljaõmmeldud särkidega noorhärrade rahva hulgas käimine oli tollal Edela-Venemaal väga levinud. Majanduslike tingimuste tundma õppimisele ei omistatud

suuremat tähelepanu. Noored märkisid üles rahvalaulude sõnu ja viise, õppisid tundma pärimusi, võrdlesid ajaloolisi fakte nende kajastusega rahva mälestuses, vaatasid üldse talupoega rahvusliku romantismi poeetiliste prillide läbi. Ka vanadel polnud muidugi midagi selle vastu, kuid nad ei suutnud noortega kunagi selles asjas vastastikusele arusaamisele jõuda.

«Näh, sa kuula teda,» ühmas Stavrutšenko kavala näoga ja müksas Maksimi küünarnukiga, sellal kui üliõpilane näost lõkendades välkuvi silmi ilukõnetses. «Vaata vemmalt, pajatab justkui raamatust! ... Ega midagi, nuppu nagu ikka oleks! Aga sina, õpetatud mehike, jutusta meile parem sellest, kuidas mu Netšipor sind alt vedas, mis?»

Vanamees müristas vurrude vabisedes naerda, kui ta ehtsa ukraina huumoriga sellest loost jutustas. Noormehed punastasid, kuid ei jäänud ka omalt poolt võlgu. «Kuigi nad küll ei tunne Netšipori ja Hvedkot sellest ja sellest külast, see-eest õpivad nad rahvast tundma tema üldistes eluavaldustes, nad vaatavad asja kõrgemast vaatevinklist, sest ainult sel teel on võimalik järeldusi ja ulatuslikke üldistusi teha. Nad haaravad ainsa pilguga kaugeid perspektiive, sellal kui vanad rutiini panetunud praktikud ei näe põõsa tagant metsa.»

Vanamehele polnud siiski vastumeelt poegade tarku kõnesid kuulata.

«Kohe näha, et te jumalamuidu pole koolis käinud,» armastas ta öelda ning vaatas endaga rahulolevana kuulajate poole. «Aga seda ma teile ütlen, et minu Hvedko veab teid mõlemaid sisse ja talutab siis nagu vasikaid lõa otsas välja, nii on lugu! ... Noh, aga mina ise topin ta võrukaela endale tubakakotti ja peidan tasku. Nii tuleb välja, et te olete minu ees justament kui koerakutsikad vana peni ees.»

III

Praegusel hetkel lõppes parajasti üks seesugustest vaidlustest. Vanem põlv läks ära majja, lahtistest akendest kostis veel vahetevahel, kuidas Stavrutšenko võidurõõmsalt kõiksuguseid koomilisi episoode jutustas ja kuulajad lõbusalt naerda lagistasid.

Noorrahvas jäi aeda. Üliõpilane laotas kuue endale

alla, lükkas tallenahkse mütsi viltu pähe ja heitis mõnevõrra tendentsliku sundimatusega murule pikali. Tema vanem vend istus muldrikul Eveliina kõrval. Korralikult kinninööbitud kadett oli tema kõrval istet võtnud, pime aga istus, pea longus, pisut eemal, nõjatudes aknalauale; ta mõtiskles äsja alles vaikinud ja teda sügavalt erutanud vaidluste üle.

«Mis teie, preili Eveliina, sellest kõigest arvate, mis siin räägiti?» pöördus noor Stavrutšenko oma kõrvalistuja poole. «Te vist ei lausunud sõnakestki sekka.»

«See kõik on väga hea, tähendab see, mis te isale kõnelesite. Kuid ...»

«Kuid ... mis siis?»

Tütarlaps ei vastanud kohe. Ta pani näputöö põlvedele, silus seda peoga ja jäi, pea pisut viltu, mõtlikul ilmel seda silmitsema. Raske oli aru saada, kas mõtles ta sellest, et väljaõmbluse jaoks oleks tulnud hõredam kanvaa võtta, või sellest, mida vastata.

Noormehed aga ootasid kannatamatult tema vastust. Üliõpilane tõusis küünarnukile ja pööras tüdruku poole uudishimust elavnenud näo. Tema naaber jäi rahuliku uuriva pilguga ainiti tütarlapse otsa vaatama. Pime muutis oma sundimatut poosi, ajas end sirgu, pööras näo jutukaaslastelt ära ja õiendas pea ettepoole.

«Kuid,» lausus tütarlaps tasa, endiselt käega näputööd siludes, «igal inimesel, härrad, on oma elutee.»

«Mu jumal!» jahmus üliõpilane. «Milline arukus! Kui vana te, preili, õigupoolest olete?»

«Seitseteist,» vastas Eveliina lihtsalt, kuid lisas kohe naiivselt üleoleva uudishimuga: «Aga te pidasite mind palju vanemaks, eks ole õigus?»

Noormehed pahvatasid naerma.

«Kui minu arvamist teie vanuse kohta küsitaks,» sõnas Eveliina kõrval istuv noormees, «kõhkleksin ma kõvasti kolmeteistkümne ja kahekümne kolme vahel. Mõnikord näite te tõepoolest päris lapsena, kuid arutate nagu mõni elukogenud vanaeit.»

«Tõsiseid asju, Gavrilo Petrovitš, peabki tõsiselt arutama,» lausus väike naisolend õpetlikul toonil ja hakkas uuesti näputööd tegema.

Hetkeks jäid kõik vait. Nõel Eveliina käes liikus jälle sujuvalt mööda väljaõmblust, kuna noormehed mõõtsid uudishimulikult aruka olendi miniatuurset kogu.

IV

Eveliina oli muidugi sellest saadik, kui ta esmakordselt Peetrit kohtas, märgatavalt arenenud ning suuremaks sirgunud, kuid üliõpilase märkus tema välimuse kohta oli täiesti õige. Esimesel pilgul paistis see väike kõhn olendike alles päris plikana, kuid tema aeglastes mõõdukates liigutustes ilmnes sageli täisealise naise soliidsus. Samasugune mulje jäi ka tema näost. Niisugused näod on vististi üksnes slaavlannadel. Ilusad korrapärased näojooned, kujundatud sujuvalt, külmalt; siniste silmade vaade ühtlaselt rahulik; puna ilmub neile kahvatuile põskedele harva, kuid see pole tavaline kahvatus, mis iga hetk on valmis süttima kuuma kire leegina, pigemini on see lume külm valevus. Eveliina sirged heledad juuksed varjutasid õige pisut ta marmorvalgeid meelekohti ja langesid seljale raske palmikuna, mis kõndimisel näis pead tahapoole kallutavat.

Ka pime oli suuremaks sirgunud ja mehistunud. Igaühele, kes teda oleks vaadanud hetkel, mil ta kahvatuna, erutatuna ja ilusana kirjeldatud seltskonnast pisut eemal istus, oleks torganud silma see omapärane nägu, mis nii teravalt peegeldas iga hingeliigutust. Mustad lainjad juuksed langesid kaunilt kumerale laubale, millele olid ilmunud varased kortsud. Palgesse võis ruttu kerkida tihe puna ning niisama ruttu asenduda piimja kahvatusega. Suunurgad hoidusid õige pisut allapoole, alumine huul tõmbles puhuti pingsalt, kulmud kerkisid valvsalt tähelepanelikena, suured, ilusad, rahulikud, liikumatu pilguga silmad aga andsid noormehe näole veidi iseäraliku morni ilme.

«Niisiis,» jätkas üliõpilane pärast lühikest vaikimist pilkavalt, «preili Eveliina on arvamisel, et kõik see, millest siin räägiti, käib üle naise mõistuse, et naisele on saatuse poolt osaks antud piirduda vaid kitsa lastetoa ja köögiga.»

Noormehe häälest kostis enesega rahulolu (tollal olid säärased sõnakõlksud täiesti uudsed) ja väljakutsuv iroonia, kõik jäid mõneks silmapilguks vait, tütarlapse näole ilmus närviline puna.

«Te ruttate liiga järelduste tegemisega,» ütles ta. «Ma mõistan kõike, millest siin kõneldi, sellest saab naise mõistus aru. Rääkisin ainult iseendast.»

Eveliina jäi vait ja kummardus nii keskendunult väljaõmbluse kohale, et noormees ei söandanud pärimist jätkata.

«Imelik,» pomises ta. «Võib arvata, et te olete oma elukäigu kuni hauani juba ette kindlaks määranud.»

«Mis imelikku selles on, Gavrilo Petrovitš?» vaidles tütarlaps vaikselt vastu. «Arvan, et isegi Ilja Ivanovitš (nii kutsuti kadetti) oma elutee on ette kavatsenud, aga ta on ometigi minust noorem.»

«See on tõsi,» sõnas üliõpilane sellise väljakutsega rahul olles. «Lugesin hiljuti ühe isiku elulugu. Ka tema toimis kindla plaani järgi: abiellus kahekümne aastaselt ja kolmekümne viieselt oli väeosa komandör.»

Üliõpilane itsitas sapiselt, tütarlapse näole ilmus kerge puna.

«Noh, näete nüüd,» ütles Eveliina mõne hetke pärast kuidagi jäiselt terava tooniga, «igaühel oma tee.»

Keegi ei vaielnud enam vastu. Noorte seltskonnas tekkis tõsine vaikus, milles nii selgesti oli tunda kõhklusehirmu: kõik taipasid umbkaudselt, et kõnelus on kaldunud hellale isiklikule pinnale, et kuski nende lihtsate sõnade taga on hakanud kõlama valvsalt pingul heli.

Ning sellest vaikusest kostis läbi vaid hämarduva, millegipärast justkui rahulolematu viljapuuaia kahin.

V

Kõik need keskustelud, need vaidlused, see noorte keevaliste nõuete, lootuste, ootuste ja arvamuste vool — see kõik paiskus pimedale vastu ootamatult, maruliselt. Algul kuulas ta kõike vaimustatud imetluse ilmel, kuid peagi ei saanud tal märkamata jääda, et see elav vool voogab temast mööda, et sellel pole temaga midagi tegemist. Tema poole ei pöördutud küsimustega, tema arvamust ei küsitud ja varsti osutus, et ta viibib omaette mingis nukras üksinduses, seda nukramas, mida elevusrikkam oli nüüd mõisa elu.

Sellest hoolimata kuulas ta endiselt kõike, mis tema jaoks oli nii uudne, ja tema pingsalt kortsus kulmud ning kahvatuks muutunud nägu ilmutasid intensiivset tähelepanu. Kuid see tähelepanukeskendus oli sünge, selle taga peitus raske ning kibe mõttetöö.

Ema vaatas poega kurval pilgul. Eveliina silmist paistis kaastunne ja rahutus. Üksnes Maksim nagu ei märganudki, millist mõju kärarikas seltskond pimedale avaldas, sest ta kutsus võõraid lahkesti sagedamini mõisat külastama ja lubas noorrahvale järgmiseks küllasõiduks pakkuda rikkalikku etnograafilist materjali.

Külalised lubasid jälle tulla ja sõitsid ära. Hüvastijätul surusid noormehed südamlikult Peetri kätt. Viimane vastas neile käepigistustele ägedalt ja kuulatas kaua, kuidas nende kalessi rattad maanteel mürisesid. Pöördus siis kähku ümber ja läks ära aeda.

Külaliste lahkumisega jäi mõisas kõikjal vaikseks, kuid see vaikus tundus pimedale erilisena, ebatavalisena ning kummalisena. Sellest kostis just nagu kinnitust, et siin oli toimunud midagi eriliselt tähtsat. Vaikinud alleedel, kust enne oli kostnud vastu vaid pöökpuude ja sirelite sosistamist, arvas pime nüüd kuulvat hiljutiste kõneluste järelkaja. Ta kuulis ühtlasi lahtisest aknast, kuidas ema ja Eveliina võõrastetoas Maksimiga millegi üle vaidlesid. Ema hääles märkas ta palvet ja kannatust, Eveliina hääl kõlas pahasena, Maksim aga näis ägedasti, kuid kindlalt tõrjuvat naiste pealetungi. Peetri lähenemisel vaikisid kõnelused silmapilkselt.

Maksim murdis halastamatu käega esimese mulgu müüri sisse, mis seni pimeda maailma oli piiranud. Juba paiskus esimene rahutu laine pahinal läbimurtud mulku ja noormehe hingeline tasakaal lõi vankuma selle esimese löögi all.

Nüüd tundus talle ta nõiaring juba kitsana. Teda rõhus mõisa rahulik vaikus, vana viljapuuaia laisk sosistamine ning sahin ja noore vaimse une üksluisus. Pimedus kõnetas teda oma uute kütkestavate häältega, lõi liikvele uutest ähmastest kujudest, ahistudes ahvatleva elevuse nukrustavast tühisusest.

Pimedus kutsus teda, meelitas, äratas ta hinges uinuvaid ihkeid ning juba need esimesed kutsed avaldusid ta näol kahvatusena, hinges aga nüri, paraku veel ähmase kannatusena.

Need ärevad sümptoomid ei jäänud naiste pilgule märkamatuks. Meie, nägijad, märkame hingeliste elamuste peegeldust teiste nägudel ja õpime seepärast enda omi varjama. Pimedad on selle poolest täiesti kaitsetud, nii et Peetri kahvatanud näost võis lugeda nagu intiimsest päevikust, mis lahtisena jäetud võõrastetuppa... Sellele oli kirjutatud piinav ärevus. Naised nägid, et ka Maksim kõike seda märkab, kuid see näis kuuluvat vanamehe mingitesse plaanidesse. Nad mõlemad pidasid seda julmuseks, mille eest ema oleks tahtnud poega ise oma kätega varjata. «Kasvuhoone? Mis siis sellest, kui lapsel siiamaani selles kasvuhoones hea oli? Jäägu siis niisama edasi, eluajaks... Rahulik, vaikne, häirimatu...» Eveliina nähtavasti ei avaldanud kõike, mis ta südamel pakitses, kuid viimasel ajal oli ta suhtumine Maksimisse muutunud, tütarlaps hakkas enneolematu teravusega Maksimi mõnedele, teinekord päris tähtsusetuile ettepanekuile vastu vaidlema.

Vanamees kiikas teda altkulmu, uurivalt, kohates puhuti noore tütarlapse vihast välkuvat pilku. Maksim vangutas pead, pomises midagi ja ümbritses end eriti paksude suitsupilvedega, mis oli tema juures intensiivse mõttetöö tunnuseks; kuid ta jäi enda juurde kindlaks ja poetas vahetevahel kellegi poole pöördumata põlastavaid sententse naise mõistmatu armastuse ja lühikese aru kohta, mis nagu teada on palju lühem juuksekarvast, sellepärast ei suuda naine hetkelisest kannatusest või hetkelisest rõõmust kaugemale näha. Ta ei unistanud Peetri hingerahust, vaid võimalikust elutäiusest. Kõneldakse, et iga kasvataja püüab oma kasvandikust teha omataolist. Maksim unistas sellest, mis ta ise oli läbi elanud ja millest nii vara ilma jäänud: ägedatest tormilistest kriisidest ja võitlusest. Mis kujul, seda ei teadnud ta ise ka, kuid püüdis visalt avardada Peetri elavate välismuljete ringi, kuivõrd need on pimedale kättesaadavad, riskides koguni vapustuste ja hingeliste murrangutega. Ta tundis, et mõlemad naised tahavad hoopis midagi muud.

«Hauduja kana!» sähvas Maksim mõnikord õele ja kompsis karkudega vihaselt mööda tuba. Kuid ta vihastus harva. Suuremalt jaolt vaidles ta leebelt üleoleva kahetsusega õe väidetele vastu, seda enam, et õde vaidluses iga kord talle järele andis, kui ta vennaga kahekesi jäi — see muide ei seganud teda varsti sama kõnelust uuesti alustamast. Aga kui Eveliina selle juures viibis, muutus asi tõsisemaks. Niisugustel puhkudel pidas vanamees paremaks vaikida. Näis, nagu oleks tema ja noore tüdruku vahel käimas mingi võitlus, ja kumbki neist õppis esialgu veel vaid vastast tundma, varjates hoolega oma kaarte.

VI

Kui noormehed paari nädala pärast koos isaga uuesti külla tulid, võttis Eveliina neid vastu tagasihoidlikult, jahedalt. Tal oli siiski raske nooruse hurmavale elevusele vastu panna. Noored uitasid päevade kaupa külas ringi, käisid jahil, kirjutasid põllul õsuvate meeste ja naiste suust laule üles, õhtul aga kogunes terve seltskond mõisa aeda muldrikule.

Ühel niisugusel õhtul ei jõudnud Eveliina õieti märgatagi, millal kõnelus jälle delikaatsetele teemadele kaldus. Kuidas see juhtus, kes esimesena alustas, seda ei osanud öelda ei tema ise ega ka keegi muu. See toimus niisama märkamatult, nagu oli kustunud märkamatult ehapuna ja aeda siginenud õhtused varjud, niisama märkamatult, nagu ööbik põõsastes oli alustanud oma õhtust laksutamist.

Üliõpilane kõneles tuliselt, tolle erilise nooruseõhinaga, millega kaalutlematult ning meeletult tormatakse vastu tundmatule tulevikule. Sellel usul tulevikku ning ta imedesse oli mingi eriline lummutav võime, peaaegu harjumuse võitmatu jõud.

Noor tütarlaps kihvatas, sest ta mõistis, et see võibolla tahtliku arvestuseta esitatud väljakutse on määratud just nimelt temale.

Ta kuulas madalale oma näputöö kohale kummardudes. Silmad süttisid sädelema, põsed õhetasid, süda hakkas peksma. Siis kustus sära silmist, huuled pigistusid kokku, süda aga peksles veel ägedamini ja kahvatunud näole tekkis ehmatuse ilme.

Ta ehmus sellest, et ta silme ees otsekui avanes tume müür ja sellest avast välgatasid vastu mõõtmatu, kihava ning tegevusrohke maailma kauged perspektiivid.

Jah, see maailm meelitas teda juba ammugi. Varem ei andnud ta sellest endale aru, kuid istus sageli tundide kaupa üksildasel pingil vana viljapuuaia vilus ning andus olematuile unistustele. Kujutlus maalis talle kaugeid eredaid pilte, kus polnud kohta pimedal . . .

Nüüd lähenes see maailm talle. Ta mitte ainult ei meelita teda, vaid esitab tema peale isegi mingi õiguse.

Eveliina heitis kiire pilgu Peetri poole ja miski torkas tal südamesse. Peeter istus liikumatult, mõttes, terve oma koguga oli ta kuidagi nagu raskemaks läinud ning kinnitus talle mällu tumeda täpina. «Ta mõistab . . . kõik,» käis Eveliinal välkkiire mõte peast läbi ja tal hakkas kuidagi kõhe. Veri valgus näost ära ning ta ise tundis, kuidas ta äkki kahvatas. Viivuks näis talle, et ta on juba seal, selles kauges maailmas, Peeter aga istub siin üksinda, norus päi, või ei . . . tema, see pime poiss, kelle kohale kummardudes ta tol õhtul oli nutnud, on seal, jõe ääres künkal . . .

Ja Eveliinal hakkas hirm. Tal oli tunne, nagu tahaks keegi nuga ta ammusest haavast välja tõmmata.

Talle meenusid Maksimi pikad pilgud. Ah seda siis need tummad pilgud tähendasidki! Maksim tahab paremini tunda tema meeleolu kui ta ise, on aimanud, et ta südames on veel võimalik võitlus ja valik, et tema pole endas kindel . . . Aga ei — Maksim eksib! Tema astus teadlikult oma esimese sammu, edaspidi aga — eks siis näe, mida elult veel võimalik on võtta.

Eveliina ohkas sügavalt ning raskesti, nagu tõmbaks ta hinge pärast ränka tööd, ja vaatas ringi. Ta poleks osanud öelda, kas vaikus kaua kestis, kas üliõpilane ammu vait jäi või kõneles ta veel midagi . . . Ta vaatas sinna, kus Peeter natukese aja eest oli istunud.

Peetrit polnud enam endisel kohal.

VII

Nüüd pani Eveliina näputöö rahulikult kokku ja tõusis ka püsti.

«Vabandage, härrad,» ütles ta külaliste poole pöördudes. «Jätan teid veidikeseks üksi.»

Ning ta astus edasi mööda pimedat alleed.

See õhtu ei toonud ärevust üksnes Eveliinale. Allee käänakul, kus seisis pink, kuulis tüdruk erutatud hääli. Maksim kõneles õega.

«Jah, ma ei mõelnud sel juhul sugugi vähem Eveliinale kui temale,» sõnas vanamees karmilt. «Sa mõtle järele, tüdruk on alles laps ega tea elust midagi! Ma ei tahaks uskuda, et sa sooviksid kasutada lapse teadmatust.»

Anna Mihhailovna hääl, kui ta vennale vastas, oli nutune.

«Aga mis siis, Maks, kui... kui ta... Mis siis minu poisist saab?»

«Saab mis saab!» vastas vana sõdur sünge tooniga kindlalt. «Eks siis vaatame. Igal juhul ei tohi teda rõhuda teadmine, et ta on rikkunud teise elu... Ja meie südametunnistust samuti... Sa mõtle selle üle järele, Anja,» lisas ta leebemalt.

Vanamees võttis õe käe ja suudles seda õrnalt. Anna Mihhailovna langetas pea.

«Mu vaene, vaene poiss... Parem, kui ta Eveliinat kunagi poleks kohanud.»

Viimaseid sõnu tütarlaps rohkem aimas, kui kuulis: nii tasakesi tuli see oie ema suust.

Eveliinal tõusis puna näkku. Ta peatus tahtmatult allee käänakul. Kui ta nüüd edasi astub, näevad mõlemad, et ta oli nende salajasi mõtteid pealt kuulanud.

Kuid mõne hetke pärast ajas ta pea uhkelt püsti. Tema ei tahtnud salaja pealt kuulata, igal juhul ei tohi valehäbi teda peatuma sundida tema teel. Pealegi võtab too vanamees liiaks palju enda peale. Ta oskab ise oma elu korraldada.

Eveliina astus teekäänaku tagant välja ja sammus rahulikult püstipäi mõlemast kõnelejast mööda. Maksim krabas kähku instinktiivselt oma kargu eest, et talle teed anda, Anna Mihhailovna aga vaatas teda, näol mingi allasurutud armastuse, peaaegu jumaldamise ja hirmu ilme.

Ema justkui tundis, et see uhke blond tütarlaps, kes siit praegu niisuguse vihaselt väljakutsuva näoga mööda läks, kandis endaga ühes kogu tema lapse elu õnne või õnnetust.

VIII

Kaugemal, kus aed lõppes, seisis vana mahajäetud vesiveski. Selle rattad ei käinud ammu enam ringi, võllid olid samblasse kasvanud ja läbi vanade vesiväravate nirises vett peenikeste, vaikimatult vulisevate ojakestena. See oli pimeda armastatuim koht. Siin tammi äärel võis ta tundide kaupa istuda ja kuulata vee vulisevat kõnet, mida ta väga hästi klaveril oskas edasi anda. Kuid nüüd polnud tal huvi selle vastu. Nüüd kõndis ta kiiresti

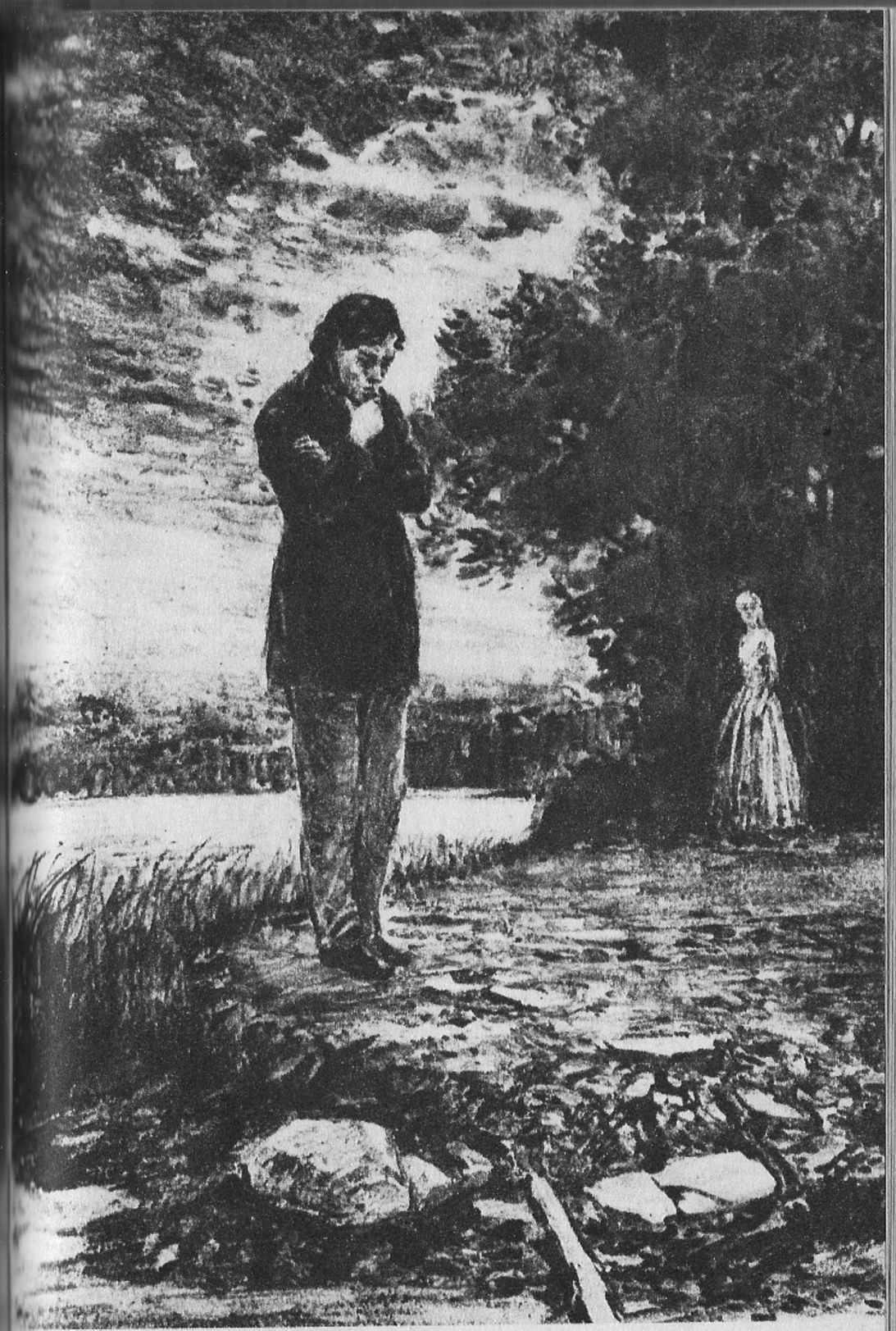

mööda aiateed, süda kibedusest pakil, nägu hingevalust moondunud.

Tütarlapse kergeid samme kuuldes jäi Peeter seisma. Eveliina pani käe ta õlale ja küsis tõsiselt:

«Ütle mulle, Peeter, mis sinuga õieti on? Miks sa nii nukker oled?»

Peeter pöördus kiiresti, kuid sammus teed mööda edasi. Tütarlaps astus ta kõrval.

Ta mõistis Peetri ägedat liigutust, tema vaikimist ja langetas hetkeks pea. Mõisa poolt kostis laul:

Järsu mäe tagant
kotkad lendasid,
lendasid, luikasid,
elu ilu otsisid...

Vahemaa tõttu vaiksemalt kostev noor tugev hääl laulis armastusest, õnnest, avarusest, ja lauluhelid hõljusid ööpimeduses, mattes aia laisa sosina.

Need seal olid õnnelikud inimesed, kes kõnelesid helgest täiuslikust elust. Mõni minut tagasi viibis ta nendega koos ja unistas joobununa sellisest elust, milles Peetril polnud kohta. Ta ei märganud isegi Peetri äraminekut, aga kes ütleb, kui pikad võisid viimasele tunduda need üksildase piina minutid.

Niisugused mõtted käisid noore neiu peast läbi, kui ta alleel Peetri kõrval astus. Veel kunagi polnud nii raske olnud temaga juttu alustada, tema meeleolu üle võimust võtta. Ta tundis siiski, et tema juuresolek mahendab vähehaaval Peetri sünget mõtiskelu.

Tõepoolest, Peetri astumine muutus tasasemaks, nägu rahulikumaks. Ta kuulis enda kõrval Eveliina samme ja terav hingevalu vaibus vähehaaval, loovutades koha teisele tundele. Selle tunde kohta polnud ta ise ka selgusel, kuid see oli talle tuttav ning ta alistus kergesti selle hingekosutavale mõjule.

«Mis sinuga on?» kordas Eveliina oma küsimust.

«Ei midagi erilist,» vastas Peeter kibedusega. «Ainult mulle tundub, et ma olen maailmas täiesti ülearune.»

Mõisahoone juurest kostnud laul vaikis veidikeseks ja hetke pärast hakkas kõlama uus. Seda oli siia vaevalt kuulda: nüüd laulis üliõpilane vana rahvalaulu, matkides banduristide tasast viisi. Puhuti näis hääl hoopis vaikivat, kujutlust köitis hämar unelm, ja siis tungis vaikne meloodia taas läbi lehtede sahina...

Peeter seisatas tahtmatult ning jäi kuulatama.

«Tead sa,» alustas ta nukralt, «mõnikord näib mulle, et vanadel inimestel on õigus, kui nad räägivad, et maailmas läheb aja jooksul aina halvemaks. Vanal ajal oli isegi pimedatel parem. Oleksin õppinud klaveri asemel banduurat mängima ja rännanud mööda linnu ja külasid... Rahvas oleks murdu mu ümber kogunenud ja mina oleksin laulnud neile nende isade tegudest, vägimehelikkusest ja kuulsusest. Siis oleksin ka mina elus midagi olnud. Aga nüüd? Isegi see kileda häälega kadetike, ka too — sa kuulsid? — räägib abiellumisest ja väeosa juhatamisest. Teda pandi küll naeruks, aga mina... isegi see on mulle kättesaamatu.»

Tütarlapse sinised silmad läksid ehmatusest pärani, neis läigatas pisar.

«See on sellest, et sa kuulasid liiga palju noore Stavrutšenko kõnelusi,» ütles ta hämmeldusega, püüdes häälele muretut naljatooni anda.

«Jah,» vastas Peeter mõtiskledes ja lisas: «Tal on väga meeldiv hääl. On ta ilus?»

«Jah, ta on kena,» kinnitas Eveliina mõtlikult, kuid tabas end äkki kuidagi vihatsi sõna pealt ja lisas järsult: «Ei, ta ei meeldi üldse mulle! Ta on liiga ennast täis ja hääl on tal ebameeldivalt terav.»

Peeter kuulas selle vihapurske imestusega ära. Tütarlaps põrutas jalaga vastu maad ning jätkas:

«Ja see kõik on narrus! Ma tean, need kõik on puha Maksimi sepitsused. Oo, kuidas ma vihkan nüüd seda Maksimi!»

«Miks nii, Velja?» küsis pime imestunult. «Mis sepitsused?»

«Vihkan, vihkan Maksimi!» kordas tütarlaps kangekaelselt. «Oma arvestustega on ta hävitanud endas kõik jäljed südamest... Ära räägi, ära räägi mulle neist... Ja kust nad küll on võtnud endale õiguse korraldada teiste saatust?»

Ta peatus äkki tormakalt, pigistas oma ahtaid käsi, nii et sõrmed naksusid, ja puhkes kuidagi lapse kombel nutma.

Pime võttis imestuse ja kaastundega ta käed oma pihku. Tema rahuliku ning alati kindlameelse sõbranna juures oli selline purse nii üllatav ja seletamatu! Peeter kuulatas ta nuttu, ühtlasi aga ka imelikku vastukõla, mille

see nutt tema oma hinges esile kutsus. Talle meenusid ammumöödunud aastad. Tema istus niisamuti nukralt künkal ja Eveliina nuttis tema kohale kummardununa nagu nüüdki...

Kuid äkki vabastas Eveliina käe ja pime imestas jällegi: tütarlaps naeris.

«Kui rumal ma ikkagi olen! Mispärast ma nutan?»

Ta pühkis silmad kuivaks ja sõnas siis heldinult lepliku häälega:

«Ei, olgem õiglased: nad mõlemad on head! Ka see, mis ta praegu rääkis, on hea pärast. Aga see ei käi ju kõigi kohta.»

«Igaühe kohta, kes suudab,» sõnas pime.

«Tühi jutt kõik!» vastas Eveliina selgesti, kuigi ta hääles koos naeratusega oli veel tunda äsjase nutu jälgi. «Maksim ju ka käis sõjas kuni suutis, nüüd aga elab kuidas võimalik. Noh, ja meie ka...»

«Ära ütle — *meie*! Sina, see on iseasi.»

«Ei, ei ole iseasi.»

«Miks mitte?»

«Sellepärast et... No sellepärast, et sina ju abiellud minuga, tähendab, meil tuleb üks elu.»

Peeter jäi imestusest seisma.

«Mina? Sinuga? Tähendab sina tuled mulle... naiseks?»

«Nojah, no muidugi!» vastas Eveliina kärsitu erutusega. «Kui rumal sa oled! Kas sul siis kunagi niisugust mõtet pole pähe tulnud? See on ju nii lihtne! Kellega sa siis abielluma peaksid, kui mitte minuga?»

«Muidugi,» nõustus Peeter mingi iselaadi egoismiga, kuid sai sõna pealt pidama. «Kuule, Velja,» ütles ta tüdrukul käest kinni võttes. «Seal kõneldi alles, et suurtes linnades õpivad tütarlapsed kõike, ka sinul oleksid seal kõik teed lahti... Aga mina...»

«Mis sina?»

«Olen ju... pime!» lõpetas ta ilma igasuguse loogikata.

Ning taas meenus talle lapsepõlv, jõe vaikne vulin, esimene tutvus Eveliinaga ja tütarlapse kibedad pisarad sõna «pime» puhul... Ta tundis vaistlikult, et lööb praegu tütarlapsele jälle samasuguse haava, ning jäi seisma. Mõni hetk valitses vaikus, üksnes vesi sulises paisusilmas tasa ning mahedasti. Eveliinat polnud üldse enam kuulda, otsekui oleks ta kadunud. Tütarlapse näost käis

tõepoolest läbi kramplik tuksatus, kuid ta sai endast kohe võitu ja kui kõnelema hakkas, kostis ta hääl muretult ning naljatlevalt:

«Mis siis sellest, et pime?» ütles ta. «Aga kui tütarlaps pimedasse armub, siis läheb ta ka pimedale mehele. Nõnda on see alati, mis siis meilgi muud?»

«Armub...» kordas Peeter keskendunult, kulmu kortsutades — ta jäi teraselt kuulatama tuttava sõna uusi helinaid... «Armub?» küsis ta kasvava erutusega veel kord.

«Nojah! Sina ja mina, me mõlemad armastame teineteist... Kui rumal sa oled! No mõtle ise järele: kas sa suudaksid jääda siia üksinda, ilma minuta?»

Noormees kahvatas otsekohe, ta pimedad silmad peatusid suurte ning liikumatutena.

Oli vaikne, üksnes vesi kõneles vulisedes ning vulksudes millestki. Vahetevahel tundus, et see kõne vaibub, on iga hetk vaikimas, kuid samas läks ta kohe jälle valjemaks ning vulises taas katkematult, lõputa. Tiheda tooninga tume lehestik kahises, mõisahoone juurest kostnud laul vaikis, see-eest alustas ööbik tiigi kaldal oma...

«Ma sureksin,» sõnas Peeter kumedalt.

Tütarlapse huuled hakkasid värisema nagu tolgi päeval, mil nad esmakordselt tutvusid. Ta sõnas vaevaliselt nõrga lapsehäälega:

«Mina samuti... Ilma sinuta, üksinda... kaugel...»

Peeter surus tema väikest kätt oma peos. Talle tundus imelik, et Eveliina nõrk vastusurve ei sarnanenud sugugi endisega: tütarlapse väikeste sõrmede nõrk pigistus kajastus nüüd sügaval tema südames. Üldse tunnetas ta peale endise Eveliina, oma lapsepõlvesõbra, temas nüüd veel mingit teist, uut tütarlast. Enda meelest oli ta ise võimas ning tugev, Eveliina aga seisis ta ees nõrgana, nutvana. Siis tõmbas ta sügavalt hinge haaranud õrnusest tütarlapse ühe käega enda ligi ja hakkas teisega ta siidpehmeid juukseid silitama.

Ning talle tundus, et vaikinud on kõik valud sügaval ta südames, et tal pole mingeid ihkeid ega soove, on olemas vaid käesolev hetk.

Ööbik, kes mõni aeg oli oma häält proovinud, hakkas nüüd laksutama, nii et kogu aed pööraseist trillereist kaikus. Tütarlaps värahtas ja vabastas end häbelikult Peetri haardest.

Peeter ei pannud vastu ja ohkas teda vabaks lastes südame põhjast. Ta kuulis, kuidas Eveliina oma juukseid kohendab. Peetri süda peksis tugevasti, kuid ühtlaselt ning meeldivalt. Noormees tundis, kuidas kuum veri mingit uut keskendunud jõudu kogu kehasse laiali kannab. Kui Eveliina hetke pärast talle tavalise tooniga ütles: «Noh, läki nüüd tagasi külaliste juurde,» kuulas ta imetlusega seda armast häält, milles kõlasid hoopis uued helid.

IX

Külalised ja pererahvas kogunesid väikesesse võõrastetuppa, üksnes Peeter ja Eveliina puudusid. Maksim vestles oma vana sõbraga, noored istusid vaikides avatud akende juures, väikeses seltskonnas valitses niisugune iseäralik vaikne meeleolu, mille taga on tunda mingit draamat, mis igaühele pole selge, kuid mida kõik aimavad. Eveliina ja Peetri äraolek oli kuidagi eriti märgatav. Maksim heitis vestluse ajal lühikesi ootavaid pilke ukse poole. Anna Mihhailovna, nukker ning just nagu süüdlase ilme näol, püüdis ilmselt olla tähelepanelik ja lahke perenaine. Ainult märksa ümarikumaks paisunud ning alati heatahtlik härra Popelski üksi tukkus õhtusööki oodates oma toolil.

Kui aiast võõrastetuppa viival terrassil kostsid sammud, pöördusid kõikide pilgud sinnapoole. Laia ukse tumedasse nelinurka ilmus Eveliina kuju, tema järel astus tasakesi trepist üles pime.

Noor neiu tundis endal keskendatult puurivaid pilkusid, kuid ei sattunud sellest segadusse. Ta astus nagu tavaliselt ühtlasel sammul läbi toa ja vaid hetkeks, kohates Maksimi lühikest altkulmu heidetud pilku, naeratas napilt, ta silmis välgatas trotslik muie. Proua Popelskaja vaatas teraselt oma poega.

Noormees näis tütarlapse järel astuvat, teadmata õieti, kuhu see tema viib. Kahvatu näoga, saleda koguna uksele ilmudes seisatas ta viivuks valgustatud toa lävel. Astus siis üle läve ja suundus kiiresti ikka sama pooleldi hajameelse, pooleldi keskendunud ilmega klaveri poole.

Kuigi muusika oli saanud vaikse mõisaelu tavaliseks koostisosaks, oli see ikkagi intiimne, nii-öelda puhtkodune harrastus. Neil päevil, mil mõis kaikus kõnekõminast ja küllasõitnud noorte laulust, ei asunud Peeter kordagi klaveri taha, sellel mängis vaid Stavrutšenko vanem poeg, elukutselt muusikamees. Niisugune tagasihoidlikkus tegi pimeda elevas seltskonnas veel vähem märgatavaks, ja ema jälgis südamevaluga poja tumedat kogu, mis kadus üldisesse särasse ning elevusse. Nüüd astus Peeter esimest korda julgelt ning mõnevõrra isegi justkui ebateadlikult oma tavalisele kohale. Näis, nagu oleks ta võõraste juuresoleku unustanud. Muide, Eveliina ja Peetri sisenemisel valitses võõrastetoas niisugune vaikus, et pime võis tuba tühjaks pidada.

Avanud kaane, puudutas ta kergelt klahve ja tõi neist sõrmedega üle libisedes kuuldavale mõned kiired akordid. Näis, otsekui küsiks ta muusikariistalt või oma meeleolult midagi.

Siis jäi ta käsi klahvidele sirutades sügavasse mõttesse ja vaikus väikeses võõrastetoas süvenes veelgi.

Akende mustendavaist avadest vaatas sisse öö, siit-sealt aiast piilusid uudistavalt tuppa roheliste lehtede puhmad, millele langes lambivalgus. Külalised, keda hetk tagasi vaikinud pianiino ärev rõkatamine ette oli valmistanud ja kes osalt olid kaasa kistud pimeda kahvatu näo kohal hõljuvast kummalise inspiratsiooni puhangust, istusid sõnatus ootuses.

Peeter üha vaikis, pimedad silmad üles tõstetud, ja nagu kuulatas ikka veel midagi. Ta hinges pakitsesid voogama pääsenud lainetena kõige mitmekesisemad tunded. Tundmatu elu tulv haaras teda nagu laine mere kaldaliivalt haarab seal pikka aega rahulikult seisnud paadi. Pimeda näolt paistis imestust, küsimust, ka libises mingi eriline erutus vilksatavate varjudena üle ta näo. Pimedad silmad paistsid sügavatena, tumedatena.

Viivuks võis arvata, nagu ei leiaks pime oma hinges seda, mida ta nii pingelise tähelepanuga kuulatab. Kuid siis, ikka sama imestunud ilme näol ja otsekui midagi ära oodata jõudmata, võpatas ta, puudutas klahve ning andus tunnete tulva uuest hoost haaratuna kogu olemusega meloodiliselt sulavaile kõlarikastele akordidele...

X

Noote on pimedal üldse raske kasutada. Need vajutatakse nagu tähedki reljeefseks, kusjuures toone tähistatakse eraldi märkidega, mis paigutatakse ritta nagu raamatu readki. Et märkida akordideks ühendatud toone, pannakse nende vahele hüüumärgid. Pimedal tuleb muidugimõista need pähe õppida ja seda kummagi käe jaoks eraldi. Nii et see on väga keerukas ja raske töö. Peetrit aitas seejuures asjaolu, et talle meeldisid selle töö üksikud koostisosad. Kummagi käe jaoks mõned akordid pähe õppinud, istus ta pianiino taha, ja kui kumerate hieroglüüfide ühendist temale endalegi ootamatult tulid kuuldavale korrapärased kokkukõlad, pakkus see talle sellist naudingut ja äratas nii elavat huvi, et tuim töö muutus sellega meeldivaks, isegi veetlevaks.

Kuid paberil kujutatud muusikapala ja selle ettekande vahele tekkis sel juhul ikkagi liiga palju vahepealseid protsesse. Enne kui kirjamärk leidis kehastuse meloodias, pidi ta läbima käed, kinnituma mällu ja siis sooritama tagasitee mängija sõrmeotstesse. Seejuures segas pimeda hästi arenenud muusikaline kujutlus end kätteõppimise keerukasse protsessi ja vajutas võõrale muusikapalale tunduva isikliku pitseri. Vormid, millesse Peetri muusikatunne jõudis valanduda, olid nimelt just samad, millistes meloodia talle esmakordselt ilmus ja millesse hiljem valandus ta ema mäng. Need olid rahvamuusika vormid, mis alaliselt tal hinges helisesid, mille kaudu kodumaine loodus kõneles ta hingega.

Ning nüüd, mil ta väriseva südame ja tulvil hingega mängis mingit itaalia pala, avaldus ta mängus juba esimestest akordidest peale midagi seevõrra omapärast, et kõrvaliste kuulajate nägudele tekkis imestus. Kuid mõne hetke pärast valdas vaimustus eranditult kõiki, üksnes Stavrutšenko vanem poeg, elukutselt muusikamees, kuulas kaua ning teraselt ettekannet, püüdis ära tunda tuttavat pala ja analüüsis pianisti omapärast esitamisviisi.

Võõrastetuba kaikus rõkkavaist helidest, need täitsid toa ja kandusid siit vaikseks jäänud aeda... Noorte silmad särasid elevusest ja uudishimust. Vana Stavrutšenko istus, pea norgus, ja kuulas, kuid sattus siis ikka enam ja enam vaimustusse, müksas Maksimi küünarnukiga ja sosistas:

«Vaat see on alles mäng mis mäng. Mis? Eks ma räägi õigust?»

Sedamööda kuidas helid paisusid, meenus vanale vaidlejale midagi, vististi oma noorus, sest ta silmis süttisid sädemed, mees läks näost punaseks, ajas end sirgu ja tahtis kätt tõstes isegi rusikaga vastu lauda põrutada, kuid sai pidama ja laskis rusika vaikselt langeda. Oma vahvaid poisse kiire pilguga mõõtes silus ta vurre, kallutas end Maksimi poole ja sosistas:

«Tahavad vanamehi nurka heita... Sonimine!... Nagu polekski me, vennas, sinuga omal ajal... Ja nüüdki veel... Kas ma ei räägi õigust, mis?»

Maksim, kes muusika vastu oli üsna ükskõikne, tundis seekord oma kasvandiku mängus midagi uut. Ta kuulas suitsupilvi enda ümber levitades, vangutas pead ja suunas pilgu Peetrilt Eveliinale. Veel kord murdis vahetu elujõupuhang hoopis teisiti sisse tema süsteemi, kui tema seda oli mõelnud... Ka Anna Mihhailovna heitis küsivaid pilke tütarlapse poole, pidades endamisi aru, mis see on, kas õnn või õnnetus, mis ta poja mängust kõlab... Eveliina istus lambikatte varjus, hämarusest paistsid vaid ta suured tumenenud silmad. Tema üksi mõistis neid helisid oma viisi: talle kostis neist vastu vee vulin vanas paisusilmas ja toominga sosistamine hämardunud alleel.

XI

Motiiv oli ammugi muutunud. Itaalia muusikapala jätnud, andus Peeter oma kujutlusele. Siin oli kõik, mis pakitses ta mälestuses, kui ta mõni hetk tagasi vaikides langetatud päi kuulatles läbielatud mineviku muljeid. Siin olid looduse hääled, tuule mühin, metsa sosin, jõe loksumine ja segane, tundmatus kauguses vaikiv kõnekõmin. See kõik põimus ühte ja helises erilise sügava, südant paisutava tunde taustal, millé looduse salapärane jutt hinges esile kutsub ja millele nii raske on õiget nimetust leida... Nukrus?... Aga miks on see nii meeldiv?... Rõõm?... Aga mispärast on see nii sügavalt, nii lõputult nukker?

Aeg-ajalt tõusid helid hoogsamaks, paisusid, kõvenesid. Mängija nägu muutus kummaliselt karmiks: Ta otsekui

imestas ise ka ootamatute meloodiate talle endalegi uuena tunduvat jõudu ja ootas veel midagi... Näis, et nüüdnüüd sulab see kõik paari löögiga vägevalt ning kaunilt voogavaks harmooniaks — neil hetkil hoidsid kuulajad ootusest hinge kinni. Kuid vaevalt hoogu saanud, vaibus meloodia äkki mingi kaebliku nurinaga nagu vahuks ja piiskadeks purunev laine ja soikudes kõlasid kaua veel küsimust ning kibedat arusaamatust väljendavad helid.

Pime katkestas hetkeks ning taas valitses võõrastetoas vaikus, mida häiris vaid aiast kostev lehtede sahin. Võlu, mis kuulajaid oli kütkestanud ja neid kaugele väljapoole võõrastetoa ahtaid seinu kandnud, haihtus, väike tuba sulgus nende ümber ja tumedaist akendest vaatas neile vastu öö, kuni jõudu kogunud muusikamees uuesti mängu alustas.

Ning jälle paisusid helid ja otsisid midagi, tõustes oma täiuses kõrgemale, kõlades valjemini. Akordide ebamäärasesse helipõimingusse, nende kõnesse sekkus rahvalaulu meloodiaid, millest kõlasid kord armastus ja nukrus, kord mälestus möödunud kannatustest ja kuulsusest, kord ohjeldamatu pillerkaaritamise ja lootuse nooruslik uljus. Pime püüdis valada oma tunnet tuttavaisse, valmis vormidesse.

Kuid ka laul soikus, väreldes väikese võõrastetoa vaikuses lahendamatu küsimuse kaebliku helina.

XII

Kui värahtasid viimased ärevalt rahulolematud kaebliku helid, vaatas Anna Mihhailovna pojale näkku ja nägi seal ilmet, mis tundus talle tuttav: mälestusse kerkis päikesepaisteline päev ammu möödunud kevadest, mil ta laps erutava kevadelooduse liiaks eredaist muljeist rabatuna lamas jõekaldal.

Kuid tema üksi märkas seda ilmet. Võõrastetoas tekkis kärarikas keskustelu. Vana Stavrutšenko hõikas Maksimile valjusti, erutusest veel elevil noored surusid muusikamehe kätt ja ennustasid talle helikunstniku suurt kuulsust.

«Jah, see on õige!» kinnitas vanem vend. «Teil on haruldaselt hästi õnnestunud omandada rahvalaulu tõelist ole-

must. Te olete sellesse sisse elanud, omandanud selle täiuslikult. Aga ütelge, palun, mis pala te algul mängisite?»

Peeter nimetas itaalia muusikapala.

«Nii ma ka arvasin,» tähendas noormees. «Mulle on see mõnevõrra tuttav... Teie esitamisviis on haruldaselt omapärane. Nii mõnigi mängib paremini kui teie, aga nii nagu teie pole keegi seda veel ette kandnud. See on... otsekui itaalia muusika ülekandmine väikevene helikeelde. Te vajate tõsist kooli, ja siis...»

Pime kuulas tähelepanelikult. Esmakordselt oli ta sattunud elava arutelu keskpunkti ning ta hinges tärkas uhke teadmine oma jõust. Kas tõesti need helid, mis talle seekord nii palju rahuldamatust ning kannatusi tõid, kui ei kunagi veel elus, võisid teistele niisugust mõju avaldada? Nii et ka tema suudab elus midagi ära teha. Ta istus oma toolil, käsi ikka veel klahvidele sirutatud, kui tundis järsku, kuidas keegi elavas jutusuminas kuumalt ta kätt puudutab. See oli Eveliina, kes tema juurde oli astunud ja märkamatult ta sõrmi surus, sosistades rõõmsa erutusega:

«Kuulsid? Ka sinul seisab ees oma töö. Kui sa oleksid näinud, kui sa teaksid, mis sa meie kõigiga suudad teha...»

Pime võpatas ja tõmbus sirgu.

Keegi peale ema ei märganud seda lühikest stseeni. Ema nägu süttis punast, otsekui oleks talle antud noore armastuse esimene suudlus.

Pime istus ikka veel samal kohal. Ta heitles muljetega uuest õnnest, mis teda täitsid, aga tundis võib-olla ühtlasi ka äikese lähenemist, mis raske vormitu pilvena kusagilt ajusoppidest esile kerkis.

KUUES PEATÜKK

I

Teisel päeval ärkas Peeter vara. Toas oli vaikne, majas polnud päevane askeldus veel alanud. Aiast tungis ööseks lahti jäetud akna kaudu tuppa varahommikust jahedust: oma pimedusest hoolimata tunnetas Peeter loodust imehästi. Ta teadis, et on veel varane aeg, et aken on lahti, sest okste sahin kostis selgesti ning lähedalt, kuna miski seda ei takistanud ega varjanud. Täna tundis Peeter seda kõike eriti selgesti: isegi seda teadis ta, et päike paistab tuppa, ja kui ta käe aknast välja sirutab, pudeneb põõsastelt kastetilku. Lisaks sellele tajus ta veel, kuidas kogu ta olemust valdab mingi uus, enneolematu tunne.

Peeter lebas mõned minutid voodis ning kuulatas mingi linnukese vaikset vidinat aias ja kummalist tunnet, mis ta südant paisutas.

«Mis see minuga ometi oli?» mõtles ta, samal hetkel aga kõlasid ta kõrvus sõnad, mis Eveliina eile videvikus vana veski juures oli öelnud: «Kas sa tõesti kunagi pole sellele mõelnud?... Kui rumal sa oled!...»

Jah, tema polnud kunagi sellele mõelnud. Eveliina lähedus oli talle meeldiv, kuid eilse päevani polnud ta seda teadlikult tajunud, nagu me ei taju õhku, mida hingame. Eveliina lihtsad sõnad langesid eile talle hinge nagu kukub kivi kõrgelt vee peegelsiledasse pinda: hetk tagasi oli see veepind vaikne, peegeldas rahulikult päikesesära ja taeva-

sina ... üksainus löök — ja vesi on põhjani liikvele paiskunud.

Nüüd ärkas ta uuenenud hingega ja nägi Eveliinat, oma kauaaegset sõbrannat, hoopis uues valguses. Meenutades pisima üksikasjani kõike, mis eile juhtus, jäi ta imestusega kuulatama Eveliina hääle uut kõla, mille kujutlus ta mälus taas esile kutsus. «Armunud ... Kui rumal sa oled! ...»

Ta tõusis kähku, pani end riidesse ja lippas mööda aia kastesi radu vana veski juurde. Vesi vulises nagu eilegi, niisamuti sosisklesid toomingapõõsad, ainult eile oli pime, praegu aga ere päikesepaisteline hommik. Kunagi veel polnud ta tundnud valgust nii selgesti. Koos lõhnava niiskuse ja hommikuse kargusega näisid temasse tungivat rõõmsa päeva naeratavad kiired, kõditades ta närve.

II

Kogu mõisas läks kuidagi helgemaks ning rõõmsamaks. Anna Mihhailovna justkui noorenes, Maksim heitis sagedamini nalja, kuigi vahetevahel kostis siiski veel suitsupilvedest vanamehe torisemist nagu eemalt mööduva kõue kõminat. Ta kõneles sellest, et nähtavasti on paljude meelest elu midagi halva romaani taolist, mis lõpeb pulmadega, ja et maailmas on paljugi niisugust, mille üle nii mõnelgi inimesel maksaks järele mõelda. Härra Popelski, kellest oli saanud väga huvitavalt ümarik, ühtlaselt ning kenasti hallinevate juuste ja punaste põskedega mees, oli neil puhkudel Maksimiga alati ühel nõul, pidades neid sõnu enda kohta käivaks, ja läks kohe jälle oma majapidamise asju ajama, mis muide edenesid ta käes väga hästi. Noored muigasid ja sepitsesid mingeid plaane. Peetril tuli oma muusikaline haridus tõsiselt lõpule viia.

Ükskord sügisel, kui viljalõikus oli lõpetatud ja põldude kohal kuldniitide päikeses särades laisalt ning roidunult hõljus soe hilissuvi, sõitsid Popelskid terve perega Stavrutšenkode poole. Stavrutšenko mõisa oli Popelskite juurest versta seitsekümmend, kuid maastik muutus selle maa peal märksa: Volõnist ja Pribužjest veel nähtavad Karpaatide viimased ahelikud kadusid ja maastik läks üle stepi-Ukrainaks. Neil tasandikel, mida siin-seal lõikasid uurakud, uppusid külad aedadesse ja varikuisse, kohati

kerkisid silmapiiril kõrged, ammugi üleskuntud ja kollaste kõrrepõldudega kaetud kääpad.

Niisuguseid pikki teekondi polnud perekonnal üldse kombeks ette võtta. Väljaspool tuttava küla piire ja lähedasi nurmi, mida Peeter täielikult oli tundma õppinud, sattus ta segadusse, tundis rohkem oma pimedust ja muutus ärrituvaks ning rahutuks. Nüüd võttis ta muide heal meelel küllakutse vastu. Pärast unustamatut õhtut, mil ta järsku oma tundest ja talendi tärkavast jõust teadlikuks sai, suhtus ta kuidagi julgemalt pimedasse ebamäärasesse kaugusse, millega välismaailm teda ümbritses. See avardus üha enam ta kujutluses ning hakkas teda veetlema.

Mõned päevad lendasid kiiresti mööda. Peeter tundis end noorte seltskonnas nüüd palju vabamalt. Ta kuulas innukalt Stavrutšenko vanema poja oskuslikku mängu, tema kõnelusi konservatooriumist ja pealinna kontsertidest. Peetri näkku lõi iga kord hele puna, kui noor peremees hakkas vaimustatult kiitma tema alles koolitamata, kuid silmapaistvat muusikaannet. Nüüd ei tõmbunud ta enam märkamatult kuhugi kaugemasse nurka, vaid võttis võrdsena, kuigi mõnevõrra tagasihoidlikult osa üldisest keskustelust. Ka Eveliina hiljutine jahe talitsetus ning justkui valvelolek kadusid. Ta käitus lõbusalt, sundimatult, vaimustades kõiki ootamatu ning kirka rõõmu seniolematute pursetega.

Mõisast umbes kümne versta kaugusel asus vana, siin kandis väga kuulus klooster. Kunagi oli see etendanud tähtsat osa siinse maanurga ajaloos. Nii mõnigi kord olid teda rändtirtsuparvedena piiranud tatarlaste jõugud, saates üle müüride noolte pilvi, teinekord roninud pöörastena müüridele poolakate kirevad väesalgad, või vastupidi — jooksnud maruliselt tormi kasakad, et Poola kuninga sõdalaste poolt vallutatud kantsi tagasi võita ... Nüüd olid vanad tornid maha varisenud, siin-seal müüride asemele tõmmatud lihtne tara, mis kaitses vaid kloostri juurviljaaedu talupoegade ettevõtlike lojuste vallutusretkede eest, laiade kraavide põhjas aga kasvas hirss.

Kord ühel selgel, mahedal hilissügisesel päeval otsustasid pererahvas ja külalised sellesse kloostrisse sõita. Maksim ja naised asusid teele laia vanaaegse kalessiga, mis kõikus kõrgetel vedrudel nagu suur lootsik. Noored, ja Peeter koos nendega, sõitsid ratsa.

Pime ratsutas osavasti ning vabalt, olles harjunud kuu-

latama teiste ratsude kabjamüdinat ja ees sõitva ekipaaži rataste lõginat. Tema vaba ning julget sadulas istumist vaadates oli raske aimata, et too ratsanik ei näe teed ja on harjunud nii julgelt usaldama end vaid hobuse instinktile. Võõrast hobust ja tundmatuid teid kartes vaatas Anna Mihhailovna esiotsa argselt tagasi, Maksim aga tundis kasvataja uhkust ja kõõritas naiste hirmu üle muiates aeg-ajalt ühest silmanurgast.

«Teate mis,» sõnas üliõpilane kalessi juurde ratsutades. «Mulle meenus praegu väga huvitav kalm, mille kohta me kloostri arhiivis tuhnides teateid saime. Kui soovite, keerame sinna. See pole kaugel, küla serval.»

«Millest küll teil meie seltskonnas nii kurvad mälestused meenuvad?» hakkas Eveliina lõbusalt naerma.

«Sellele küsimusele vastan pärast!» Kutsarile hüüdis ta: «Keera Kolodna poole, Ostapi tare aia juurde, seal ülekäigu juures peata!» Pööras hobuse ringi ja ratsutas mahajäänud kaaslaste juurde.

Vähe aja pärast, kui kalessilobudik õõtsudes ning rataste pehmes tolmus sahisedes mööda külavaheteed edasi sõitis, kihutasid noormehed temast mööda, tulid sadulaist maha ja sidusid hobused tara külge. Paar noormeest läksid kalessile vastu, et daame aidata, Peeter toetus sadulaharjale ning jäi nagu tavaliselt langetatud päi kuulatama, püüdes tundmatus paigas võimalust mööda oma asukoha üle selgusele jõuda.

Selge sügisepäev oli temale pimedaks ööks, mida elustasid vaid päeva kirkad hääled. Ta kuulis läheneva sõiduki sahinat ja sellele vastu rutanud noormeeste lõbusaid naljatusi. Tema lähedal õiendasid hobused metallist valjasnaastude kõlksudes päid üle tara aias kasvava kõrge umbrohu järele... Kuskilt lähedalt, vististi peenarde juurest, kostis tasast laulu, mis laisalt ning mõtlikult hõljus kerges tuuleõhus. Aias sahisesid puude lehed, kuski plagistas toonekurg, kostis otsekui järsku unest ärganud kikka tiivasaputust ning kiremist ja kaevukoogu tasast kriiksumist — selles kõiges oli tunda küla tööpäeva algust.

Nad olid tõepoolest peatunud kõige kaugemas külaservas asuva viljapuuaia põimtara juures... Kaugematest häältest käis üle kloostrikella peen, kõrge, mõõdupärane helin. Kas kellahelina või selle järgi, kuidas tuul nuhkas, aga võib-olla ka temale endalegi veel teadmata tunnuste järgi aimas Peeter, et kuski seal teisel pool kloostrit maastik

äkki järsult langeb, võib-olla jõekese kaldal, mille taga laiub tasandik vaikse elu ebamääraste, raskesti tabatavate häältega. Need hääled ulatusid temani nõrgalt, katkeliselt, lastes tal kõrva kaudu tajuda kaugust, milles vilksatab midagi venitatut, ebaselget, nagu meile õhtuses udus kangastuvad kauguste piirjooned.

Tuul sasis ta kaabu alt väljatunginud juuksesalku ja vingus kõrva ääres nagu tuulekandle venivalt pikk heli. Ta mälus ekslesid mingid segased mälestused, üksikud hetked kaugest lapsepõlvest, mida kujutlus unustushõlmast esile kutsus, ärkasid taas ellu õrnade puhangute, puudutuste ja helide näol... Talle näis, et tuul, milles kostis kauget kellahelinat ja laulukatkeid, jutustab talle mingit kurba muistsepõlve muinaslugu selle maa minevikust või tema enda minevikust või ka tulevikust, mis on ebamäärane ning tume.

Varsti jõudis kaless kohale, kõik astusid maha ja ronisid tara ülekäigukohast aeda. Siin aianurgas oli kõrgesse stepirohtu kasvanud ning peaaegu maa sisse vajunud lai kiviplaat. Takja rohelised lehed leekjalt roosade õienuppudega, laiad kobrulehed ja peente vartega kõrged nisulilled ulatusid rohust välja ning õõtsusid vaikselt tuules, Peeter kuulis nende segast sosisklemist rohtukasvanud haual.

«Me saime alles hiljuti teada selle mälestusmärgi olemasolust,» ütles noor Stavrutšenko. «Muide, kas teate, kes selle all puhkab? Kunagi kuulus rüütel, vana kasakapealik Ignat Karõi...»

«Näed siis, kus sa rahu leidsid, vana vemmal,» sõnas Maksim mõtlikult. «Kuidas ta siia, Kolodnasse, sattus?»

«17.. aastal piirasid kasakad koos tatarlastega kloostrit, mille olid vallutanud Poola sõjaväed... Nagu teate, on tatarlased alati olnud ohtlikud liitlased... Vististi läks sissepiiratuil kuidagi korda mirsat — tatarlaste pealikut — ära osta ja öösel tungisid tatarlased ühes poolakatega kasakate kallale. Siin Kolodna ümbruses toimus pimedas julm taplus. Näib, et tatarlased said lüüa ja klooster võeti ikkagi ära, kuid kasakad kaotasid öises lahingus oma atamani.»

«Selles loos esineb ka veel üks teine isik,» jätkas noormees mõtlikult, «ehkki me asjata otsime siit teist plaati. Vanade kirjade järgi otsustades, mis me kloostrist leidsime, on Karõi kõrvale maetud noor bandurist... pime, kes saatis atamani sõjakäikudel.»

«Pime? Sõjakäikudel?» sõnas ehmunud Anna Mihhailovna, kes kohe kujutles oma poega kohutavas öises tapluses.

«Jah, pime. Nähtavasti oli see Zaporožjes kuulus laulik... nii vähemalt kõnelevad temast ürikud, mis omalaadses poola-väikevene kirikukeeles jutustavad tervest sellest loost. Lubage, mul on see vist meeleski: «Ning temaga koos kuulus kasakalaulik Jurko, kes ilmaski ei lahkunud Karõist ja keda seesinane kõigest südamest armastas. Kelle äratapnud paganavägi raius autul kombel surnuks ka Jurko ega hoolinud teps oma roojase usu kombe järgi sellest, et ta on sant ja et tal on suur talent laulu ning pillimängu peale, mis isegi huntide südamed stepis oleks võinud härdaks teha, aga nood paganad ei austanud seda oma öisel kallaletungil. Ning siia pandi kõrvuti laulik ja rüütel, kelle ausat surma kroonib unustamatu igavene au nüüd ja igavesti. Aamen...»»

«Plaat on üsna lai,» tähendas keegi. «Võib-olla puhkavad nad mõlemad selle all.»

«Jah, tõepoolest, kuid sammal on kirja hävitanud. Vaadake, üleval on valitsuskepp hobusesabaga. Aga edasi on kõik samblikust roheline.»

«Oodake,» ütles Peeter, kes kogu seda juttu põnevusega oli kuulanud.

Ta astus plaadi juurde, kummardus ning surus peened sõrmed rohelisse samblakorda plaadi pinnal. Läbi selle kompas ta kivil kõvu mügerikke.

Nii kükitas ta hetke, nägu ülespoole ja kulm kortsus. Ning hakkas siis lugema:

«... Ignati, liignimega Karõi... Issanda aastal... surnuks lastud tatarlase vibupüssi noolega...»

«Seda suutsime meiegi veel ära lugeda,» sõnas üliõpilane.

Pimeda närviliselt pinguldatud konksus sõrmed poetusid veelgi allapoole.

«Kelle tapnud...»

«Paganavägi...» jätkas üliõpilane, sest nii seisis Jurko surma kirjelduses... Tähendab tõsi: ka tema puhkab siin ühise plaadi all.

«Nii jah — paganavägi,» luges Peeter, «edasi on kõik kustunud... Oodake, siin on veel: surnuks raiutud tatarlaste mõõkade läbi... vist on veel üks sõna... aga ei, muud pole enam midagi järel.»

Tõepoolest, edasi kadus igasugune mälestus banduristist poolteistsaja-aastase plaadi laia lõhesse.

Mõni hetk valitses sügav vaikus, mida häiris vaid lehtede sahin. Vaikuse katkestas pikaldane harras ohe. See oli Ostap, aia peremees ja aegumisõiguse alusel vana atamani viimase eluaseme omanik, kes sakste juurde tuli ning suurima imestusega vaatas, kuidas pimedate silmadega ja ülespoole suunatud pilguga noormees kobades luges sõnu, mida aastasajad, vihmad ja rajuilmad nägijate eest olid varjanud.

«Issanda vägi,» sõnas ta ning vaatas Peetrit harda aukartusega. «Jumala võim näitab pimedale seda, mida nägija silmad ei seleta.»

«Mõistate nüüd, preili, mispärast mulle too Jurko-banduristi meelde tuli?» küsis üliõpilane, kui vana kaless kloostri poole suundudes jälle tasa mööda tolmust maanteed veeres. «Me vennaga imestasime, kuidas suutis pime saata Karõid tema lendsalkadega. Oletame, et tollal polnud Karõi enam laagriataman, vaid lihtne kolonnipealik. Kuid on ikkagi teada, et ta oli alati mitte lihtsate haidamakkide, vaid kasakatest küttide ratsaväesalga ülem. Tavaliselt olid banduristid kerjusraugad, kes kerjakoti ja lauluga käisid külast külla. Aga täna teie Peetrile pilku heites kerkis mu kujutlusse äkki pimeda Jurko kuju, ratsa hobuse seljas, arkebuusi asemel banduura üle õla...»

«Ja võib-olla võttis ta osa taplustest... Lahingretkedel igal juhul, samuti ohu puhul,» jätkas noormees mõtlikult. «Millised ajad küll on olnud meil Ukrainas!»

«Kui hirmus see on,» ohkas Anna Mihhailovna.

«Kui tore see oli,» sõnas noormees vastu.

«Nüüd pole enam midagi sellesarnast,» sõnas sõiduki juurde ratsutanud Peeter järsult. Kulme kergitades kuulatas ta teraselt kõrval astuvate ratsude kabjamüdinat ja sundis oma hobust kalessi kõrval käima. Ta nägu oli kahvatum kui tavaliselt, ilmutades sügavat seesmist erutust. «See kõik on nüüd kadunud,» kordas ta.

«Mis kaduma pidi, see on kadunud,» tähendas Maksim kuidagi jahedalt. «Nemad elasid omamoodi, teie otsige oma...»

«Teil on hea rääkida,» vastas üliõpilane, «te olete elust oma osa kätte saanud.»

«Noh, ka elu on minult oma osa võtnud,» muigas vana garibaldilane pilku oma karkudele heites.

Veidi vaikinud, lisas ta:

«Ka mina õhkasin kunagi igatsevalt Setši, tema tormise poeesia ja vaba voli järele... Käisin isegi Türgis Sadõki[1] juures.»

«Noh, ja siis?» pärisid noored elavalt.

«Sain sellest lahti, kui nägin teie vaba kasaklust Türgi despotismi teenistuses... Ajalooline maskeraad ja šarlataanlus! Mõistsin, et ajalugu on kogu selle rämpsu juba prügikasti heitnud ja et peaasi ei seisa ilusates univormides, vaid eesmärkides... Sealt siis asusingi teele Itaaliasse. Isegi sealse rahva keelt mõistmata olin valmis surema nende taotluste eest.»

Maksim kõneles tõsiselt ning mingi siira uhkusega. Ägedatest vaidlustest Stavrutšenko isa ja poegade vahel ei võtnud ta harilikult osa, ainult muigas ja naeratas heatahtlikult, kui noored tema poole apelleerisid, pidades teda oma liitlaseks. Nüüd, mil teda ennast riivas liigutava draama järelkaja, mis selle vana sammaldunud kiviplaadi juures nii elavalt kõigi vaimusilma ette kerkis, tundis ta pealegi, et see mineviku episood imelikul kombel puudutas Peetri näol neile kõigile lähedast olevikku.

Seekord ei vaielnud noored vastu — võib-olla Ostapi aias mõne minuti eest läbielatu mõjul, sest hauaplaat kõneles nii selgesti mineviku surmast, — aga võib-olla ka vana veterani imponeeriva otsekohesuse pärast.

«Mis siis meil üle jääb?» küsis üliõpilane pärast hetkelist vaikimist.

«Ikka sama igavene võitlus.»

«Kus? Mis kujul?»

«Otsige,» vastas Maksim lühidalt.

Kord juba oma tavalise kergelt nöökava tooni jätnud, kaldus Maksim ilmselt kõnelema tõsiselt. Kuid tõsiseks kõneluseks sel teemal ei jätkunud nüüd juba enam aega. Kaless sõitis kloostri värava ette ja üliõpilane hoidis end ettepoole kallutades ratsuteist Peetri hobust, kuna pimeda näost otsekui lahtisest raamatust võis lugeda sügavat erutust.

---

[1] Sadõk-paša nime all tuntud ukraina romantik Tšaikovski, kes unistas kasakate iseseisvaks poliitiliseks jõuks organiseerimisest Türgis.

III

Kloostris vaadati harilikult vanaaegset kirikut ja mindi üles kellatorni, kust avanes vaade kaugele. Selge ilmaga püüti näha kubermangulinna valgeid täppe ja Dnepri käärusid silmapiiril.

Päike kaldus juba loojangule, kui väike seltskond kellatorni lukustatud ukse taha jõudis. Maksim jäi alla ühe mungakongi trepile. Noor, peene kondiga, pika mungakuue ja teravatipulise peakattega noviits seisis võlvi all ning hoidis ühe käega tabalukust kinni... Pisut eemal askeldas ärapeletatud linnuparvena trobikond lapsi. Paistis, et noore noviitsi ja vallatu lastekarja vahel oli hiljuti olnud kokkupõrge. Noviitsi mõnevõrra sõjaka poosi ja selle järgi, kuidas ta lukust kinni hoidis, võis järeldada, et lapsed olid härraste järel tahtnud kellatorni ronida, kuid noviits tõrjus neid eemale. Ta nägu oli kuri ja kahvatu, üksnes põskedelt paistsid punased laigud.

Noore noviitsi silmad olid kuidagi imelikult liikumatud. Anna Mihhailovna märkas esimesena tema näoilmet ning silmi ja haaras närviliselt Eveliina käest kinni.

«Pime,» sosistas tütarlaps veidi kohkunult.

«Tasem,» vastas ema, «pealegi... Kas sa märkasid?»

«Jah...»

Noviitsi näos oli selgesti märgata kummalist sarnasust Peetriga. Seesama närviline kahvatus, needsamad selged, kuid liikumatud silmaterad, niisama kärsitult rabelevad kulmud, mis muutusid valvsaks iga uue hääle puhul ja liikusid silmakaarel nagu kohkunud putuka kombitsad. Tema näojooned olid jämedamad, terve ta kogu nurgelisem, kuid seda teravamalt tungis esile sarnasus. Kui ta käega sissevajunud rinnast kinni haarates kumedalt köhima hakkas, vaatas Anna Mihhailovna teda suuril silmil, nagu oleks äkki viirastus ta ette ilmunud.

Köhimast lakanud, avas noviits ukse, jäi lävele seisma ja küsis veidi kähiseva häälega:

«Kas lapsi pole? Kõss, nurjatud!» ähvardas ta kogu kehaga nende poole kallutudes, laskis siis noorrahva läbi ja ütles tooniga, millest kostis mingit lipitsust ja ahnust: «Annetage kellamehele natukegi... Astuge ettevaatlikult, pime on.»

Kogu seltskond hakkas astmeist üles minema. Anna Mihhailovna, kes enne tülika järsu tõusu ees kõhklema lõi, astus nüüd mingi kuulekusega teistele järele.

Pime kellamees lukustas ukse. Valgus kadus. Alles mõne aja pärast nägi Anna Mihhailovna, kes seni argselt all seisis, kuna noored trepikäänakuil tungeldes üles läksid, hämara valguse tuhmi vööti, mis langes mingist viltusest avast paksus müüris. Valguskiire vastas helendasid nõrgalt mõned tolmused korrapäratu kujuga kivid.

«Onu, onuke, lase sisse,» kostsid ukse tagant peened lastehääled. «Lase sisse, hea onuke!»

Kellamees sööstis vihaselt ukse poole ja kukkus rusikatega metsikult vastu raudplekist vooderdust taguma.

«Minge, kasige minema, nurjatud... Et pikne teid tabaks!» kärkis ta kähisedes, sest viha kippus tal hinge matma.

«Pime kurat,» hüüdsid äkki mõned heledad lastehääled ja ukse tagant kostis kümnekonna palja jala rutakat müdinat.

Kellamees kuulatas ja tõmbas hinge.

«Et te ka otsa ei saa... nurjatud... et tõbi teid murraks... Oh issand! Issand, mu jumal! Miks oled sa mind maha jätnud...» jätkas ta äkki hoopis teise tooniga, millest kostis kannatustest nõrkeva ning raskesti vaevatud inimese ahastust.

«Kes siin on?... Miks sa siia jäid?» küsis ta järsult esimestele astmetele sambana seisma jäänud Anna Mihhailovnale sattudes.

«Minge, minge. Pole viga,» lisas ta leebemalt. «Oodake, hoidke minust kinni... Kas te omalt poolt kellamehele annetate?» küsis ta jälle endise vastikult lipitseva häälega.

Anna Mihhailovna võttis kotist ja ulatas talle pimedas paberraha. Pime napsas tema väljasirutatud käest ruttu raha, viduses valgusevöödis, milleni nad vahepeal olid jõudnud, nägi Anna Mihhailovna, kuidas pime paberraha vastu põske surus ja näpuga seda mööda kobas. Imelikult valgustatud kahvatu nägu, mis nii väga sarnanes Peetri omaga, venis äkki naiivselt ahnele rõõmule.

«Vaat selle eest aitäh, suur suur tänu. Ehtne kahekümneviieline... Ma arvasin, et te pilkeks... et tahtsite irvitada pimeda üle... Teised mõnikord irvitavad...»

Vaese naise nägu mööda voolasid pisarad. Ta pühkis need kiiresti ära ja astus ülespoole, kust otsekui vee pahin müüri tagant kostis temast ette jõudnud seltskonna sammude kõma ja häältesegu.

Ühel trepikäänakul jäid noored seisma. Nad olid juba üsna kõrgele jõudnud, kitsast aknast tungis koos värskema õhuga sisse heledam, ehkki veel hajuva valguse juga. Selle all kirendas müür, mis selles kohas oli üsna sile, sissekraabitud kirjadest. Enamalt jaolt olid need külastajate nimed.

Noored leidsid siit oma tuttavate nimesid ja tegid vastastikku lõbusaid märkusi.

«Siin on üks mõttetera,» tähendas üliõpilane ja luges vaevaliselt: «Alustavad küll paljud, aga lõpetavad vähesed...» Nähtavasti on jutt sellest ülesminekust siin,» lisas ta naljatades.

«Mõista, kuidas soovid,» vastas kellalööja jõhkralt ja pöördus kõrvaga tema poole, kusjuures ta kulmud kiiresti ning ärevalt liikuma hakkasid. «Siin on veel üks salm, allpool. See kuluks sul läbi lugeda...»

«Kus on salm? Pole siin mingit salmi.»

«Sina arvad, et ei ole, aga mina ütlen sulle, et on. Teie, nägijate, eest on ka paljugi varjatud...»

Ta astus paar astet allapoole, kobas käega pimedas, kust juba oli kadumas päevase valguskiire viimane nõrk kuma ja ütles:

«Vaat siin. Ilus salm, aga ilma laternata te seda ei loe.»

Peeter läks tema juurde ja leidis näppudega üle seina tõmmates kergesti üles karmi aforismi, mille keegi võibolla juba üle saja aasta surnud inimene oli seina sisse lõiganud:

«Sul meeles olgu surmatund,
mil magama jääd viimset und.
Sul meeles olgu pasunahüüd,
sul meeles seisku igavene piin.»

«Kah sentents,» püüdis üliõpilane naljatada, kuid naljast ei tulnud suuremat välja.

«Ei meeldi,» sõnas kellalööja sapiselt. «Muidugi, oled veel noor, aga siiski — mine tea. Surm tuleb nagu varas südaöö tunnil... Ilus salm,» lisas ta uuesti kuidagi hoopis teise tooniga... ««Sul meeles olgu surmatund, sul

meeles olgu pasunahüüd...» Jajah, mis seal küll pärast saab,» lõpetas ta jällegi üsna õelalt.

Veel mõned astmed, ja kogu seltskond jõudis kellatorni esimesele trepipealsele. Nüüd oldi juba päris kõrgel, kuid müüriavast viis veelgi vaevalisem käik aina kõrgemale. Viimaselt trepipealselt avanes kütkestav vaade kogu ümbrusele. Läänes oli päike silmapiirile vajumas, madalikule langes pikk vari, idataevast kattis raske pilv, kaugus kadus õhtuvinasse, vaid siin-seal tõid lüngi kiired sinakaist varjudest nähtavale kord savionni valge seina, kord rubiinina lõkendava aknakese, kord helkleva säde-luse kauge kellatorni ristil.

Kõik jäid vait. Kõrgelt käiv, maa auretest puhas ning vaba tuul vihistas läbi luugiavade, liigutas kellanööre ja puhus kelladessegi, tekitades vahetevahel pikaldast kuminat. Kellad undasid tasa õõnsa metallikõlaga, mille tagant kõrv tabas veel midagi — otsekui kauget ähmast muusikat või vase sügavaid ohkeid. Tervest all avanevast pildist hõngas tasast vaikust ja sügavat rahu.

Kuid väikeses seltskonnas tekkinud vaikusel oli ka veel teine põhjus. Mingi üldise tunde ajel, mis vististi tekkis kõrguse ja oma abituse tajumisest, astusid mõlemad pimedad torniavade juurde, jäid mõlema käega avadele toetudes seisma, näod tasases õhtutuules.

Nüüd ei saanud nende kummaline sarnasus kellelegi enam märkamata jääda. Kellalööja oli veidi vanem, lai mungakuub rippus voltidena ta kõhnal kehal, näojooned olid tal jämedad ja sügavamad. Terasemal silmitsemisel võis märgata neis ka erinevusi: kellalööja oli valgevereline, ta nina oli pisut kongis ja huuled õhemad kui Peetril. Ülahuulele tärkasid vurrud, lõuga ääristas lühike kähar habe. Kuid žestides, närvilises huulte kurdumises ja kulmude lakkamatus liikumises avaldus too kummaline justkui sugulaslik sarnasus, mille tõttu paljud küürakadki näolt tuletavad meelde üksteist nagu vennad.

Peetri nägu oli veidi rahulikum. Sellest paistis tavaline nukrus, mis kellalööjal oli kasvanud teravaks sapiks, vahetevahel koguni õeluseks. Ka tema oli muide nüüd ilmselt rahunenud, ühetasane tuul otsekui silus kortse ta näos, valades sellesse vaikset rahu, mis valitses terves pimedate pilkude eest varjatud ümbrusepildis... Kulmud liikusid ikka vaiksemalt ja vaiksemalt.

Kuid nüüd värahtasid need jälle äkki mõlemal, nagu oleksid nad alt orust kuulnud mingit häält, mida keegi teine ei kuulnud.

«Lüüakse kella,» ütles Peeter.

«See on Jegori juures, versta viisteist siit,» seletas kellalööja. «Neil on õhtune jumalateenistus alati pool tundi varem kui meil. Sina kuuled? Mina kuulen ka, aga teised ei kuule...»

«Siin on tore,» jätkas ta unistavalt. «Iseäranis pühade ajal. Kas olete kuulnud, kuidas ma kella löön?»

Tema küsimusest kostis naiivset hooplemist.

«Tulge kuulama. Isa Pamfiili... Te tunnete isa Pamfiilit? Ta tellis nimme just minu jaoks need kaks väikest saatekellä.»

Noviits tuli seina juurest ära ja paitas käega õrnalt kaht väikest kella, mis polnud jõudnud veel nii tuhmiks tõmbuda kui teised.

«Toredad kellad... Lausa laulavad, lausa laulavad... Iseäranis paasapühade ajal.»

Ta võttis kellanöörid pihku ja pani kiiresti sõrmi liigutades mõlemad kellad kergelt ning meloodiliselt helisema, kellakõrade puudutused olid nii nõrgad, seejuures aga sedavõrd selged, et kellamängu kuulsid kõik, kuigi see helin vististi torni kellaruumist kaugemale ei kostnud.

«Aga see siin — pimm, pamm, pimm, pamm...»

Nüüd lõi ta nägu särama lapselikust rõõmust, milles siiski oli midagi haledat ning valulist.

«Kellad tellis küll ära,» sõnas ta ohkega, «aga uut kasukat teha ei lase. Kitsi! Olen kellatornis end ära külmetanud... Sügiseti on kõige halvem. Külm...»

Ta peatus, kuulatas veidi ja ütles:

«Lombak kutsub teid all. Minge, teil on aeg käes.»

«Lähme,» tõusis esimesena Eveliina, kes kogu aeg üksisilmi justkui nõiutuna oli kellalööjat vahtinud.

Noored hakkasid minema, kellalööja jäi üles. Peeter, kes astus ema kannul, jäi järsku seisma.

«Minge,» ütles ta emale käskivalt. «Tulen kohe.»

Sammud vaikisid, üksnes Eveliina, kes Anna Mihhailovna oli ette lasknud, jäi siia ja surus hinge kinni pidades end vastu seina.

Pimedad arvasid, et nad on tornis üksinda. Seisid mõne hetke kohmakate ja liikumatutena, nagu midagi kuulatades.

«Kes siin on?» küsis kellalööja siis.

«Mina . . .»

«Oled sa ka pime?»

«Jah. Kas sina jäid ammu pimedaks?» küsis Peeter.

«Sündisin pimedana,» vastas kellalööja. «Meil on siin ka veel üks teine, Roman, — too jäi seitsmeaastaselt pimedaks . . . Aga kas sina teed vahet päeva ja öö vahel?»

«Teen.»

«Mina ka. Tunnen, kuidas valgus läheb. Roman ei tunne, aga tal on siiski kergem.»

«Mispärast kergem?» küsis Peeter elavnedes.

«Mispärast? Sa ei tea, mispärast? Ta on valgust näinud, mäletab oma emagi. Saad aru: jääb öösel magama ja ema tuleb unes tema juurde . . . Ainult et nüüd on ema juba vana, kuid unes näeb ta teda noorena . . . Kas sina ka und näed?»

«Ei,» vastas Peeter kumedalt.

«See'p see on, et ei näe. Seda juhtub, kui keegi pimedaks on jäänud. Aga kes juba nõnda on sündinud . . .»

Peeter seisis süngena, nägu tume, nagu oleks sinna pilv vajunud. Ka kellalööja kulmud kerkisid kõrgele üle silmade, millest paistis Eveliinale nii tuttav pimeda piin . . .

«Eks mõnikord teed pattugi . . . Issand, looja, püha neitsi Maria! . . . Laske mul ometi kordki unes näha valguserõõmu . . .»

Kellalööja nägu moondus kramplikust tõmblusest, ta jätkas endise sapiga:

«Aga ei, ei lasta . . . Näed mõdagi unes, see vilksatab kord, aga kui ärkad, ei mäleta enam . . .»

Äkki jäi ta vait ja kuulatas. Läks näost kahvatuks ja mingi kramplik pinge moonutas ta näojooni.

«Põrguliste vägi lasti sisse,» sõnas ta tigedalt.

Alt kitsast käigust kostis tõepoolest otsekui üleujutuse kohin laste jalamüdin ja kilkamine. Viivuks jäi kõik vait, vististi jõudis lastesumm keskmisele trepipealsele, kust kära tungis välja. Kuid siis rõkatas taas pime trepikäik nagu pasunatoru ja Eveliinast lippas üksteisest ette tormates mööda lõbusalt käratsev lastekari. Ülemisel astmel jäid nad hetkeks seisma ja lipsasid siis üksteise järel mööda pimedast kellalööjast, kes vihast moondunud näoga tonksis huupi rusikatega, püüdes mõnd möödalippajat tabada.

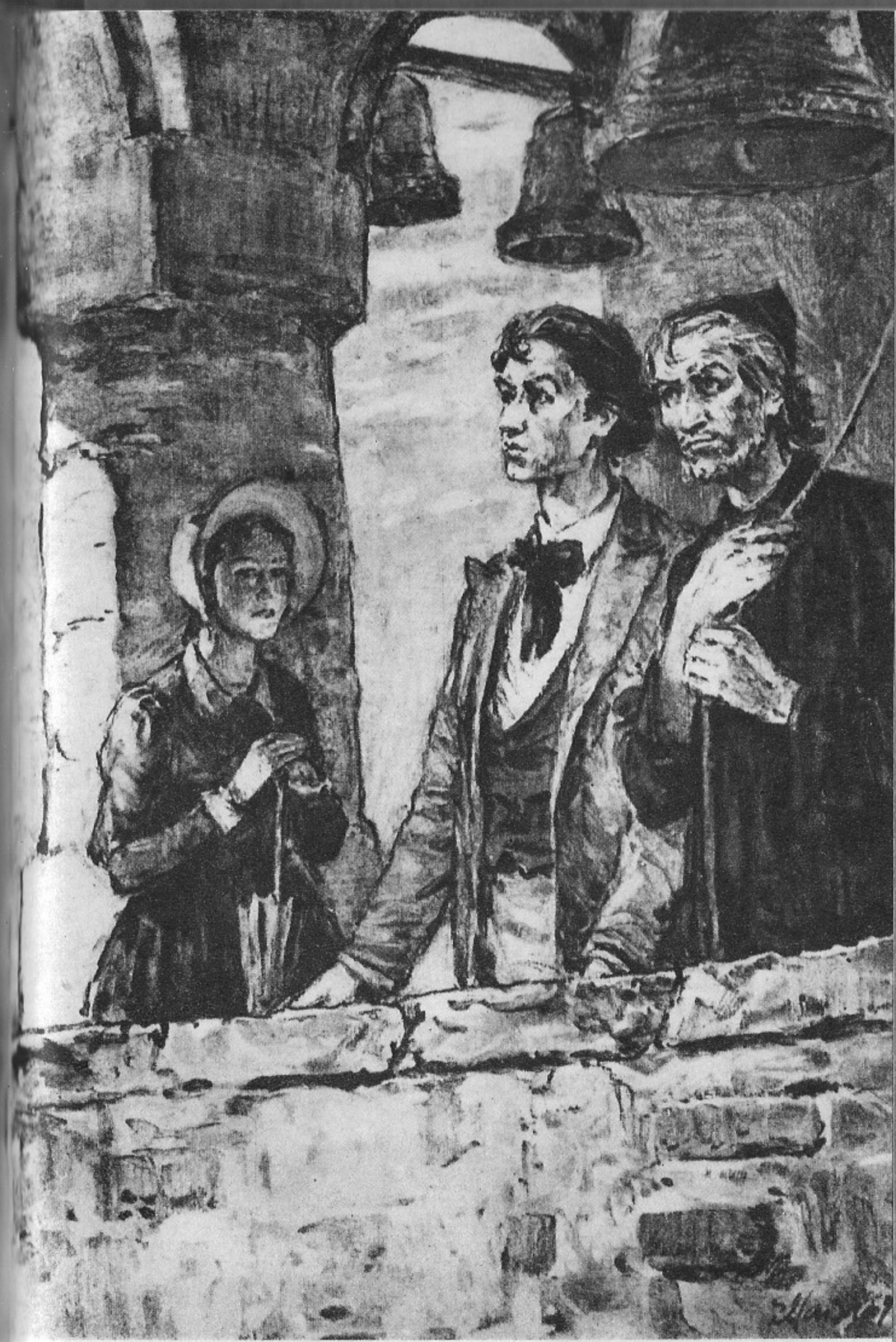

Trepikäigul ilmus äkki pimedast nähtavale uus nägu. Nähtavasti oli see Roman. Tollel oli lai, rõugearmidest puretud ja ütlemata heasüdamlik nägu. Kinnivajunud laod varjasid silmaõõsi, huultel säras heatahtlik naeratus. Ta astus seina ligi hoiduvast tütarlapsest mööda trepipealsele. Sõbra vehkiv rusikas sattus talle vastu kaela.

«Vend!» hüüdis ta meeldiva rinnahäälega. «Jegori, sõdid jälle?»

Nad põrkasid kokku ja kompasid teineteist.

«Miks sa need põrgulised sisse lasksid?» küsis Jegor väikevene keeles endiselt vihase häälega.

«Las nad tulla,» vastas Roman heasüdamlikult. «Jumala tsirgukesed. Näed, kuidas sa nad ära hirmutasid. Kus te, võrukaelad, siin olete?»

Lapsed kükitasid hinge kinni pidades võre juures nurkades, nende silmist paistis kelmus, osalt ka hirm.

Eveliina oli pimedas kuuldamatult astudes jõudnud juba poolde trepikäiku, kui ta järel kajasid mõlema pimeda kindlad sammud, ülalt aga koštis siia laste rõõmus kila ja vingumine, kui need karjas tormasid nendega üles jäänud Romani juurde.

Seltskond sõitis tasa kloostriväravast välja, kui kellatornist kostis esimene löök. Roman lõi seal kella õhtusele jumalateenistusele.

Päike loojus, kaless veeres videvikku uppuvate põldude vahel, saadetuna ühtlasest melanhoolsest kellahelinast, mis soikus sinakas õhtuhämaruses.

Kõik olid kogu tee kuni koduni vait. Õhtul polnud Peetrit hulk aega näha. Ta istus kuski pimedas aianurgas, ei vastanud Eveliina hõikamisele ja tuli kobamisi tuppa, kui kõik olid juba magama heitnud.

IV

Popelskid veetsid Stavrutšenkode juures veel mõne päeva. Peetrile tuli ajuti tagasi tema hiljutine meeleolu, ta oli elav ja omamoodi lõbus, proovis mängida tema jaoks uutel muusikariistadel, millest Stavrutšenko vanemal pojal oli üsna rikkalik kollektsioon ja mis vägagi huvitasid Peetrit, kuna igaühel neist oli oma erinev hääl,

mis võimaldas väljendada erilisi tundevarjundeid. Aga ikkagi võis temas märgata mingit süngestumist ja need tavalised hingelise häälestuse hetked tundusid vaid välgatustena üha tumeneval üldisel taustal.

Just nagu sõnatul kokkuleppel ei meenutanud keegi enam episoodi kloostris ja kogu see sõit otsekui kadus kõigil mälust ning ununes. Siiski võis märgata, et pimedale oli see sügavalt hinge tunginud. Iga kord, kui ta üksi jäi, või üldise vaikimise minuteil, mil teda ei köitnud ümbritsejate kõnelused, vajus Peeter sügavasse mõttesse ning ta näole tekkis mingi kibestumuse ilme. See ilme oli tuttav kõigile, kuid nüüd paistis ta palju teravam ja . . . tuletas nii väga meelde pimedat kellalööjat.

Klaveri taga põimus suurima vahenduse hetkil tema mängu nüüd tihti kerget kirikukellade helinat ja vase venivalt pikki ohkeid kõrges kellatornis . . . Ning see, millest keegi ei söandanud juttu teha, kerkis selgesti igaühe kujutlusse: hämarsünged trepikäigud, kellalööja kõhn kuju, tiisikusepuna palgeil, tema kurjad käratused ja sapine nurisemine saatuse üle . . . Ja siis — mõlemad pimedad ülal tornis — ühesuguses poosis ühetaolise näoilmega ja ühetaoliselt liikuvate tundeliste kulmudega . . . See, mida lähedased seni olid pidanud Peetri isiklikuks omapäraks, osutus nüüd pimeda stiihia üldiseks pitseriks, mis levitab oma salapärast võimu ühtlaselt kõigile oma ohvreile.

«Kuule, Anja, kas sa ei tea, mis meie külaskäigu ajal juhtus?» küsis Maksim õelt pärast kojujõudmist. «Näen, et poiss on just sellest päevast peale muutunud.»

«Ah, see kõik on tollest kohtumisest pimedaga,» vastas Anna Mihhailovna ohkega.

Ta oli alles hiljuti saatnud kloostrisse kaks sooja lambanahkset kasukat ja raha ühes kirjaga isa Pamfiilile, paludes võimalust mööda kergendada kahe pimeda saatust. Anna Mihhailovnal oli üldse hea süda, kuid Roman läks tal algul meelest; Eveliina siis tuletas meelde, et tuleks hoolitseda mõlema eest. «Ah jaa, no muidugi, muidugi,» vastas Anna Mihhailovna, kuid oli ilmne, et ta mõtleb vaid ühele neist. Tema kibeda haletsusega segunes osalt ebausk: talle näis, et selle annetusega teeb ta armulikuks mingi tumeda jõu, mis sünge varjuna vajus ta lapse pea peale.

«Missuguse pimedaga?» küsis Maksim imestusega.

«Noh sellega seal . . . kellatornis . . .»

Maksim põrutas karguga vihaselt vastu maad.

«Milline needus — olla jalutu puutomp! Sa unustad, et mina ei roni mööda kellatorne, naistelt aga nagu näha õiget aru kätte ei saa. Eveliina, katsu siis sinagi mõistlikult öelda, mis seal kellatornis juhtus?»

«Seal,» vastas nende päevadega samuti kahvatuks jäänud tütarlaps, «on pime kellalööja . . . Ja see . . .»

Eveliina jättis pooleli. Anna Mihhailovna kattis kätega oma õhetava näo, mida mööda voolasid pisarad.

«Ja too sarnaneb nii väga Peetriga.»

«Ning mulle ei öelnud te sõnakestki! Noh, ja mis edasi? See pole veel küllaldane põhjus tragöödiaks, Anja,» lisas Maksim kerge etteheitega.

«Oi, see on nii kole,» vastas Anna Mihhailovna tasa.

«Mis on kole? Et ta sarnaneb sinu pojaga?»

Eveliina vaatas mõistaandvalt vanamehe otsa ja viimane jäi vait. Mõne minuti pärast läks Anna Mihhailovna välja, Eveliina jäi oma tavalist näputööd tehes istuma.

«Sa ei rääkinud kõike ära?» küsis Maksim pärast vähest vaikimist.

«Ei. Kui kõik alla tulid, jäi Peeter üles. Ta käskis tädi Anjal (nõnda nimetas Eveliina Popelskajat lapsepõlvest saadik) teistega koos ära minna, ise aga jäi pimedaga üles . . . Ja mina . . . jäin ka.»

«Salaja pealt kuulama?» ühmas vana pedagoog peaaegu masinlikult.

«Ma kohe ei saanud . . . ära minna,» vastas Eveliina tasa. «Nad kõnelesid teineteisega kui . . .»

«. . . kui õnnetusekaaslased?»

«Jah, kui pimedad . . . Siis küsis Jegor Peetrilt, kas ta ema unes näeb. Peeter ütleb: «Ei näe.» Jegor ise ka ei näe. Aga Roman, teine pime, näeb unes oma ema noorena, kuigi ema on nüüd juba vana.»

«Nii! Ja edasi?»

Eveliina jäi mõttesse, tõstis siis vanamehe poole oma sinised silmad, millest paistis heitlus ning hingevalu, ja ütles:

«Too Roman on hea, rahulik. Ta on kurb, kuid mitte kuri . . . Olevat sündinud nägijana . . . Aga teine . . . Too kannatab väga,» keeras ta äkki jutu kõrvale.

«Ütle palun otse välja,» katkestas Maksim teda kärsitult, «kas too teine on õel?»

«Jah. Ta tahtis lapsi peksta ja kirus neid. Romani aga lapsed armastavad.»

«Õel ja sarnaneb Peetriga... ma mõistan,» sõnas Maksim mõtlikult.

Eveliina vaikis veel veidi ja ütles siis hoopis tasa, nagu oleks see, mis ta ütles, nõudnud temalt rasket sisemist võitlust:

«Näolt nad pole sarnased... näojooned erinevad. Kuid ilmes... Mulle näis, et Peetril oli varem teinekord rohkem Romani näoilme, nüüd aga paistab sellest üha sagedamini too teine... ja veel... Ma kardan... ma mõtlen...»

«Mida sa kardad? Tule siia, sa mu nutikas tsirguke,» ütles Maksim ebatavalise hellusega. Ja kui Eveliina sellest hellusest raugena pisarsilmil tema juurde astus, paitas ta oma suure kämblaga tema siidjaid juukseid ja ütles: «Mida sa siis mõtled? Ütle. Sina, nagu näen, oskad mõtelda.»

«Ma mõtlen, et... ta peab nüüd... kõiki pimedana sündinuid õelaks... Ning ta on omaks võtnud, et ka tema seda... tingimata on.»

«Jajah, tead mis,» sõnas Maksim kätt äkki ära võttes. «Anna, kullake, mulle mu piip... See on näed seal aknal.»

Varsti hõljus ta pea kohal sinine suitsupilv.

«Hm... jaa... halvasti,» urises ta endamisi. «Ma eksisin... Anjal oli õigus: võib nukrutseda ja kannatada selle pärast, mida sa kordagi pole kogenud. Ja nüüd liitus instinktile teadvus ning need mõlemad kulgevad ühes suunas. Neetud juhus... Aga ega nõela kotti saa peita... Kuskilt tuleb ikkagi välja.»

Maksim uppus sinkjashallidesse suitsupilvedesse... Vanamehe nurgelises peas kihasid mingid uued mõtted ja otsused.

V

Saabus talv. Sügav lumi sadas maha ning kattis teed, põllud ja külad. Mõisas oli nüüd kõik valge, puudel lasus kohev lumi, otsekui oleks aed läinud uuesti valgesse lehte... Suures kaminas praksus tuli, iga sissetulija tõi väljast kaasa pehme lume värskust ning lõhna.

Esimese talvepäeva võlud olid omamoodi kättesaadavad ka pimedale. Hommikul ärgates tundis ta nüüd alati erilist erksust ja aimas talve tulekut kööki astuvate inimeste trampimisest, uste käuksumisest, teravatest, vaevu tabatavatest külmavooludest, mis levisid kogu majas, sammude kriuksumisest õues ja kõigi välishäälte erilisest «jahedusest». Ning kui Peeter Johhimiga esimest reeteed nurmele sõitis, kuulas ta mõnuga saanijalaste eredat kriuksumist ja mingeid jõetaguse metsa ning tee ja nurme vahel vastastikku kaikuvaid plaksatusi.

Seekord tegi esimene valev päev teda vaid nukramaks. Hommikul pika säärega saapad jalga tõmmanud, sammus ta veel puutumata jalgradade lumele rohmakaid jälgi jättes veski juurde.

Aias oli täiesti vaikne. Külmunud maa oli pehme koheva lumekatte all hoopis vait jäänud ega kajastanud hääli, see-eest oli õhk muutunud eriliselt erksaks, kandes täielikult ning selgesti kauge maa taha varese kraaksumise, kirvehoobi või murduva oksa praksumise... Vahetevahel kostis kummaline, nagu klaasi kilin, see tõusis kõrgeimate toonideni ja soikus siis justkui kuski hiigla kaugel. Poisid pildusid kive külatiigile, mis hommikuks oli kattunud esimese jää õhukese kirmega.

Ka mõisa tiik külmus kinni, üksnes jõeke veski juures sulises ikka veel tinasena ning tumedana kohevaks muutunud kallaste vahel ja kohises paisusilmas.

Peeter läks tammi juurde, jäi seisma ja kuulatas. Veevoolul oli teine kõla — raskem, ilma meloodiata. Selles tundus justkui surnud ümbruse külmust.

Ka Peetri hinges oli külm ning hämar. Tume tunne, mis tol õnnelikul õhtul kerkis sügavast hingepõhjast kartusena, rahuldamatusena, küsimusena, paisus nüüd ja puges ta hinge rõõmu ning õnnetunde asemele.

Eveliinat polnud mõisas. Jaskulskid kavatsesid sügise alguses sõita oma «heategijanna» vana krahviproua Pototskaja juurde, kes nõudis, et vanad tütre tingimata kaasa tooksid. Eveliina oli algul vastu, kuid andis lõpuks järele isa pealekäimisele, kellega väga energiliselt ühines ka Maksim.

Nüüd meenutas Peeter veski juures seistes endisi tundeid, püüdis taastada nende varasemat täiust ning terviklikkust ja küsis endalt, kas ta tunneb puudust Eveliina järele. Ta tundis seda, kuid tunnistas ühtlasi, et Eveliina

juuresolek ei tee teda õnnelikuks, vaid toob kaasa erilise kannatuse, mis ilma temata on veidi leevenenud.

Alles hiljuti helisesid tal kõrvus Eveliina sõnad, meenus kuni üksikasjadeni esimene armastuseavaldus, ta tundis oma käe all tema siidjaid juukseid, kuulis oma rinna vastas tema südame tuksumist. Ning sellest kõigest sugenes mingi kuju, mis täitis teda rõõmuga. Nüüd oli miski vormitu, nagu lummutusedki, mis pesitsesid ta hämaras kujutluses, tabanud seda kuju surmava puhanguga ja kuju haihtus. Peeter ei suutnud enam ühendada oma mälestusi harmooniliseks tundetervikuks, mis algul ta hinge tulvas. Juba algusest peale peitus selle tunde sügavuses ivake millestki muust ja nüüd kasvas see «muu» temast üle, nagu kasvab äikesepilv silmapiiril.

Eveliina häälekõla hääbus ja õnnerikka õhtu eredate muljete asemel haigutas nüüd tühjus. Raske pingutuse peale immitses pimeda hingesügavusest midagi sellesse tühjusse, et seda täita.

Ta tahtis Eveliinat näha!

Varem tundis ta vaid tuima piina, mis ähmaselt hinge sadestus, häirides teda umbmääraselt nagu pakitsev hambavalu, millest me veel suuremat välja ei tee.

Pimeda kellalööja kohtamine andis sellele hingepiinale tunnetatud kannatuse teravuse.

Ta armastas Eveliinat ja tahtis teda näha!

Nii möödus vaikseks jäänud ning lumme tuisanud mõisas päev päeva järel.

Vahetevahel, kui Peetri ette elavatena ning eredatena kerkisid õnnehetked, elavnes ta mõnevõrra ning ta nägu selgis. Kuid seda polnud kauaks, aja jooksul omandasid isegi need helgemad minutid mingi kärsitu iseloomu: näis nagu kardaks pime, et need mööduvad ruttu ega tule kunagi enam tagasi. See tegi ta käitumise muutlikuks: puhangulise õrnuse ja tugeva närvilise erutuse hood vaheldusid päevi kestva lootusetu ning masendava nukrusega. Pimedas võõrastetoas nuttis ja oigas klaver õhtuti sügavast valulikust kurbusest ja iga ta heli kajastus valuna Anna Mihhailovna südames. Lõpuks läksid täide tema kõige halvemad kartused: noormees hakkas taas nägema lapsepõlve ärevaid unenägusid.

Ühel hommikul astus Anna Mihhailovna poja tuppa. Peeter magas veel, kuid ta uni oli kuidagi iseäralikult rahutu: poolavakil silmad vaatasid tuhmilt pisut kergitatud laugude alt, nägu oli kahvatu ja sellelt paistis rahutus.

Ema jäi seisma ja silmitses poega terase pilguga, püüdes selgusele saada imeliku ärevuse põhjuse üle. Ent ta nägi vaid, et see ärevus üha kasvab ja magaja näost paistis aina selgemini ägedat pingutust.

Äkki näis talle, nagu oleks ta voodi kohal märganud vaevutabatavat liikumist. Pimestava talvise päikese ere kiir, mis langes seinale magaja peatsis, justkui värahtas äkki ja nihkus veidi allapoole. Veel ja veel... Hele valgusevihk hiilis vargsi poolavali silmade poole, ja mida lähemale see jõudis, seda rahutumaks muutus magaja.

Anna Mihhailovna jäi sambana seisma, otsekui luupainajast vaevatu, ega suutnud pöörata hirmunud pilku tulena eredast valgusvöödist, mis, nagu talle näis, kergete, kuid ikkagi märgatavate nihetega aina lähenes poja näole. Ja see nägu läks ikka kahvatumaks, venis pikaks, tardus ränga pingutuse ilmesse. Nüüd helendas kollakas vastuhelk poja juustes, süttis noormehe laubal. Vaistuliselt poega kaitsta püüdes õiendas ema end kogu kehaga ettepoole, kuid ta jalad ei kuulanud sõna, nagu oleks tal tõeliselt luupainaja peal. Vahepeal avanesid magaja laud täielikult, liikumatutes silmaterades lõid sätendama kiired ja pea kerkis padjalt pisut valguse poole. Midagi naeratuse või nutu taolist libises krampliku tõmblusena üle ta huulte ja kogu nägu tardus taas liikumatusse.

Lõpuks sai ema jagu tema liikmeid painanud rammetusest, astus voodi juurde ja pani käe poja pea peale. Poeg võpatas ja ärkas.

«Sina, ema?» küsis ta.

«Jah, see olen mina.»

Peeter kergitas end. Näis, otsekui oleks raske udu ta teadvuse ette vajunud. Kuid mõne hetke pärast ütles ta:

«Ma nägin jälle und... Näen nüüd tihti und, aga... mitte midagi ei mäleta.»

VI

Noormehe meeleolus vaheldus lootusetu nukrus närvilise ärritusega, koos sellega arenes temas aistingute haruldane teravus. Kuulmine teritus erakordselt, valgust tajus ta kogu oma organismiga ja seda võis täheldada isegi öösel:

ta oskas vahet teha kuupaistese ja pimeda öö vahel. Sellal kui teised magasid, jalutas ta sageli kaua õues vaikivana ning nukrana, andudes fantastilise ning unistama kutsuva kuuvalguse kummalisele mõjule. Seejuures pöördus ta kahvatu nägu alati sinises taevalaotuses liikuva tulikera poole ja silmis peegeldus külmade kiirte sätendav vastuhelk.

Ja kui see kera maale lähenedes üha suuremaks paisus, tiheda punaka uduga kattus ja vaikselt lumme uppuva silmapiiri taha vajus, muutus pimeda nägu rahulikumaks ning mahedamaks ja ta läks ära oma tuppa.

Millest ta neil pikkadel öödel mõtles, seda on raske öelda. Teatud eas elab igaüks, kes on kogenud täiesti teadliku elu rõõme ja piinu, vähemal või suuremal määral üle hingelise kriisi. Tegevusrohke elu künnisel peatudes püüab inimene kindlaks määrata oma kohta looduses, oma otstarvet ja vahekorda ümbritseva maailmaga. See on omamoodi «surnud punkt», ja õnn sellele, keda jõulise elu hoogne sööst kannab sellest üle suurema murranguta. Peetril kujunes see hingeline kriis veel keerukamaks: küsimusele «Milleks maailmas elada?» lisas ta: «Milleks nimelt pimedal elada?» Lõpuks sigines sesse rõõmutusse mõttetöösse ka veel midagi kõrvalist — mingi rahuldamatu vajaduse peaaegu füüsiline rõhumine, ja see avaldas mõju tema loomulaadile.

Jõulu eel tulid Jaskulskid tagasi ja Eveliina lippas elavana ning rõõmsana, lumiste juustega, kargust ning külma kaasa tuues rentniku tarest mõisa, kus ta kaelustas tormakalt Anna Mihhailovnat, Peetrit ja Maksimi. Esimestel minutitel lõi Peetri nägu ootamatust rõõmust särama, kuid siis ilmus sinna taas mingi kadumatu nukruse ilme.

«Sa arvad, et ma armastan sind?» küsis Peeter samal päeval järsku, kui nad Eveliinaga kahekesi olid jäänud.

«Olen selles kindel,» vastas tütarlaps.

«Aga mina seda ei tea,» sõnas pime mornilt. «Jah, ei tea. Enne olin kindel, et armastan sind üle kõige maailmas, aga nüüd ma ei tea. Loobu minust, kuula neid, kes kutsuvad sind ellu, kuni see hilja pole.»

«Miks sa mind piinad?» lipsas Eveliinal vaikne kaebus üle huulte.

«Piinan?» kordas noormees ning taas väljendas ta nägu jonnakat egoismi. «Nojah, piinan. Ja piinan sind nõndaviisi kogu elu, piinan paratamatult. Varem ma ei teadnud seda, aga nüüd tean. Ja mina pole selles süüdi. Seesama

käsi, mis võttis minult nägemise, siis kui ma polnud veel sündinud, on pannud minusse ka selle õeluse. Meie, pimedana sündinud, oleme kõik säärased. Jäta mind maha, hüljake mind kõik, sest ma võin armastuse vastu pakkuda vaid kannatusi. Ma tahan näha — saad aru? Tahan näha ega suuda vabaneda sellest soovist. Kui ma saaksin sedaviisi näha ema, isa, sind ja Maksimi, siis oleksin rahul. Ma peaksin kõik meeles ja viiksin mälestuse sellest kogu järgneva elu pimedusse kaasa.»

Ning ta tuli haruldase visadusega selle idee juurde tagasi. Üksi jäädes võttis ta kätte igasuguseid esemeid, kompis neid erakordse hoolsusega, pani siis kõrvale ja püüdis mõttega süveneda tundmaõpitud vormidesse. Niisamuti mõtiskles ta eredavärviliste pindade erinevuse üle, mida ta ergukava pineva tundlikkuse tõttu ähmaselt kompimise teel oli tabanud. Ent see kõik leidis tee tema teadvusse just nimelt erinevusena nende vastastikustes suhetes, kuid kindla tundelise sisuta. Nüüd eristas ta isegi päikesepaistelist päeva ööpimedusest vaid sellepärast, et ere valgus, mis teadvusele kättesaamatuid teid mööda peaajuni jõudnud, ergutas vaid veel rohkem tema piinapuhanguid.

VII

Ükskord leidis Maksim võõrastetuppa tulles sealt eest Eveliina ja Peetri. Tüdruk näis olevat hämmeldunud. Noormehe nägu oli pilves. Näis, et kannatustele uusi põhjusi leiutada ning nendega iseennast ja teisi piinata oli kujunenud pimedale millekski vajaduse taoliseks.

«Tema, näed, küsib, mida peaks tähendama väljend «punane kellahelin» [1],» ütles Eveliina Maksimile. «Ma ei oska talle seda seletada.»

«Milles asi seisab?» küsis Maksim Peetri poole pöördudes lühidalt.

Too kehitas õlgu.

[1] Kiriku või kloostri kõikide kellade (peale suurima) helistamist, eriti ülestõusmispühade ajal, nimetatakse «красный звон», — sõnasõnalises tõlkes «punaseks kellahelinaks». Märgitagu, et sõnal «красный» on vene keeles peale «punase» rida teisi tähendusi, nagu «ilus», «tore», «vääris» jne. *Tõlkija.*

«Mitte milleski erilises. Aga kui helidel on värvid ja mina neid ei näe, tähendab — helid on oma kogutäiuses mulle kättesaamatud.»

«Tühi jutt ning lapsikus,» vastas Maksim järsult. «Sa tead ise väga hästi, et see pole tõsi. Helid on sulle kättesaadavad suurema täiuslikkusega kui meile.»

«Aga mida see väljend siis tähendab? Midagi peab ta ometi tähendama?»

Maksim jäi mõttesse.

«See on lihtne võrdlus,» sõnas ta. «Kuna heli ja valgus lõppude lõpuks kujutavad endast liikumist, siis peab neil olema palju ühiseid omadusi.»

«Mis omadusi siin siis mõeldud on?» jätkas pime visalt pärimist. ««Punane» kellahelin... missugune see nimelt on?»

Maksim jäi mõtlema.

Talle tuli meelde seletus, mis viib välja võngete suhtelistele arvudele, kuid ta teadis, et noormees ei vaja seda. Pealegi see, kes esimesena tarvitas värvimõistet helile kohaldatuna, ei tundnud vististi füüsikat, kuid tabas ikkagi mingit sarnasust. Milles see siis seisab?

Vanamehe peas tärkas mõningane kujutlus.

«Oota,» sõnas ta. «Muide, ma ei tea, kas mul õnnestub sulle seda nagu kord ja kohus seletada. Mis on «punane» kellahelin, seda võid sa mitte sugugi halvemini mõista kui mina. Sa oled seda mõnigi kord linnades suurte pühade ajal kuulnud, ainult meie kandis pole pruugiks seda väljendit tarvitada.»

«Jajah, oota,» ütles Peeter ja avas kähku pianiino kaane. Ta lõi osava käega klahvidele, matkides pühadeaegset kellamängu. Illusioon oli täielik. Akord mõnest madalamast toonist moodustas justkui sügavama tagapõhja, sellest eraldusid hüpeldes ja võngeldes väledamad ning heledamad kõrged helid. Üldiselt oli see just sama kõrgetooniline ja erutavalt rõõmus helin, mis kajab õhus pühade ajal.

«Jah,» sõnas Maksim, «see on väga sarnane, ja meie ei suudaks oma nägevate silmadega omandada seda paremini kui sina. No näed sa... kui ma vaatan suurt helepunast pinda, mõjub see mu silmadele niisamuti rahutult, nõtkelt voogavana. Näib, nagu muutuks see puna: sügavama tumeda fooni alles jäädes torkab ta siin-seal silma heledamate, kiiresti kerkivate ja niisama kiiresti vaibuvate söös-

tidena, lainetena, mis väga tugevasti mõjuvad silmale, vähemalt minu silmale.»

«See on õige, õige!» ütles Eveliina elavalt. «Ma tunnen sedasama ega või kaua vaadata punast kalevit laual.»

«Nii nagu mõni ei suuda taluda pühadeaegset kellade tralli. Minu võrdlus on peaaegu et õige ja mul mõlgub mõttes veel edasinegi kõrvutamine. On olemas ka «vaarikapunane» helin nagu vabarnavärvgi. Mõlemad on väga lähedased helepunasele, ainult sügavamad, ühtlasemad ja mahedamad. Kui kelluke on kaua tarvitusel olnud, siis on ta, nagu asjaarmastajad ütlevad, sisse helisenud. Ta helinast kaovad kõrvale valusad teravused ja siis nimetataksegi seda helinat vaarikapunaseks. Sama efekt saavutatakse mõnede väiksemate vahekellade oskusliku valikuga.»

Pianiino lõi Peetri käes helisema postipoisi aisakellade trallina.

«Ei,» sõnas Maksim. «Ma ütleksin, et see on liiga punane.»

«Aa, tuleb meelde!»

Ja pianiino hakkas helisema ühetasasemalt. Alanud kõrgelt, elavalt ning eredalt, muutusid helid sügavamaks, mahedamaks. Nõnda helisevad valitud kellukesed vene troika looga küljes, kui see tolmusel teel õhtu eel kihutab tundmatusse kaugusse, helisevad vaikselt, ühtlaselt, valju trallamiseta, ikka tasem ning tasem, kuni viimased helinad soikuvad rahulike väljade vaikuses.

«Just, just!» ütles Maksim. «Sa mõistsid vahet. Kunagi — sa olid siis alles laps — püüdis ema selgitada sulle värve helidega.»

«Jah, ma mäletan. Miks sa siis ei lubanud meil jätkata? Võib-olla ma oleksin ehk aru saanud.»

«Ei,» vastas vanamees mõtlikult, «sellest ei oleks midagi välja tulnud. Muide, ma arvan, et üldse teatud hingesügavusse sadestuvad muljed värvidest ja helidest juba samalaadsetena. Me ütleme: ta näeb kõike roosas valguses. See tähendab, et inimene on rõõmsas meeleolus. Sama meeleolu võib esile kutsuda teatud helide kooskõlaga. Üldse on helid ja värvid ühesuguste hingeliigutuste sümbolid.»

Vanamees toppis piipu ja vaatas teraselt Peetrit. Pime istus liikumatult ja püüdis ilmselt ahnena Maksimi sõnu. «Kas jätkata?» kahtles too, alustas aga veidi aja pärast kuidagi mõtlikult, nagu järgiks ta tahtmatult oma mõtete imelikku suunda:

«Jaa, jaa! Kentsakad mõtted tulevad mul pähe. On see juhus või ei, et meie veri on punane. Vaata... kui su peas tärkab mõte, kui sa näed und, mille mõjul pärast ärgates värised ja nutad, kui inimene üleni süttib kirest, tähendab see, et süda pumpab tugevamini verd ning see voolab helepunaste ojakestena ajju. Noh, ja ta on meil punane.»

«Punane... kuum...» sõnas noormees mõtlikult.

«Just nimelt — punane ja kuum. Nii et punane värvus nagu «punased» helidki jätavad meie hinge valguse, erutuse ja kujutluse kirest, mida siis kutsutaksegi kuumaks, keevaks või tuliseks. On märkimisväärt, et ka kunstnikud peavad punakaid toone «soojadeks».»

Maksim pahvis piipu, ümbritses end suitsupilvedega ja jätkas:

«Kui sa käega üle pea äigad, siis tõmbad pea kohale poolringi. Kujutle nüüd, et su käsi on lõpmata pikk. Kui sa siis sellega suudaksid äiata, tõmbaksid sa poolringi lõpmatus kauguses... Niisama kaugel näeme me endi kohal poolkerakujulist taevavõlvi, see on ääretu ja sinine. Kui näeme teda sellisena, tekib meie hinges rahu ja selguse tunne. Aga kui taevast katavad ähmaste erutavate piirjoontega pilved, siis häirib see ka meie hingelist selgust ebamäärase erutusega. Sa ju tunned, kuidas äikesepilv läheneb?»

«Jah, tunnen, kuidas miski nagu häirib hinge.»

«Õigus. Me ootame, millal sügav sina pilve tagant jälle paistma hakkab. Äike möödub, taevas aga jääb ikka samaks: me teame seda ja jääme seepärast äikese ajal rahulikuks. Nii et — taevas on sinine. Ka meri on sinine, kui ta on vaikne. Sinu emal on sinised silmad. Eveliinal ka».

«Nagu taevas,» sõnas pime ootamatult ärganud õrnusega.

«Jah. Taevassiniseid silmi peetakse hingepuhtuse tunnuseks. Nüüd räägin ma sulle rohelisest. Maa on iseendast must, mustad või hallid on ka puude tüved kevadel, aga niipea kui soojad heledad kiired tumeda pinna üles soojendavad, tärkavad neist roheline rohi ja rohelised lehed. Roheluseks on vaja valgust ja sooja, ainult mitte liiga palju sooja ning valgust. Sellepärast on rohelus silmale nii mõnus. Rohelus on justkui soojus segamini niiske jahedusega: see tekitab kujutluse rahulikust küllusest, tervisest, kuid mitte kirest ja sellest, mida inimesed nimetavad õnneks... Kas said aru?»

«E-ei... pole päris selge, aga jutusta siiski edasi.»

«Noh, mis parata! Kuula edasi. Kui suvi lõõmab aina kuumemini, rohelus otsekui roidub elujõu ülekküllusest, lehed vajuvad raugusest longu, ja kui päikese lämmatavat kuumust ei leevenda vihma niiske jahedus, võib rohelus täiesti närbuda. See-eest sügise poole täitub mahladest ning punetab väsinud lehestikus valmiv vili. Puuvili on sellest küljest punasem, kus on rohkem valgust, sinna justkui on koondunud kogu elujõud, kogu vohava looduse kirg. Nagu näed, on punane värvus ka siin kire värvus, ta on selle sümboliks. See on joobumuse, patu, raevu, viha ja kättetasu värvus. Rahvamassid näevad mässude ajal ühise tunde väljendajat punases lipus, mis lehvib nende peade kohal kui leek... Aga sina ei saa paraku aru?»

«Ükskõik, jätka!»

«Saabub hilissügis. Vili on muutunud raskeks, ta katkeb ja langeb maha... Ta sureb, kuid temas elab seeme, selles seemnes aga püsib võimaluse tarvis elusana terve tulevane taim tema tulevase uhke lehestiku ja uue viljaga. Seeme langeb maha, madalale maa kohale kerkib nüüd juba jahe päike, lõõtsub vinge tuul, kihutavad külmad pilved... Mitte ainult kirg, vaid elu ise soikub tasa, märkamatult. Must maa tungib ikka rohkem roheluse alt välja, taevas valitsevad külmad toonid... Ja siis saabub päev, mil selle rahunenud ning vaikseks jäänud, otsekui lesestunud maa peale langevad miljonid lumeräitsakad ning maa muutub üleni siledaks, ühevärviliseks, valgeks... Valge — see on külma lume ja kõige kõrgemate, taevaaluste avaruste kättesaamatus külmuses liuglevate pilvede värv, majesteetlike ja viljatute mäetippude värv. See on kiretuse ja ülla pühaduse embleem, tulevase mitteliha-liku elu embleem. Mis aga puutub mustasse värvisse...»

«Tean,» katkestas pime teda. «See on siis, kui pole helisid, pole liikumist... öö...»

«Jah, sellepärast on see kurbuse ning surma embleem.»

Peeter võpatas ja sõnas kumedalt:

«Sa ise ütlesid, et surma. Aga minu jaoks on kõik must, alati ja igal pool must!»

«Pole tõsi,» vastas Maksim teravalt. «Sinu jaoks on olemas helid, soojus, liikumine, sind ümbritseb armastus. Paljud annaksid oma silmanägemise selle eest, mille sina, meeletu, ära põlgad. Kuid sa käid liiga egoistlikult oma hädaga ringi.»

«Ja-ah!» hüüdis Peeter kirglikult. «Käin paratamatult sellega ringi: kuhu mul tema eest minna on, kui ta on kõikjal minuga kaasas?»

«Kui sa suudaksid mõista, et maailmas on sinu omast sada korda hullemaid hädasid, niisuguseid hädasid, millega võrreldes sinu kõigiti kindlustatud ning osavõtuga ümbritsetud elu võiks nimetada õndsuseks, siis . . .»

«Pole tõsi, pole tõsi!» katkestas pime teda ägedalt samal kirglikult erutatud toonil. «Ma teeksin vahetust kõige viimasema kerjusega, sest too on minust õnnelikum. Ja üldse — pimedaid pole vaja ümbritseda hoolitsusega, sest see on suur eksitus. Pimedad tuleb talutada teele ja sinna jätta — las paluvad armuandi. Kui oleksin lihtne kerjus, siis poleks ma nii õnnetu. Juba hommikust peale mõtleksin sellest, kuidas hankida lõunasööki, loeksin annetatud kopikaid ja kardaksin, et neist ei jätku. Siis tunneksin rõõmu õnnestunud kogumisest, püüaksin korjata öömaja jaoks. Ja kui see korda ei lähe, kannataksin nälga ja külma . . . ning see kõik ei jätaks mulle minutitki aega ja . . . ja . . . puuduse pärast kannataksin ma vähem, kui nüüd kannatan.»

«Arvad sa?» küsis Maksim jahedalt ja vaatas Eveliina poole. Vanamehe pilgus välgatas haletsus ja kaastunne. Tütarlaps istus tõsisena, kahvatuna.

«Olen kindel,» vastas Peeter kangekaelselt ning kalgilt. «Kadestan nüüd tihti Jegorit, seda seal kellatornis. Hommiku eel ärgates, eriti kui väljas tuiskab ja tormab, tuleb mul sageli meelde Jegor, kuidas ta seal üles oma torni läheb.»

«Tal on külm,» pistis Maksim vahele.

«Jah, tal on külm, ta lõdiseb ja köhib. Ning ta neab Pamfiilit, et see talle kasukat ei muretse. Võtab siis külmast kangete kätega nööridest kinni ja lööb kella hommikupalvusele. Ta unustab, et ta on pime. Sellepärast, et siin oleks külm ka nägijal . . . Aga mina ei unusta ja mul . . .»

«Ja sul pole, mida needa! . . .»

«Jah! Mul pole, mida needa! Mu elu täidab ainult pimedus. Keegi pole selles süüdi, kuid ma olen õnnetum igast kerjusest.»

«Ma ei hakka vaidlema,» sõnas vanamees jahedalt. «Võib-olla on see õige. Igal juhul, kui sul oleks halvem, siis sina ise oleksid võib-olla parem.»

Maksim heitis veel kord kaastundliku pilgu tütarlapse poole ja lahkus karkudega kompsides toast.

Pärast seda kõnelust teravnes Peetri hingeline olukord veelgi ning ta sukeldus veel enam oma piinavasse mõttetöösse.

Mõnikord tal õnnestus: ta leidis need tunded, millest Maksim kõneles ja need ühinesid tema ruumikujutlustega. Tume ning kurblik maa kadus kuhugi kaugusse, Peeter mõõtis seda ega leidnud selle lõppu. Maa kohal aga oli midagi muud. Kerkis mällu kõmisev äike, tekkis kujutlus kaugustest ja taevalaotuse avarusest. Siis kõuemürin vaikis, kuid sinna üles jäi midagi niisugust, mis tekitas hinges ülevuse ja selguse tunde. Ajuti omandas see tunne konkreetsuse; sellega ühines Eveliina ja ema hääl, «kellel on silmad nagu taevas»; siis see tärganud kuju, mis fantaasia sügavustest pinnale kerkis ning liigse selguse omandas, kadus järsku, siirdudes kuhugi teisale.

Kõik need tumedad kujutlused piinasid ega pakkunud rahuldust. Nad nõudsid ränki jõupingutusi ja olid nii ebaselged, et ta tundis ikka vaid rahuldamatust ning tuima hingevalu, mis kaasnes kõigi haige hinge ponnistustega, kui see asjata püüdis taastada oma tunnete täiust.

VIII

Jõudis kätte kevad.

Väikeses linnakeses, versta kuuskümmend Popelskite mõisast eemal, Stavrutšenkode mõisale vastupidises suunas, oli imettegev katoliku pühakuju. Asjatundjad olid täielikult ning täpselt kindlaks teinud kuju imettegeva võimu: igaüks, kes jala selle pühaku päeval kuju juurde rändas, sai «kakskümmend pattude andeksandmise päeva», tähendab kõik ta seadusevastased teod, millega ta nende kahekümne päeva jooksul hakkama sai, läksid teises ilmas kustutamisele. Sellepärast elavnes väike linnake teatud varakevadisel päeval ja muutus tundmatuseni. Väike vana kirik ehtis end oma pühaks esimese roheluse ja esimeste kevadlilledega, kogu linn kajas kirikukella rõõmsast helinast, veeresid mürinal härraste kalessid ja palverändurid kogunesid tiheda massina tänavaile, väljakuile, isegi põllule. Siia ei tulnud ainult katoliiklased üksi.

Selle pühakuju kuulsus ulatus kaugele ja tema juurde tulid ka tõbised ning vaevatud õigeusulised peamiselt linnarahva hulgast.

Rahvas kogunes püha puhul arvutult kireva reana teele mõlemal pool kabelit. Kes seda pilti oleks vaadelnud mõnelt linna ümbritsevalt künkalt, sellele võinuks näida, nagu oleks hiiglaslik metsloom heitnud siruli kabeli juurde teele ja lamanud siin vagusi, liigutades vaid puhuti kirjuvärvilist läiketut kesta. Mõlemal pool rahvast tulvil teed oli asunud kahte pikka ritta terve kari kerjuseid, kes sirutasid käsi armuanni järele.

Maksim oma karkudel ja tema kõrval Peeter Johhimi käevangus astusid tasakesi mööda tänavat, mis viis linnast välja nurmedele.

Rahvahulga häältesegune jutusumin, juutide-vahetalitajate kisa, sõidukite mürin — kogu see kära, mis voogas mingi hiigellainena, jäi seljataha, sulades ühtseks, pidevaks, lainena rulluvaks mühinaks. Ehkki rahvahulk oli siin hõredam, kostis ikka veel astujate jalamüdinat, vankrirataste sahinat ja inimeste kõnekõminat. Põllu poolt tuli terve voor tšumakke[1] ja keeras veokite raskelt nagisedes lähimasse põiktänavasse.

Kuulekalt Maksimi järel astudes kuulatas Peeter hajameelselt seda lärmakat sagimist. Ta tõmbas ühtelugu palituhõlmu koomale, sest ilm oli jahe, ning jätkas kõndides raskete mõtete haudumist.

Äkki üllatas teda selles egoistlikus keskendatuses miski sel määral, et ta võpatas ning järsku seisma jäi.

Siin lõppesid linnamajade viimased read ning plankude ja hoonestamata platside vahelt kulges linna lai postmaantee. Just sinna, kus tee linnast välja viis, olid vagade inimeste käed kunagi püstitanud kivisamba ikooni ja laternaga, mis muide ainult käuksus ülal tuule käes ja mida kunagi ei süüdatud. Samba jalamil olid kobarana aset võtnud pimedad kerjused, keda nägijad konkurendid tulusamatelt kohtadelt välja olid tõrjunud. Nad istusid, puuvaagnad käes, vahetevahel üritas mõni neist kaeblikku laulu:

«An-ne-tage pimedaile . . . Kris-tuse nimel . . .»

---

[1] Tšumakid — Ukraina talumehed, kes vanasti härgadega vedasid Krimmi ja Donimaale vilja ning tõid sealt Ukrainasse müügiks soola ja kala. *Tõlkija.*

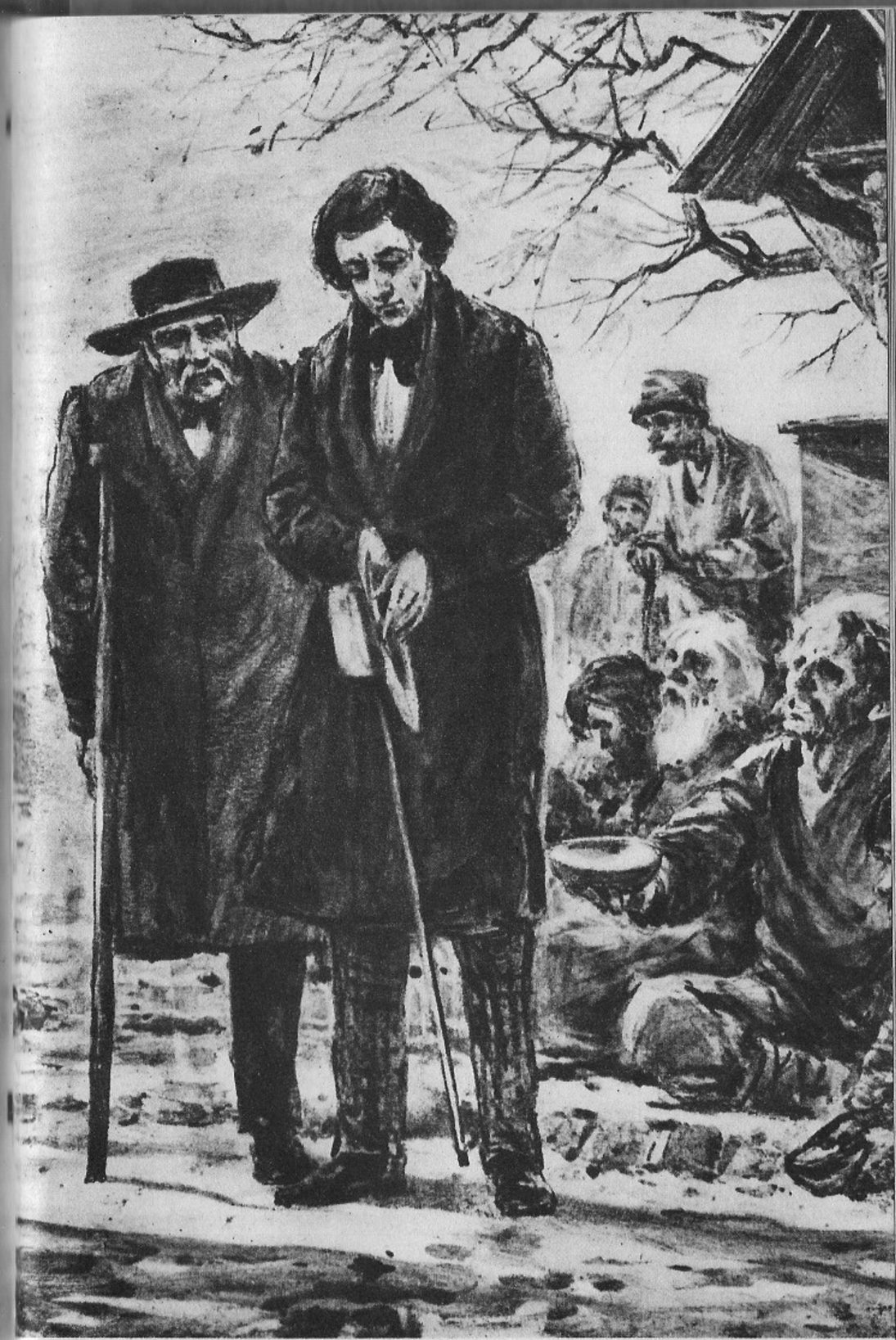

Ilm oli külm, kerjused istusid siin väljalt puhuva vinge tuule käes hommikust saadik. Nad ei saanud rahva hulgas liikuda, et endale sooja teha, ja nende häältest, kui nad kordamööda kaeblik-nukrat viisi venitasid, kostis ebateadlikku halamist kehalise kannatuse ja täieliku abituse üle. Laulu algus oli veel üsna selge, kuid lõpupoole pigistus ahistatud rinnast välja vaid halisev nurin, mis vaibus vaikseisse külmavärinaisse. Kuid siiski jõudsid isegi laulu viimased, kõige vaiksemad helid, mis peaaegu sumbusid tänavamürasse, inimese kõrvani ja rabasid igaüht neis väljenduva vahetu kannatuse suurusega.

Peeter jäi seisma, nägu moondunud, nagu oleks selle kannatajaliku hala näol ta ette kerkinud mingi kuulmiskummitus.

«Miks sa siis kohkusid?» küsis Maksim. «Need on samad õnnelikud, keda sa alles hiljuti kadestasid, — pimedad kerjused, kes siin armuandi paluvad. Neil muidugi on pisut külm. Aga sinu arust on neil sellest veel parem.»

«Lähme ära!» ütles Peeter tal käest kinni võttes.

«Aa, sa tahad ära minna! Teiste kannatusi nähes su hinges muid impulsse ei leidu! Oota, ma tahan kõnelda sinuga tõsiselt ja mul on hea meel, et saan teha seda just nimelt siin. Sa oled pahane, et ajad on muutunud, et nüüd ei raiuta enam öistes taplustes päid maha nagu banduristil-Jurkol; sa tunned tuska, et sul pole kedagi needa nagu Jegoril, ise aga nead südames oma lähedasi, et need pole lasknud sulle osaks saada nende pimedate õnnelikku saatust. Vannun oma au nimel, et sul võib-olla on õigus! Jah, vannun vana sõduri au nimel, et igal inimesel on õigus oma saatust määrata, sina aga oled ka juba inimeseks sirgunud. Kuula siis nüüd, mis ma sulle ütlen. Kui sa tahad meie eksimust parandada, kui sa paiskad saatusele näkku kõik eelised, millega elu hällist saadik sind on ümbritsenud, ja tahad kogeda nende õnnetute saatust . . . siis mina, Maksim Jatsenko, tõotan sulle oma austust, kaasabi ja toetust. Kas sa kuuled mind, Peeter Jatsenko? Olin ainult veidi vanem sinust, kui viisin oma pea tulle ja taplusse. Ka minu pärast nuttis ema, nagu ta nutab sinu pärast. Tont võtaks, arvan, et mul oli selleks õigus, nagu see nüüd sinulgi on! Kui see juba kord nii on, et saatus elus iga inimese juurde tuleb ja ütleb: vali! Niisiis, sul tarvitseb vaid tahta . . . Hvedor Kandõba, kas oled siin?» hüüdis ta pimedate poole.

Kriiskavast koorist eraldus üks hääl ning vastas:
«Siin. Kas teie hüüdsite, Maksim Mihhailovitš?»
«Mina jah. Tule nädala pärast sinna, kuhu ma ütlesin.»
«Tulen, härra.» Ja pimeda hääl ühines taas kooriga.
«Küll näed siis meest, kellel on õigus nuriseda saatuse ja inimeste üle,» sõnas Maksim silmade välkudes. «Õpi tema juures oma saatust taluma. Aga sina...»
«Lähme, noorhärra,» ütles Johhim vanamehele vihast pilku heites.
«Ei, oota!» käratas Maksim ägedalt. «Keegi pole veel pimedaist mööda läinud, annetamata neile kas või viiekopikalistki. Kas sa tõesti põgened ega tee sedagi? Oma täissöönud kadedusega oskad sa ainult irvitada teiste nälja üle!»
Peeter tõstis pea justkui piitsahoobist. Võttis taskust rahakoti ja astus pimedate poole. Leidis kepiga kobades kõige esimese pimeda, otsis käega üles puuvaagna vaskrahaga ja pani hoolikalt oma raha sellesse. Mõned möödaminejad jäid seisma ning vaatasid imestusega kalleis rõivais ilusat noorhärrat, kui see kobamisi ulatas armuandi pimedale, kes selle samuti kobades vastu võttis.
Maksim keeras järsult ringi ja hakkas oma karkudega mööda tänavat edasi kõmpima. Ta nägu punetas, silmad välkusid. Ilmselt oli temaga toimunud üks neist pursetest, mis oli nii tuttav kõigile, kes teda noorpõlves tundsid. Nüüd polnud ta enam pedagoog, kes kaalub iga sõna, vaid keevaline inimene, kes andnud voli vihale. Kõõrdi pilgu Peetrile heitnud, leebus vanamees pisut. Peeter oli näost hall kui paber, kuid ta kulmud olid kortsus ja nägu sügavalt erutatud.
Vinge tuul keerutas agulitänaval nende järel tolmu üles. Nende selja taga tekkis jagelemine ning vaidlus Peetri annetatud raha pärast.

IX

Kas tuli see külmetusest või pikaajalise hingelise kriisi lahenemisest või mõjusid lõpuks mõlemad koos, kuid järgmisel päeval lamas Peeter närvipalavikuga oma toas. Ta vähkres voodis, nägu moondunud, kuulatas vahetevahel midagi ja kippus kuhugi jooksma. Aleviku vana arst proovis ta pulssi ja kõneles vingest kevadtuulest. Maksim kortsutas kulmu ega vaadanud õe poole.
Haigus oli visa. Kui jõudis kätte kriis, lamas haige mõned päevad peaaegu liikumatult. Lõpuks sai noor organism haigusest jagu.
Kord selgel kevadehommikul tungis hele päikesekiir aknast sisse ja langes haige peatsisse. Seda märgates pöördus Anna Mihhailovna Eveliina poole:
«Tõmba kardin ette. Ma nii kardan seda valgust.»
Tütarlaps tõusis, et käsku täita, kuid teda peatas haige esimene häälitsus:
«Ei, ei, pole viga. Palun... jätke niisama.»
Mõlemad naised kummardusid rõõmuga haige kohale.
«Sa kuuled? Mina olen siin!» ütles ema.
«Jah!» vastas Peeter ja jäi vait, nagu tuletaks ta midagi meelde. «Ah jaa!...» jätkas ta tasa ja katsus äkki tõusta. «Kas... too Fjodor tuli juba?» küsis ta.
Eveliina ja Anna Mihhailovna vaatasid teineteisele otsa, Anna Mihhailovna pani käe poja suule.
«Tasem, tasem! Ära kõnele, see on sulle kahjulik.»
Peeter surus ema käe huultele ja kattis selle suudlustega. Tal olid pisarad silmis. Ta nuttis kaua ja see tõi talle kergendust.
Mõned päevad oli pime kuidagi vagaselt mõtlik, kuid iga kord ilmus ta näole ärevus, kui Maksim tema toast mööda läks. Naised märkasid seda ja palusid Maksimi Peetrist eemale hoiduda. Ükskord aga palus Peeter ise kutsuda Maksimi ja neid kahekesi jätta.
Tuppa astunud, võttis Maksim ta käe ja paitas seda hellalt.
«Nonoh, mu poiss,» sõnas ta. «Ma vist pean sinu käest andestust paluma...»
«Ma mõistan,» ütles Peeter käepigistusele vastates tasa. «Sa andsid mulle õppetunni, olen sulle tänulik selle eest.»
«Mis kuradi õppetunnid!» vastas Maksim kärsitu grimassiga. «Kui liiga kaua pedagoogiks jääda, teeb see hirmus juhmiks. Ei, seekord ei mõelnud ma mingeist õppetundidest, vaid lihtsalt vihastasin sinu ja iseenda peale.»
«Tähendab, sa tahtsid tõepoolest, et...?»
«Tahtsin, tahtsin! Võta kinni, mis inimene siis tahab, kui ta tulivihane on. Tahtsin, et sa saaksid tunda võõrast häda ja lakkaksid oma hädaga ringi käimast.»

Mõlemad jäid vait.

«See laul,» sõnas Peeter vähe aja pärast, «oli mul isegi sonimise ajal meeles. Aga kes on too Fjodor, keda sa kutsusid?»

«Fjodor Kandõba, minu vana tuttav.»

«Kas tema... sündis ka pimedana?»

«Veel halvem, tal kõrvetas tuli sõjas silmad peast.»

«Ta rändab kerjates ringi ning laulab seda laulu?»

«Jah, ta peab sellega ülal tervet pesakonda vaesekslapseks jäänud vennapoegi. Ja igaühe jaoks leidub tal veel lõbusaid sõnu ning nalja.»

«Tõesti?» sõnas Peeter mõtlikult. «Tee mis tahad, aga selles peitub mingi saladus. Ka mina sooviksin...»

«Mis sa sooviksid, mu poiss?»

Vähe aja pärast kostsid sammud, tuppa astus Anna Mihhailovna ja vaatas ärevalt nende nägusid, mis ilmselt olid erutatud tema tulekuga katkenud kõnelusest.

Kord juba haigusest võitu saanud noor organism tuli ruttu toime ka järelpõdemisega. Juba paari nädala pärast oli Peeter jalul.

Ta oli suuresti muutunud, muutunud olid isegi näojooned, — neis polnud enam märgata endisi terava seesmise kannatuse jälgi. Järsk moraalne vapustus olj nüüd muutunud vaikseks mõtiskluseks ja rahulikuks nukruseks.

Maksim kartis, et see muutus on vaid ajutine, et närvipinge on haiguse tõttu lõdvestunud. Kord videvikus astus Peeter esmakordselt pärast haigust pianiino juurde ja hakkas harjunud kombe järgi fantaseerima. Kõlasid ühetasased nukrad meloodiad nagu ta meeleolugi. Kuid äkki sööstsid vaikset kurbust tulvil viiside hulka pimedate laulu esimesed helid. Meloodia hajus sedamaid. Peeter tõusis kiiresti, ta nägu oli moondunud, silmi valgusid pisarad. Ilmselt ei suutnud ta veel toime tulla tugevate muljetega elu dissonantsist, mis kerkis ta ette raske kriiskava halamise näol.

Sel õhtul kõneles Maksim jälle kaua Peetriga nelja silma all. Pärast seda möödus nädalaid ja pimeda meeleolu püsis ikka sama. Näis, et liialt terav ning egoistlik oma häda tunnetamine, mis tõi hinge passiivsust ja hoidis kammitsas sünnipärast energiat, on hakanud taanduma, andes aset millelegi muule. Pime püstitas endale jälle eesmärke, sepitses plaane, temas tärkas elu, murdvele painutatud hing

andis võrseid nagu kidur puuke, millele kevad puhunud elustavat hingust. Tehti muuseas otsuseks, et Peeter sõidab juba sel suvel Kiievisse, et sügisest peale alustada õppimist tuntud pianisti juures. Seejuures käisid nad Maksimiga mõlemad peale, et nad sõidavad ainult kahekesi.

X

Soojal juuliööl peatus kahehobuse kaless metsa ääres väljal, et siin ööbida. Hommikul, koidu ajal astusid stepiteel siit mööda kaks pimedat. Üks neist ajas ringi primitiivse muusikariista vänta: väike puust võll pöörles tühja kasti avas ja käis vastu pinguletõmmatud keeli, mis tõid kuuldavale ühetoonilise nukra undamise. Pisut ninast tulev, kuid meeldiv raugahääl laulis hommikupalvust.

Kalakoormatega möödasõitvad väikevenelased nägid, kuidas pimedad kutsuti kalessi juurde, mille kõrval mahalaotatud vaibal istusid stepis ööbinud härrased. Kui voorilised mõne aja pärast stepikaevu juures peatusid, et hobuseid joota, läksid pimedad neist jälle mööda, kuid nüüd oli neid juba kolm. Kõige ees astus pika kepiga teed toksides hallide lehvivate juuste ja pikkade valgete vurrudega vanamees. Tema laupa katsid vanad, justkui põletushaavadest jäänud armid, silmade asemel olid tal tühjad koopad. Üle õla käis lai pael, mis oli seotud järelastuja vöö külge. Teine oli rõugearmidest puretud sapise näoga mehemürakas. Mõlemad astusid harjunud sammul, näod ülespoole, nagu otsiksid nad sealt oma pimedate silmadega teed. Kolmas oli päris nooruke, uued talumehe riided seljas, nägu kahvatu ning pisut nagu ehmunud. Tolle samm oli ebakindel, vahetevahel jäi ta nagu tagantpoolt midagi kuulatades seisma ja segas sellega kaaslaste astumist.

Kella kümneks olid nad jõudnud juba kaugele. Mets jäi sinendava vöödina silmapiirile maha. Ümberringi laius stepp, eestpoolt, tolmuse stepiteega ristuvalt kiviteelt kostis päikesest kuumendatud traatide undamist. Kui pimedad kiviteele jõudsid ja paremale pöördusid, hakkas nende selja tagant kostma hobuse kabjaplaginat ja rautatud vankrirataste monotoonset mürinat kruusateel. Pimedad asusid teeveerele ritta. Taas pani puurullike keeled sumisema ja raugahääl alustas venitades:

«An-ne-tage pime-daile . . .» Puuvõllikese suminaga liitus keelte tasane tinin nooruki näppude all.

Metallraha kõlksatas otse vana Kandõba jalge ette. Vankrimürin vaikis, möödasõitjad nähtavasti peatusid, et vaadata, kas pimedad raha üles leiavad. Kandõba leidis selle kohe ning ta näole tekkis rahulolu ilme.

«Issand olgu armuline,» sõnas ta kalessi poole, mille istmelt paistis hallipäise vanahärra nurgeline kogu, kaks karku kõrval.

Vanamees vaatas teraselt pimedat noormeest. Viimane seisis seal kahvatuna, kuid juba rahunenuna. Laulu esimestel helidel libisesid ta näpud närviliselt üle keelte, nagu kataks ta nende helinaga laulu kriiskavaid toone. Kaless hakkas jälle liikuma, kuid vanamees vaatas veel kaua tagasi.

Varsti kadus ratastemürin kaugusse. Pimedad asusid jälle ritta ja kõmpisid kiviteed mööda edasi.

«Sinul, Juri, on kerge käsi,» ütles vanamees. «Ja sa mängid ilusasti.»

Natukese aja pärast küsis keskmine pime:

«Lähed tõotust täites Potšajevisse? . . . Jumalale?»

«Jah,» vastas noormees tasa.

«Loodad nägijaks saada? . . .» küsis teine kibeda naeratusega jälle.

«Seda juhtub,» sõnas vanamees mahedalt.

«Käin juba ammu, aga pole ette tulnud,» vaidles rõugearmiline mornilt vastu, ja nad vantsisid vaikselt edasi. Päike kerkis ikka kõrgemale, paistsid vaid noolena sirge kivitee joon, pimedate tumedad kogud ja möödasõitnud kalessi tume täpp eespool. Siis läksid teed lahku. Kaless suundus Kiievi poole, pimedad aga keerasid jälle külavaheteid mööda Potšajevi peale.

Mõisa jõudis varsti Kiievist Maksimi käest kiri. Ta kirjutas, et nad mõlemad on terved ja kõik läheb hästi.

Samal ajal rühkisid kolm pimedat aina edasi. Nüüd liikusid nad juba ühtlaselt. Kõige ees astus endist viisi kepiga toksides Kandõba, kes tundis väga hästi teed ja alati õigeaegselt pühadeks või turupäevadeks suurtesse küladesse jõudis. Rahvas kogunes väikese orkestri sulavate helide peale ja mündid muudkui kõlksatasid Kandõba mütsi.

Erutus ja heitumus olid noormehe näost ammugi kadunud, andes aset millelegi muule. Igal sammul voogas

talle vastu uusi helisid tundmatust ääretult avarast maailmast, mis teda nüüd vaikse mõisa laisa ning suigutava sahina asemel ümbritses. Avardus pimeda silmaring, paisus rind, kuulmine teritus veelgi; ta õppis tundma oma rännakukaaslasi — heasüdamlikku Kandõbat ja sapist Kuzmad, lonkis pikki aegu tšumakkide nagisevate koormate järel, ööbis stepis lõkketule ääres, kuulas laatade ja turgude kära, tutvus pimedate ja nägijate hädaga, millest süda mõnigi kord valusalt kokku kiskus. Ja imelik asi — nüüd leidus ta hinges koht kõikide nende tunnete jaoks. Talle sai täiuslikult omaseks pimedate laul ja päev päeva järel vaibusid selle vägeva mere kohades sügavas ta hingepõhjas üha enam isiklikud tungid võimatu saavutamiseks. Ergas mälu püüdis kinni iga uue laulu ning meloodia, ja kui ta teel pillikeeli sõrmitsema hakkas, ilmus isegi sapise Kuzma näole vagane hardumus. Potšajevile lähenedes kasvas pimedate hulk üha.

Kogu mõisarahva imestuseks tuli noorhärra koju hilissügisel mööda lummetuisanud teed koos kahe kerjuseriides pimedaga. Ümbruskonnas räägiti, et ta on pühalikku tõotust täites käinud Potšajevis, et Potšajevi jumalaemalt tervenemist paluda.

Muide, silmad olid tal jäänud endiselt selgeteks ja endiselt pimedateks. Kuid ta hing oli kahtlemata tervenenud. Otsekui hirmus painaja kadus mõisast jäädavalt. Kui Maksim, kes endiselt Kiievist kirju saatis, ka lõpuks koju tuli, võttis Anna Mihhailovna teda vastu järgmiste sõnadega: «Ma ei anna seda sulle mitte kunagi ega ealeski andeks.» Kuid ta näoilme kõneles vastu neile karmidele sõnadele.

Peeter jutustas pikki õhtuid oma rännakuist ja videvikus kõlasid klaverilt uued meloodiad, milliseid keegi temalt varem polnud kuulnud. Kiievisse sõit lükati aastaks edasi, kogu pere mõlgutas mõtteid Peetri lootustest ja plaanidest.

SEITSMES PEATÜKK

I

Samal sügisel teatas Eveliina vanadele Jaskulskitele oma kõigutamatust otsusest «mõisa» pimedale mehele minna. Vana ema puhkes nutma, isa teatas pärast ikoonide ees palvetamist, et tema arvates on see antud juhul kindlasti jumala tahtmine.

Pulmad peeti ära. Peetril algasid noore vaikse õnne päevad, kuid sellest õnnest tungis ikkagi läbi mingi ärevus: kõige helgemail hetkil naeratas ta nii, et sellest naeratusest imbus läbi nukker kahtlus, nagu ei peaks ta seda õnne õigustatuks ja kindlaks. Ja kui talle teatati, et ta võib-olla saab isaks, võttis ta selle teate vastu kohkunud ilmega.

Tema praegune elu, mis möödus tõsises töös iseenda kallal ning ärevas mures oma naise ja tulevase lapse pärast, ei lasknud tal keskenduda endistele viljatuile ponnistustele. Aeg-ajalt tärkasid keset neid muretsemisi ta hinges mälestused pimedate kaeblikust halamisest. Siis läks tä külasse, mille serval seisis nüüd Fjodor Kandõba ja tema rõugearmilise vennapoja uus tare. Fjodor võttis oma kobza[1] või siis nad puhusid kaua juttu ja Peetri mõtted

[1] Kobza — ukraina rahvapill. *Tõlkija.*

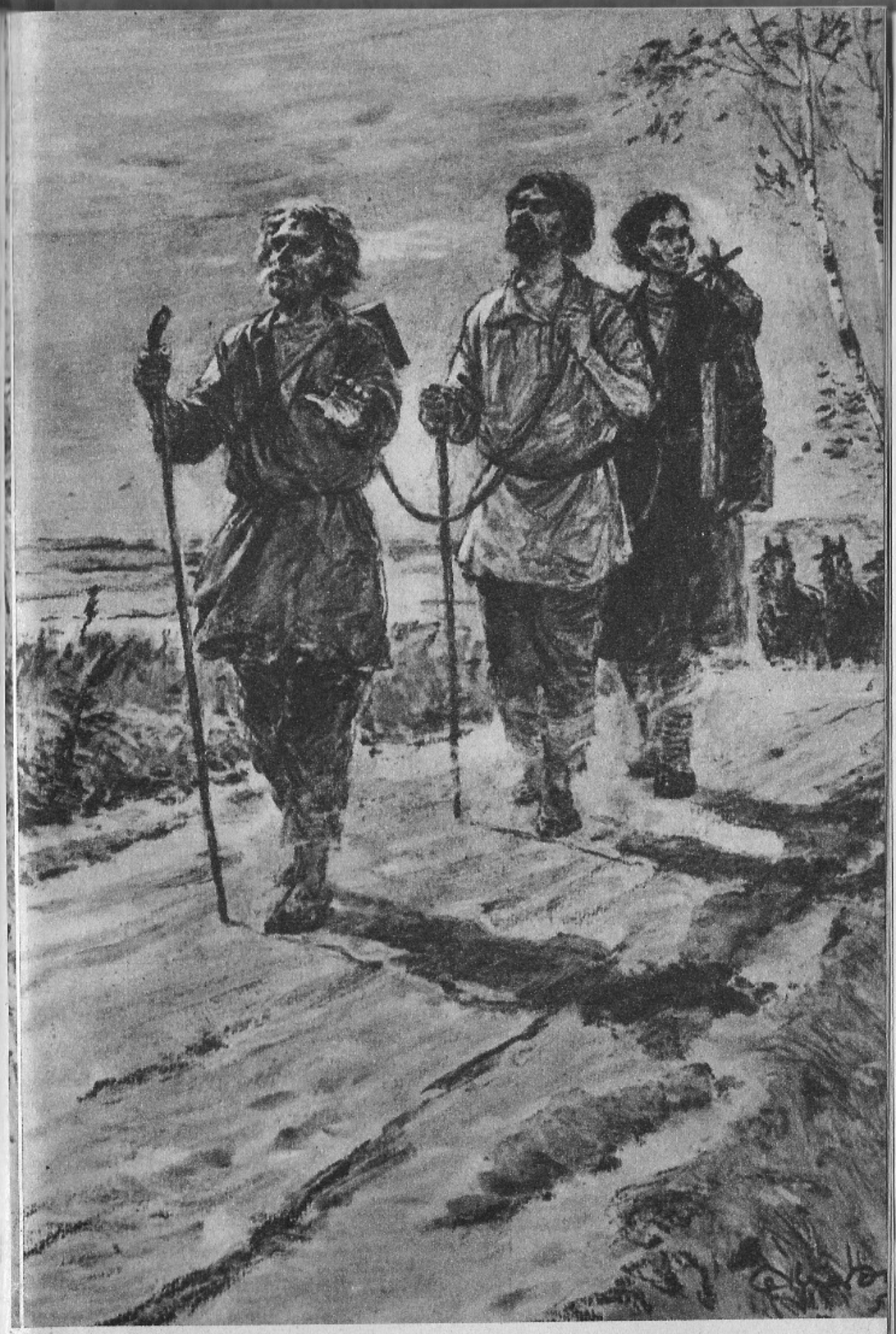

omandasid rahuliku suuna, tema plaanid aga muutusid jälle kindlamaks.

Nüüd polnud ta enam nii tundlik välistele valgusmõjudele, endine seesmine rabelemine rauges. Rahutud orgaanilised jõud uinusid: ta ei äratanud neid teadliku tahtepingutusega, püüdes sulatada tervikuks erilaadsed aistingud. Nende viljatute ponnistuste asemele astusid elavad mälestused ja lootused. Kuid mine tea — võib-olla niisugune hingeline vaikus ainult soodustas ebateadlikku meeltetegevust ja need ähmased hajuvil aistingud rajasid tema ajus seda edukamalt endale teed üksteise suunas. Nõnda loob aju unes tihti vabalt ideid ja kujusid, mida tal tahte osavõtul kunagi korda ei läheks luua.

II

Sellessamas toas, kus kunagi sündis Peeter, valitses vaikus, millest kostis vaid lapse nuuksuvat nuttu. Lapse sündimiest oli juba mõni päev möödas ja Eveliina paranes ruttu. See-eest näis Peeter mingit lähedast õnnetust aimates kõik need päevad rõhutuna.

Saabus arst. Too võttis lapse kätele, viis akna lähedale ja pani sinna lamama. Tõmbas siis kiiresti kardina eest ära, laskis eredal valgusel tuppa tungida ja kummardus ise oma arstiriistadega poisi kohale. Peeter istus siinsamas norus päi, ikka endiselt rõhutud ning osavõtmatu. Näis, nagu ei omistaks ta arsti tegevusele mingit tähtsust, teades ette selle tulemusi.

«Poiss on kindlasti pime,» kinnitas ta. «Ta ei oleks üldse pidanud sündima.»

Noor arst ei vastanud, vaid jätkas vaikides oma vaatlusi. Lõpuks pani ta oftalmoskoobi käest ja toas kõlas tema kindel rahulik hääl:

«Silmatera aheneb. Laps näeb kahtlemata.»

Peeter võpatas ja kargas püsti. See näitas, et ta oli arsti sõnu kuulnud, kuid näoilme järgi otsustades nagu ei mõistnud nende tähendust. Väriseva käega aknalauale toetudes jäi ta sambana seisma, kahvatu, tardunud joontega nägu ülespoole.

Kuni selle hetkeni oli ta viibinud imeliku erutuse seisundis. Ta justkui ei tundnud oma olemasolu, ühtlasi aga oli iga rakuke temas elevil ja värises ootusest.

Ta tunnetas pimedust, mis teda ümbritses. Ta eraldas selle, tundis seda kogu ta mõõtmatuses endast väljaspool. Pimedus vajus talle peale, ta haaras seda kujutlusega, just nagu vastandades end temaga. Ta astus sellele vastu, püüdes kaitsta oma last ääretu ning läbitungimatu pimeduse voogava mõõtmatuse eest.

Kuni arst oma ettevalmistusi tegi, viibis ta kogu aeg selles seisundis. Ta kartis ka varem, kuid siis vilksatas ta hinges siiski lootusesädemeid. Kuid nüüd saavutas kohutavalt piinav hirm ülima pinge, haarates oma võimusesse viimase võimalúseni üleskruvitud närvid, lootus aga häätbus, pugedes peitu kuhugi salajasemasse südamesoppi. Ja äkki keerasid need kaks sõna — laps näeb! — ta meeleolule teise külje. Hirm haihtus silmapilkselt, lootusest sai niisama silmapilkselt kindel usk, mis pani särama pimeda erksalt eleva hingelise häälestuse. See oli äkiline murrang, tõeline hoop, mis tungis pimeda hinge rabava välgusähvatusena. Arsti sõnad otsekui põletasid tema ajju tuleraja. Kuski sisimas just nagu süttis säde ja valgustas tema organismi viimast kui salasoppi. Temas võpatas kõik ja ta ise lõi värisema, nagu väriseb pingule tõmmatud pillikeel äkilisest löögist.

Ning pärast seda välgusähvatust süttisid tema silmade ees, mis olid kustunud juba enne ta ilmaletulekut, äkki kummalised nägemused. Kas olid need valguskiired või helid, sellest ei suutnud ta aru saada. Need olid helid, mis elustusid, omandasid kuju ja liikusid kiirtena. Need särasid kui taevalaotus, need veeresid kui ere päike mööda taevast, need voogasid, nagu voogab rohelise stepi sosistav sahin, need õõtsusid nagu mõtlike pöökpuude oksad.

Nii oli see ainult esimene hetk, ja sellest hetkest jäid talle meelde vaid segased tunded. Kõik muu ununes pärastpoole. Ta kinnitas aga visalt, et need mõned hetked ta on näinud.

Mis ta nimelt nägi, kuidas nägi ja kas ta tõepoolest nägi, see jäi täiesti teadmatuks. Paljud tõendasid talle, et see on võimatu, kuid tema jäi oma juurde kindlaks ja kinnitas, et on näinud taevast ja maad, ema, naist ja Maksimi.

Ta seisis mõned silmapilgud, selginud nägu ülespoole. See oli nii kummaline, et kõik vaatasid tahtmatult tema poole ja ümberringi jäi kõik vait. Kõigile näis, et noormees, kes seisab keset tuba, pole see, keda nad nii hästi tunnevad,

vaid keegi teine, tundmatu. Too endine aga kadus äkitselt teda ümbritsevasse saladusse.

Ning ta oli mõne viivu üksi selle saladusega. Hiljem jäi talle sellest ainult mingi rahuldustunne ja kummaline veendumus, et ta tookord on näinud.

Kas see tõesti oli võimalik?

Kas võis juhtuda, et segased ja ähmased valgusaistingud, mis tundmatuid teid mööda tungisid pimeda ajuni, neil hetkil, mil pime üleni vabises ning pingsalt päikesepaistelise päeva poole pürgis, nüüd äkilise ekstaasi silmapilgul ajus esile kerkisid nagu udune ilmutuv negatiiv?

Ning mitte midagi nägevate silmade ette kerkis sinine taevas ja ere päike ja selge jõgi künkaga, millel ta nii palju oli läbi elanud ning lapsena nii sageli nutnud. Siis veski ja täherikkad ööd, mil ta nii piinles, ja nukker vaikiv kuu. Tolmune stepitee ja kivitee joon, välkuvate rattarehvidega voorivankrid ja kirev rahvahulk, mille keskel ta ise oli laulnud pimedate laulu . . .

Või lõid ta peas fantastiliste nägemustena kihama tundmatud mäed ja kulgesid kaugusse tundmatud tasandikud, kõikusid tundmatute jõgede peegelpinnal imepärased viirastuslikud puud ja üle kõige selle tulvas kirka päikese ere valgus — päikese, mida olid vaadanud ta esivanemate arvutud põlvkonnad?

Või kihas see kõik vormitute aistingutena pimeda aju sügavamas sopis, nagu kõneles Maksim, kuhu kiired ja helid sadestuvad ühteviisi lõbuna või nukrusena, rõõmuna või kurbusena?

Pärastpoole meenus talle vaid sulav akord, mis hetkeks ta hinges helisema oli löönud, akord, milles põimusid tervikuks kõik tema elu muljed, loodusaistingud ja elav armastus.

Kes teab?

Ta mäletas ainult seda, kuidas see saladus temale laskus ja kuidas ta temalt jälle kadus. Sel viimasel silmapilgul kujud-helid põimusid ja segunesid, helisesid ning võnkusid väreldes ja vaikides, nagu väreleb ja vaikib vetruv pillikeel: algul kõrgemalt ning valjemini, siis ikka tasem, vaevukuuldavalt, otsekui veereks miski hiiglaraadiust mööda pilkasesse pimedusse.

Ja nüüd ta veeres ning vaikis.

Pimedus ja vaikus. Mingid ähmased nägemused püüavad ääretus pimeduses taastekkida, kuid neil pole enam ei

kuju, tooni ega värvust... Üksnes kuski kaugel all kõlavad heliredeli sillerdused, need lõikuvad kirevate ridadena pimedusse ja vajuvad samuti tühjusse.

Siis jõudsid äkki välishääled tavalisel kujul tema kõrvani. Ta otsekui ärkas unest, ent seisis ikka veel säravana, rõõmsana ning surus ema ja Maksimi kätt.

«Mis sul on?» küsis ema erutatud häälega.

«Ei midagi... mulle tundub, et ma... teid kõiki nägin. Ma ju... ei maga?»

«Ja nüüd?» küsis ema erutatult. «Kas sa mäletad, kas jäime sulle meelde?»

Pime ohkas sügavasti.

«Ei,» vastas ta pingutusega. «Aga sellest pole midagi, sellepärast et... Ma andsin selle kõik... temale... lapsele ja... ja kõigile.»

Ta lõi vankuma ja kaotas teadvuse. Nägu läks kahvatuks, ent sellel eksles ikka veel rõõmsa rahulduse kajastus.

EPILOOG

Möödus kolm aastat.

Kontraktide ajal kogunes Kiievisse rohkelt publikut omapärast helikunstnikku kuulama. Viimane oli pime, kuid rahvas rääkis imesid tema muusikaandest ja isiklikust elukäigust. Kõneldi, nagu oleks pimedate jõuk tema lapsepõlves röövinud jõukast perekonnast; selle jõuguga olevat ta ringi rännanud, kuni tuntud professor pööranud tähelepanu nooruki haruldasele muusikaandele. Teised teadsid rääkida, et ta olevat romantilistel põhjustel ise oma perekonnast ära läinud pimedate hulka. Olgu kuidas tahes, kuid laadahoone saal oli rahvast puupüsti täis ja sissetulek (mis oli määratud publikule teadmatuks heategevaks otstarbeks) oli rikkalik.

Saalis tekkis sügav vaikus, kui estraadile ilmus suurte ilusate silmade ja kahvatu näoga noormees. Keegi poleks pidanud teda pimedaks, kui ta silmad poleks olnud nii liikumatud ja kui teda poleks talutanud noor blond daam, kes öeldi olevat helikunstniku naine.

«Pole ime, et ta nii vapustavat muljet avaldab,» tähendas keegi noriv arvustaja rahva hulgas oma naabrile. «Tal on haruldaselt dramaatiline välimus.»

Tõepoolest, nii tema süvenenult mõtliku ilmega nägu kui ka liikumatud silmad ja kogu olemus lasksid eeldada temas midagi erilist, harukordset.

Lõuna-Vene publik armastab üldse ning hindab oma maa meloodiaid, siin aga haaras isegi kirjut laadarahva hulka korrapealt ettekande sügav siirus. Elav kodumaise looduse tunnetamine, ergas ning originaalne seos rahvaviiside otseste allikatega ilmnes improvisatsioonis, mis pimeda helikunstniku sõrmede alt voogas. Varjundirikka, nõtke ning kaunikõlalisena voolas see kui helisev juga, tõustes kord pidulikuks hümniks, kord levides südant haa-

rava nukra meloodiana. Puhuti tundus, otsekui mühaks ning kõmaks maru taevalaotuses, rulludes selle lõpmatus avaruses, siis aga vuhistaks nagu stepituul rohus, kurgaanil, äratades hämaraid mineviku unelmaid.

Kui ta vaikis, täitis hiiglasuurt saali vaimustusse sattunud rahvahulga mürisev aplaus. Pime istus langetatud päi ja kuulatas imestunult seda mürinat. Kuid juba tõstis ta jälle käed ja lõi klahvidele. Rahvast täis saal jäi silmapilkselt vait.

Sel hetkel sisenes Maksim. Ta heitis terase pilgu üle rahvahulga, keda oli vallanud üksainumas tunne ning kes õhinaga, põlevail silmil jälgis pimedat.

Vanamees kuulas ja ootas. Tema mõistis paremini kui keegi teine rahva hulgast, missugust draamat kajastavad need helid. Tal oli tunne, et võimas improvisatsioon, mis helikunstniku hingest nii vabalt voolas, katkeb nagu varemaltki äkki äreva valuliku küsimusega, mis lööb uue haava ta pimeda kasvandiku hinge. Kuid helidevool paisus, tugevnes ja tihenes, muutus üha võimsamaks, vallutas kaasakistult vaikseks tardunud rahvahulga südame.

Ja mida terasemalt Maksim kuulatas, seda selgemini kõlas talle pimeda mängust tuttav motiiv.

Jah, see ta on — kärarikas tänav. Selge mürisev laine täis elutulva rullub pudenedes, sätendades ja tuhande helinana laiali paiskudes. See kord kerkib, kord paisub, kord vajub taas kauge, kuid vaikimatu kohina poole, jäädes kogu aeg rahulikuks, kaunilt kiretuks, külmaks ja ükskõikseks.

Kuid järsku Maksimi süda võpatas. Mängija sõrmede alt pääses nagu kunagi varem jällegi kuuldavale oie.

Pääses, helises viivu ja vaikis. Ning taas reibas rõkkamine, aina eredam, aina hoogsam, sädelev ja vilgas, õnnelik ja helge.

Need polnud enam üksnes isikliku häda oiged, mitte ainult pimeda kannatused. Vanamehele tulid pisarad silma. Pisarad olid silmis ka teistel kuulajatel.

«Ta on saanud nägijaks, jah, see on tõsi, nägijaks on ta saanud,» mõtles Maksim.

Eredast ja elevast meloodiast, õnnelikust ja vabast kui stepituul, ja niisama muretust, kirevast ning laialt voogavast elukärast, rahvalaulu kord kurvast, kord ülevast viisist hakkas üha sagedamini, visamalt ja valjemini läbi kostma mingi hingehaarav toon.

«Nii, nii, mu poiss,» virgutas Maksim teda mõttes, «taba neid keset lusti ja õnne!»

Hetke pärast kõlas suures saalis võlutud rahvahulga kõrvus võimsana ning kaasakiskuvana üksnes pimedate laul:

«Annetage pimedaile. Kristuse nimel.»

Ent see polnud enam almuse anumine ega tänavamürast summutatud armetu halamine. Selles oli alles kõik, mis temas siis oli, kui Peetri nägu selle mõjul moondus ning ta pianiino juurest põgenes, suutmata võidelda hingesööva valuga. Nüüd oli ta eneses sellest võitu saanud ja vallutas rahvahulga hinge elutõe sügavuse ning kohutavusega. See oli pimedus ereda valguse taustal, häda meenutamine keset õnnelikku elutäiust.

Näis, otsekui oleks äike kärgatanud rahvahulga kohal, igaühel värises süda sees, nagu puudutaks improviseerija seda oma kiiresti liikuvate kätega. Ta vaikis juba ammu, rahvahulgas aga püsis hauavaikus.

Maksim langetas pea ja mõtles:

«Jah, ta on saanud nägijaks. Pimeda ja rahunematu egoistliku kannatuse asemel kannab ta hinges elutunnet, ta tajub nii inimeste muret kui ka rõõmu, ta on saanud nägijaks ja suudab õnnelikele meenutada õnnetuid.»

Ning vana sõdur laskis pea ikka madalamale vajuda. Nüüd on ka tema midagi korda saatnud ega ole muidu maailmas elanud — talle kõnelesid sellest võimsad jõukülllased helid, mis täitsid saali ja kütkestasid rahvahulka.

. . . . . .

Nii debüteeris pime helikunstnik.

1886—1898

Короленко Владимир Галактионович
СЛЕПОЙ МУЗЫКАНТ
На эстонском языке
Рисунки Э. Майсаара
Эстонское Государственное
Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetajad A. Pervik ja
H. Jürgenson
Kunstiline toimetaja H. Vitsur
Tehniline toimetaja A. Sepp
Korrektorid M. Pedajas ja
V. Pillau

Ladumisele antud 27. II 1960. Trükkimisele antud 5. V 1960. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 8+8 lisa. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 6,97. Arvutuspoognaid 7,65. Trükiarv 10 000. Tellimise nr. 735. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tn. 40/42.

Hind rbl. 3.95

7—11